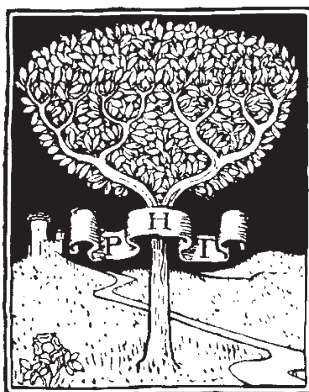

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

2023:2 ♡ Årgång 119

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

Redaktör
Lars M Andersson

Utgiven av Personhistoriska samfundet
2023:2

Personhistorisk tidskrift

Personhistorisk tidskrift utges med stöd av Patriotiska Sällskapet, Åke Wibergs stiftelse och Klas de Vylders fond.

ANSVARIG UTGIVARE

Personhistoriska samfundet genom redaktör Lars M Andersson

KONTAKT

www.personhistoriskasamfundet.org

Redaktör: red@personhistoriskasamfundet.se; postadress: Lars M Andersson,

Historiska institutionen, Box 628, 751 26 Uppsala

Förfrågan om äldre nummer av PHT: info@personhistoriskasamfundet.se

Medlems- och prenumerantregister samt distribution: pht@personhistoriskasamfundet.se

Medlemsavgiften är 250 kr/år och betalas till plusgiro 2538-7 eller bankgiro 245-1714.

Avisering av medlemsavgift sker under våren. Prenumerationsavgiften för institutioner i hela världen är 250 kr plus porto.

GRAFISK FORM OCH ORIGINAL

Maria Ahlberg Milwertz, Stockholm

TRYCK

Billes Tryckeri AB i november 2024.

Personhistorisk tidskrift välkomnar personhistoriskt relevanta artiklar av god vetenskaplig kvalitet, dock inte texter av renodlat genealogisk karaktär. Tidskriften tillämpar *peer review*. Manus levereras som redigerbara digitala filer till redaktören. Eventuella illustrationer bör bestå av fritt tillgängligt material, eftersom tidskriften bara i undantagsfall kan betala för upphovsrätt. I de fall en författare vill använda upphovsrättsskyddat material åligger det honom eller henne att undersöka vem som innehar rättigheterna och kontakta denne. Honorar för medverkan utbetalas inte, men författare till artiklar erhåller kostnadsfritt två exemplar av det nummer där deras bidrag publiceras. Recensenter erhåller på motsvarande sätt ett exemplar. Tidskriften tar även emot recensionsexemplar av nyutkommen litteratur. Dessa skickas till redaktören på postadressen ovan.

Från redaktören

I think that you will all agree that we are living in most interesting times. [...] I never remember myself a time in which our history was so full, in which day by day brought us new objects of interest, and, let me say also, new objects for anxiety.

Den brittiske statsmannen Joseph Chamberlains yttrande från 1898 är lika aktuellt nu som då och var det också i Sverige decennierna efter Napoleonkrigen, då tonen i medierna var nästan lika rå som på sociala medier idag. Om den konservativa delen av pressen vid denna tid och dess banérförare, Svenska Akademiens ständige sekreterare Bernhard von Beskow, skriver Bo Andér. Beskow debuterade som poet i Kungliga bibliotekarien Per Adam Wallmarks *Journalen*, ett av de konservativa pressorganen med kopplingar till Svenska Akademien och hovet. I den medverkade också översättaren Sophie Gyllenborg regelbundet. Wallmark fungerade även som utgivare för en del av hennes romanöversättningar och var hennes förtrogne och hjälpare. Deras relation och Sophie Gyllenborgs kamp för ett yrkesliv som översättare skildras av Karin Monié. Såväl Andér som Monié uppehåller sig vid anonymitetens betydelse i den konservativa pressen. För Bernhard von Beskow och andra konservativa var den både en garanti för vederhäftighet, att det fanns ett redaktionellt *vi* bakom texterna, och ett skydd för det personliga anseendet; uppburna statliga ämbetsmän knutna till hovet fick inte kopplas till perfiditeter i pressen. Denna negativa uppfattning om pressen liksom om populärlitteraturen drabbade Sophie Gyllenborg, då hennes släktingar krävde att hennes adliga namn inte fick anges i de verk hon översatt; de ville på så sätt undvika att namnet Gyllenborg skulle ”solkas”.

Med detta nummer inleds en satsning på essäer om biografigenren som sådan, dess status och de utmaningar den står inför. Bakgrunden är bland annat de allt oklarare gränserna mellan biografi och skönlitteratur, en utsuddning jag vill påstå hänger samman både med fikionaliseringen av biografien och med de allt tydligare biografiska och självbiografiska inslagen i skönlitteraturen. Diskussionen av genrens förändring liksom dess ställning och roll inom de historiska vetenskaperna bör, menar jag, föras i *Personhistorisk tidskrift*. Tanken är därför att under överskådlig tid publicera en essä om biografien, biografiskrivande och vetenskaplighet per nummer. Glädjande många har redan tackat ja till att bidra, däribland kyrkohistorikern Anders Jarlert, litteraturforskaren Johan Svedjedal, historikerna Fredrik Logevall, Kirsti Niskanen och Maria Sjöberg, kunskapshistorikern Johan Östling och journalisten Henrik Arnstad. Först

ut är emellertid den kanske meste biografiförfattaren bland dagens svenska historiker, Dick Harrison, som skrivit elva kortare och två längre biografier, och som utifrån sin praktik reflekterar över biografiskrivandet som historikerhantverk, de utmaningar som kännetecknar genren och hur de bäst kan hanteras.

En av de utmaningar Harrison diskuterar är samtidens fixering vid kända personers intimrelationer och hur historiskt inriktade biografiförfattare kan hantera den. Han knäsatte principen att grunden för den biograferades berömmelse bör utgöra fokus i biografen. För den som skriver om Giacomo Girolamo Casanova blir följaktligen könslivet centralt men inte för författare som biograferar politiker, vetenskapare och andra. Bo Lindwall och Thorsten Sandberg följer inte den harrisonska principen. Deras essä handlar om just uppburna personers utomäktenskapliga förbindelser, nämligen ätten Brahes utslocknande trots att bröderna Nils och Magnus Brahe fick barn.

I vanlig ordning rymmer numret också recensioner. Anmälningarna följs av den obligatoriska rapporten från Personhistoriska samfundets årsmöte. Numret avslutas, som sig bör, med ett personregister för årgången.

Lars M Andersson

Innehåll

Artikel

- Bo Andér* Bernhard von Beskow. Den konservativa publicismens anonyma riddare på 1830-talet 99

Essäer

- Dick Harrison* Att skriva biografier 125
- Karin Monié* Sophie Gyllenborgs väg till självständighet 144
- Bo Lindwall & Thorsten Sandberg* Bröderna Brahe, aktriserna & barnen 171

Recensioner

- Michael Bejke* Birgitta Rengmyr Lövgren: *Mot kvällen uppklärnande* 180
- Bert Mårwald* Veine Edman: *Statsråd i krigstider.*
K.G. Westman: Bröderna – Vännen och välgöraren 182
- Marie Steinrud* Maria Vainio-Kurtakko: *Ett gott parti. Scener ur Ellan de la Chapelles och Albert Edelfelts liv* 186

Nyheter

- Red.* Personhistoriska samfundets årsmöte 2023 189

Medverkande i detta nummer

190

Personregister

192

Bernhard von Beskow

Den konservativa publicismens anonyme riddare på 1830-talet

Bo Andér

honom hade det konservativa partiet fått sin kanske mest kamplystne, vakne och slagfärdige polemiker, vars stridssätt knappt präglades av den ridderlighet, man annars återfinner i hans uppträdande. Såsom tidningsman var han hänsynslös, men skyddade sig alltid bakom anonymiteten och det ansvarighetssystem, som han så bittert klandrade hos Hierta; vidare ägde han goda kunskaper, en god stil, ibland också ett försonande lynne [...] och överhuvud var han vid denna tid, omkring 1840, en bland de verksamaste inom pressen.¹

Beskow var en central person i 1830-talets svenska kulturliv, som Svenska Akademiens ständige sekreterare, ledamot av Konstakademien, kungagunstling, hovmarskalk och i det fördolda en mycket energisk tidningsmakare och journalist. Hans insats i det senare avseendet har inte fått särskilt stor uppmärksamhet, medan däremot hans skönlitterära författarskap behandlas i äldre översikts-

verk liksom i ett fåtal biografiska framställningar.

Pressforskningen har ägnat den konservativa pressen ett ringa intresse jämfört med det för den liberala. Eller för att citera Sven-Eric Liedman, som syftande på decennierna efter 1809 påpekat att, ”den tidiga svenska tidningspressen tycks i historiens backspegel anta idel liberala färger”.² Oppositionspressens framgångssaga under genombrottsåren har varit mer lockande att berätta. Det historiska perspektivet har utgått från det tidiga 1900-talets demokratiska genombrott och de liberala idéernas genomslag. Man har sökt rötterna till en rationell process med ett i förväg identifierat mål, nämligen dagens demokratiska samhälle.³ Detta finns med i bakgrunden till att Beskows publicistiska insatser försummats. Syftet med denna artikel är att lyfta fram hans betydelse som frontfigur inom publicistiken under det händelserika 1830-talet, för att därmed ge honom den plats i presshistorien han förtjänar.

Litteratur- och presshistorisk forskning om Beskow

Fredrik Böök ger honom följande eftermäle som författare: en habil poet och dramatiker, närmast en Tegnérépigon, vars estetiska idealism förenades med en harmonisk och mångsidig humanism i Goethe-Schillersk anda.⁴ Av Henrik Schück och Karl Warburg får han ett mer ampert omdöme:

I själva verket var han knappt mer än en begåvad dilettant, som genom sin rikedom, sitt älskvärda, urbana sätt och sina inflytelserika bekantskaper förvärvade sig en litterär position, som få före och efter honom innehaft, men som knappast motsvarades av hans egna arbeten.⁵

Häruöver har hans många minnes-teckningar över samtida notabiliteter rönt uppskattning.⁶

För övrigt finner vi ytterst summariska kommentarer till eller synpunkter på hans publicistiska verksamhet i litteratur- och presshistoriska framställningar av skilda slag. Undantag utgör inte oväntat verket *Den svenska pressens historia*, där vissa delar av Beskows insats under särskilt 1830-talet uppmärksammas.⁷ I poeten och akademisekreterarens Carl David af Wirsén stora biografi över honom kommenteras endast ytterst kortfattat hans politiskt-polemiska skribentverksamhet: "[...] i hvilken han utvecklade ej ringa

fyndighet och ådagalade betydande förmåga".⁸ Beskows vän och samarbetspartner i bland annat tidskriften *Heimdall*, Johan Erik Rydqvist, skriver likaledes i sin minnesteckning (1873) lakoniskt att "inrigtningen af det politiska författarskapet blef mera polemisk än kritisk".⁹

Att Beskows febrila publicistiska verksamhet inte tagits upp i litteraturhistorien beror troligen på att journalistiken länge betraktats som en låg genre. Man har därigenom i mångt och mycket delat det samtida litterära etablissemangets syn på "dagbladslitteraturen". I särskilt tidig akademisk litteraturhistorisk forskning ansågs tidningsmaterialet inte vara tillräckligt fint att beforska. En snäv syn på litteraturbegreppet stod i vägen. Man intresserade sig helt enkelt för ett antal prestigefulla litterära textkategorier i tidningarna.¹⁰ Henrik Schücks och Karl Warburgs bredare litteratursyn gav dem dock anledning att mer utförligt behandla tidningslitteraturen och det i betydligt högre grad än många sentida handboks författare.¹¹

Det är i några få litteratur- och pressvetenskapliga monografier Beskow uppmärksammas. Som aktiv i det tidiga 1800-talets litterära kretslopp hos Kurt Aspelin¹² och som publicist hos Patrik Lundell.¹³ I den stora studien om *Världens äldsta Post- & Inrikes Tidningar* ger Jarl Torbacke honom förtjänt plats som tidningens tillskyndare men mindre

Porträtt av en ung Bernhard von Beskow där han närmast förefaller modellerad efter förebilderna Goethe och Tegnér. Foto: Svenska Akademien.

som skribent under dess år som *Sveriges Statstidning* 1834–1844.¹⁴

I äldre forskning figurerar han hos Jean Göransson som flitigt nyttjar Beskows brev som belägg för sina resone-

mang om tidens politiska debatter.¹⁵ Nils Holmberg är en av få forskare som mer utförligt behandlat Beskows två centrala broschyrer från 1838 *Dagens Händelser bedömde af en landtman* och *Upplösning*

är inte *Upplysning* och den debatt som följde på Crusenstolpeaffären,¹⁶ där han framhåller att Beskow var regeringspartiets mest uppmärksammade debattör¹⁷ och att den ”diskussion, som utspann sig kring Bernhard von Beskows båda ströskrifter, betecknar huvudlinjen i den politiska debatt, som följde efter högmålsåtalet mot M. J. Crusenstolpe och rabulistfejden sommararen 1838”.¹⁸

Någon helhetsbild av hans verksamhet som publicist och journalist har dock ännu inte tecknats.¹⁹ En rik källa för en dylik utgör Beskows efterlämnade manuskript och omfattande brevväxling, till vilken jag återkommer nedan.

Beskows väg till positionen som en centralgestalt i kulturlivet är uppkomlingens. Som son till en framgångsrik handelsman i den så kallade skeppsbroadeln levde han livslångt oberoende på en ärvd förmögenhet. Han var i hela sitt liv 1796–1868 bosatt i Stockholm, bortsett från sju år i Uppsala där han skrevs in vid universitetet vid tio års ålder och avlade kansliexamen 1814. Därpå inledde han en ämbetsmannabana som förde honom till handels- och finansexpeditionen och sedermera till hovet. Hans litterära debut skedde 1815 med dikter i Per Adam Wallmarks *Journalen* och sin första diktsamling *Witterhets-försök* gav han ut 1818. En stor framgång fick han 1824, då han vann Svenska Akademiens stora pris för sin dikt ”Sveriges anor”. Åren 1819–1821 gjorde han en längre bildningsresa

genom Europa och besökte bland andra E.T.A. Hoffmann, Johann Wolfgang von Goethe och Friedrich von Schlegel. Hans resebrev finns samlade i *Wandrings-minnen* (1833–1834). Han gifte sig 1822 med Magdalena af Wählberg; äktenskapet blev barnlöst.

Beskow utsågs 1825 till handsekreterare hos kronprinsen. Han adlades 1826 och 1827 utnämndes han till kammarherre, 1832 till hovmarskalk. Friherretitel erhöll han år 1843. Efter att ha övergivit poesin debuterade han som dramatiker 1827 med två dramer om Erik XIV, *Erik konung* och *Eriks försoning*. Några år senare tillträdde han som direktör för Kungliga teatern, men stannade endast ett år, som präglades av turbulens och medförde att han under en tid därefter blev psykiskt sjuk. Sin största insats för vitterheten gjorde Beskow som ledamot av Svenska Akademien, där han valdes in 1828 (stol nummer 12) och utsågs till ständig sekreterare 1834. Den posten innehade han i hela 34 år. Han såg till att arbetet med Svenska Akademiens ordbok fick fart och skrev ett stort antal minnesteckningar för Akademiens räkning. Stort inflytande fick han även i Konstakademien, där han valdes in 1837. Sitt stora konstintresse manifesterade han framför allt i skriften *Carl August Ehrensvärd, ett litterär-historiskt bidrag* för vilken han 1834 tilldelades Vitterhetsakademiens högsta pris. Bland Beskows övriga skrifter kan nämnas hans *Om själens hälsa* (1858) där

han framställer sitt av epikurism präglade livsideal.

Sin publicistiska verksamhet inledde han på 1820-talet. Som osynlig inspiratör²⁰ var Beskow med vid tillkomsten av den i Uppsalaromantisk anda redigerade litterära tidskriften *Heimdall* (1828–1832). Den hade språkforskaren, sedermera riksbibliotekarien och akademiledamoten (stol nummer 5) Johan Erik Rydqvist som formell utgivare och huvudskribent, men också diktarna, kyrkomännen och akademiledamöterna Frans Michael Franzén (stol nummer 13) och Esaias Tegnér (stol nummer 8) som medarbetare. Även i efterföljaren, den akademiskt präglade *Svenska Litteratur-Föreningens Tidning* (1833–1838), medarbetade Beskow tillsammans med skalden, professorn och den blivande akademiledamoten (stol nummer 18) Per Daniel Amadeus Atterbom, författaren, översättaren och professorn Vilhelm Fredrik Palmblad och en yngre generation kritiker som prästen och litteraturhistorikern Carl Julius Lénström, författaren, professorn och blivande akademiledamoten (stol nummer 13) Bernhard Elis Malmström och ännu en professor och blivande akademiledamot (stol nummer 7), Carl August Hagberg. Han ägnade sig även 1830 energiskt åt att samla författare av olika läger i ett gemensamt organ, *Scandia, en tidskrift för litteratur*. Projektet strandade emellertid på att Tegnér avstyrkte det.

Den långvariga fejden med Lindeberg

Beryktad blev hans mångåriga fejd med *Stockholmspostens* utgivare, teaterentusiasten och sedermera Aftonbladsjournalisten Anders Lindeberg, i pressen skämtsamt kallad ”farbror Mårten”. Han inledde anfallet i ett parodiskt fredsförslag mellan stridande Stockholmstidningar, vilket Beskow gav ut anonymt 1825. Det tillägnades Lindeberg i en dedikation där han gör sig lustig över dennes förmenta enfald och dåliga vers.²¹

Bruket fordrar, att säga en mängd artigheter åt den, till hvilken ett arbete dediceras. Mängden af M H:s litterära förtjenster gör, att jag lätt kommer ifrån detta åliggande.

[...]

Betraktar man M. H:s höga sång – vem tror sig ej se den vidt namnkunnige *Pyrenéus*, som hoppade ut ur tornet, för att följa de flyende sånggudinnorna, hvilket språng likväl kostade honom nacken!

Läser man M H:s erotiska qväden, vem inbillar sig ej höra sjelfva Jupiters kärleksförklaring till den högborna furstinna Europa, hvilken han utförde under skepnaden af en hvit ox!

Då Beskow erhållit chefskapet över Kungliga teatern eskalerade konflikten mellan honom och Lindeberg, båda pretendenter på att driva en kungastödd

teater i huvudstaden. Ledd av sin teaterverm blev Lindeberg ytterst kritisk till Beskow och dömde till sist ut hela dennes direktörsverksamhet. Beskow grep då åter till satirvapnet och gav Mårtensdagen 1833 anonymt ut flygbladet *Flugsmällan*²², som i versifierad form helt sysslade med Lindeberg. Här visar han sig minst av allt som akademisk skribent. Bladet väckte ett oerhört uppseende med sina elaka skämt, vilka uteslutande går ut på att teckna en nedfattande bild av Lindeberg som en otroligt enfaldig figur.

Stilisten.

Du skryter, att din stil är lätt, min vän:

Det *tomma* är det också vanligen.

Den allmänna Uplysaren.

Du tror publiken dum; du orätt har deri!

Så dum den icke är, att tro dig ett geni.

Lindeberg gjorde *Flugsmällan* ännu mera ryktbar genom att väcka ett ärekränkingsåtal mot upphovsmannen, efter att ha fått ett infamt handskrivet brev undertecknat "Utgivaren av Flugsmällan". Beskow skickade då fram sufflören J. G. Wessling som författare. I de skrifter han lät denne lämna till rätten behandlades Lindeberg med utstuderat hån. Under hela processens gång skrev Beskow dessutom själv referat och notiser om denna till halvveckobladet *Svenska Minerva*. Även den liberala

pressen bevakade den naturligtvis och så sent som i september 1841 kunde man i *Aftonbladet* läsa en skarp uppgörelse med Beskows ohederliga hantering av Lindeberg.²³ Ända till sin död 1849 var sedan Lindeberg föremål för Beskows oavbrutna förföljelse.

I denna mångåriga strid med Lindeberg framträder Beskow, som framhållits, hela tiden som anonym skribent, vilket han även gjorde i hela sin publicistiska verksamhet.²⁴ Det samtida kulturlivet hade dock inga problem med att röja den egentliga upphovsmannen, då inte minst Beskow själv var frispråkig om denna verksamhet i sin omfattande brevväxling med i synnerhet kollegorna i Svenska Akademien. Av den framgår att dåtidens intellektuella ägnade pressen stort intresse, utan att tillstå det offentligt. Anonymitet hade gamla anor när det gäller tryckta alster och hörde till publiceringskulturen även i den frambrytande borgerliga offentligheten på 1830-talet.

Anonymitet som ett sätt att fånga en framväxande borgerlighet

Anonymiteten hade också en principiell publicistisk innebörd. Angivelsen "insänt" är vanlig i tidningarna, i synnerhet beträffande underhållnings- och det debatterande artikelmaterial, men det förekommer även i nyhetsspalterna. I likhet med Åsa Arping vill jag hävda att anonymiteten bakom "insänt" och för övrigt all redaktionell text som

saknar tydligt angiven upphovsman eller signatur inte primärt ska ses som ett sätt att dölja, utan att det snarare bidrar till "att skapa borgerlighetens vi-känsla, vilket gav unika möjligheter att driva opinion".²⁵ Arping framhåller vidare att intresset för individuella karriärer lett till att "den kollektiva publiceringskulturen hamnat i skymundan".²⁶ Den kollektiva publiceringskulturen med sin anonymitet för skribenter måste ses som något högst väsentligt och konstituerande för pressen långt in på 1800-talet. Det insända materialet integrerades helt enkelt i tidningarnas redaktionella profiler.

Bakom "insänt" finner vi alltså synen på det självpåtagna publicistuppdraget att företräda det allmänna och vara en tjänare åt opinioner. Särintressen fick inte styra. Det var tidningens ställningstagande som skulle fram, manifesterat i form av ett till synes enat redaktionellt *vi*. Idealet levde kvar på 1830-talet i tidningarnas fortsatta bruk att i huvudsak publicera artiklar anonymt, vilket i det nya publicistiska klimatet fungerade som garant för både läsaren och utgivaren att det som skrevs präglades av objektivitet och oegennyttia. Anonymiteten fungerade även som en skyddande mask eller ett visir i en tid då repressionen kunde slå till med åtal som kunde medföra att en persons sociala status raserades eller åtminstone fick sig en rejäl törn. Särskilt utsatta var redaktörerna för de ekonomiskt svaga provinstitidningarna.

För Beskows del måste också framhållas att han inte offentligt ville eller kunde tillstå att han skrev i pressen, en press som den kulturelit av bildade personer han tillhörde föraktade för inte minst dess råa tilltal. För dem vore det helt enkelt förnedrande att på ett eller annat sätt offentligt delta i ett tidningsföretag.²⁷ Men Beskow "har kunnat spela en förstaplansroll i trots av sin skyddande anonymitet" och var "känd i samtiden som insidiös broschyrmakare".²⁸ I detta dubbelspel och agerande bakom kulisserna i tidningsprojekt och litterära debatter med anonymiteten som mask deltog också flera av hans akademikollegor. För denna kulturelit var det helt enkelt ovärdigt att skriva i en dagstidning.²⁹ Bakom dubbelspelet finns alltså såväl ett förakt för dagbladslitteraturen och dess låga stil som en rädsla för de radikala liberala idéerna och för oppositionspressens allt större politiska inflytande, vilket man upplevde som ett reellt hot mot det bestående samhällssystemet. På det personliga planet handlade det kanske mest om en oro och rädsla för att förlora position, makt och inflytande. I ett klassperspektiv är naturligtvis dubbel- och maskspelet ett exempel på hur eliten i ståndssamhället respektlöst kunde sätta sig över gemene mans samhällsmoral och utan följder manipulera lagstiftningen till sin fördel. Det senare illustreras tydligt med det

farsartade spektakel Beskow inledde Flugsmällerätttegången med. Han lät då sufflören Wessling sitta i en gammal rådsstol från teatern bäras upp i rätten av två dalkarlar ur operan *Gustaf Wasa*, där han läste upp sina av Beskow författade svarsskrifter.³⁰

Den politiska debatten tilltar under 1830-talet

Beskow var den mest energiske ledamoten då Svenska Akademien under andra hälften av 1830-talet blev en alltmer aktiv politisk aktör genom publicistisk idéproduktion i monarkins och konservatismens tjänst. Idémässigt var han nämligen en djupt konservativ rojalist och det var som sådan han kom att starkt bidra till dynamiken i 1830-talspressens journalistik.

Under 1830-talet blev, som bekant, den svenska politiska debatten offentlig i modern och vidare mening än tidigare. Det var tveklöst pressens förtjänst. Vi har att göra med kulmen på en förvandlingsprocess som pågått från senare delen av 1700-talet. Av särskilda betydelse var 1766 års tryckfrihetslagstiftning, som även om själva lagen endast kom att gälla i sex år gav inspiration till den politiska pressens utveckling i början av 1800-talet. Till bilden hör även att 1810 års tryckfrihetsförordning stärkte möjligheterna för framväxten av en fri oberoende press i den svenska politiska offentligheten, även om

en viss hämsko lades på utvecklingen redan 1812 då den nyanlände kronprinsen Karl Johan lyckades genomdriva ett tillägg till förordningen, nämligen om censurinstansen "indragningmakten".³¹ En av de tidningar som nu såg dagens ljus var Fredric Cederborghs politiskt liberala oppositionsorgan *Anmärkaren/Anmärkarne* (1816–1829), som betecknats som Sveriges första oppositionella tidning.³²

Det centrala i denna förvandlingsprocess är ett publicistiskt paradigmskifte då publicisten skapar en från makthavare fristående och oberoende roll i det offentliga samtalet. En viktig roll spelade tidningen *Argus* på 1820-talet.³³ *Argus* var nämligen den första tidning som formulerade ett helt liberalt politiskt program.³⁴ Manegen var alltså krattad för det nystartade *Aftonbladet* som från och med 1830 gick i spetsen för pressens förvandling från, sett till landets tidningar som helhet, en huvudsakligen traditionell ganska passiv nyhetspress till en aktiv nyhets-, åsikts- och annonspress. Mot slutet av decenniet förändrades också väsentliga delar av hela pressen, inklusive landsortstidningarna. Den moderna opinionsbildande dagstidningen växte fram på bred front.³⁵ Oppositionen vädrade morgonluft inför riksdagen 1840–1841, vilket eldade på utvecklingen. Tidningsmakarna stimulerades av de radikala liberala idéerna och de bor-

gerliga revolutionsrörelserna ute i Europa, liksom inte minst av inhemska förhållanden.

Vid mitten av 1830-talet ledde den ekonomiska och sociala utvecklingen landet in i en kris. Handeln med utlandet drabbades hårt. Den växande befolkningen fann inte några utkomstmöjligheter i ett stagnerande näringsliv, utan var hänvisad till en överbefolkad landsbygd. Koleraepidemin 1834, missväxten 1836–1837 till följd av torka och en kall vinter 1837–1838 ökade nöden. Fattigdomen bredde ut sig, vilket resulterade i att många människor under 1838 tvingades att lämna landsbygden och bege sig till städerna. Detta gav upphov till social oro. På Stockholms gator syntes stora skaror trasproletärer, arbetslösa och hungrande människor. Under den socialt och politiskt turbulenta sommaren 1838 deltog grupper ur detta proletariat i upplöppen.³⁶

Åren 1834–1844 arrenderade staten *Post- och Inrikes Tidningar* av Svenska Akademien och gjorde den till den officiella *Sveriges Statstidning*, med den välkände publicisten Wallmark som redaktör. En av de aktiva tidningsmarkerna bakom kulisserna var akademiens sekreterare Bernhard von Beskow.³⁷ Han hade, som konstaterats, nära kontakter i hovkretsarna, inte minst med Karl XIV Johan och kronprins Oscar, som prinsens handsekreterare 1825 och hovmarskalk 1832–1834. Men som

officiell tidning blev den formell och tandlös, ett lätt byte för oppositionstidningarna. Det hjälpte föga att kung och kronprins var aktiva deltagare i presskampanjer mot oppositionspressen. Den förre genom att i det tysta ta initiativ till en stor del av tidningsindragningarna, ett maktinstrument han var mer benägen än rådgivarna att behålla.³⁸ Den senare befallde bland andra Beskow att uppmana "samtlige Akademister att lemna bidrag" till *Sveriges Statstidning*.³⁹ Kungen fortsatte dessutom att i hemlighet ur sin handkassa ge betydande stöd till ett antal konservativa blad.

Press- och debattklimatet förändrades radikalt. De polariserande motsättningarna skärptes mellan den eroderande absolutistiska regimens repression och oppositionstidningarna. Den representativa statsoffentligheten, det vill säga det gamla samhällets föreställning om privat och offentligt, utmanades av eliten ur en medelklass som var på väg att skapa en öppen offentlighet med pressen som verktyg. Strid uppstod mellan den liberala oppositionspressen och maktetablissemangen med, som konstaterats, en aktiv Karl XIV i fronten. Men den konservativa press som fick hans konkreta ekonomiska stöd var till att börja med mycket svag. Hovkanslern intensifierade användningen av sitt instrument indragningsmakten 1835–1838, då *Af-tonbladet* drabbades av 14 indragningar

av sammanlagt 21 åren 1830–1838. Men han tvingades att ge upp under hösten märkesåret 1838 – med det geijerska ”avfallet” på nyåret, Crusenstolpeaffären och den socialt och politiskt oroliga sommaren i Stockholm med förrevolutionär stämning, smärre upplopp, polis- och militärpatruller (varav en sköt skarpt mot stenkastare) på huvudstadens gator och häftiga tidningsdebatter. Dessa händelser påverkade och påskyndade den förnyelse- och självständighetsprocess som tidigare skett långsamt i pressen under första delen av 1800-talet. Den moderna självständiga nyhets-, åsikts- och annonstidningen segrade i striden för yttrandefrihet. Tredje statsmakten etablerade sig. Det monarkiska etablissemangen skakades om.

Publicistens professionalisering

Publicisten fick en alltmer central roll, det vill säga utgivaren, redaktören och journalisten. I Stockholmspressen dominerade en välutbildad elit, medan hantverkare eller näringsidkare inom det typografiska området alltjämt utgjorde en stark grupp i provinspressen. Dock pågick även där en professionaliseringsprocess för redaktörskapet och journalistyrket. Det bör framhållas att publicistisk verksamhet under 1830-talet var ett projekt för huvudsakligen en medelklass som strävade efter att öka sitt inflytande socialt, politiskt och ekonomiskt. Det skedde genom att den successivt tog

kontroll över tidningsväsendet. Under rabulistperioden 1836–1841 stärktes denna process påtagligt. I den spelade den brokiga skaran av formella utgivare inte huvudrollen. Den innehades av en majoritet av alltmer professionellt verkande redaktörer och skribenter/journalister. Av dessa stod ett flertal ännu någorlunda tryggt formellt kvar i anställningar som ämbetsmän. Majoriteten hade bakom sig både universitetsutbildning och någon form av ämbetsmannakarriär. Några bland dem lämnade ämbetsvärlden för att fritt kunna verka för publicistiska och politiska ideal, trots att de riskerade att förlora i social status.

I detta pressklimat, som också medförde en ökande konkurrens mellan tidningarna, stimulerades uppkomsten av det jag vill karakterisera som *rabulistjournalistik*, en frispråkig satirisk journalistik, som också var influerad av både tidigare inhemsk och samtida europeisk press.⁴⁰ Den har även spår av en karnevalisk traditions smädande och karikatyriska uttrycksformer. Väsentligt för dess framträdelse var att rollen som skribent och journalist professionaliserades i en atmosfär präglad av rivaliteten mellan liberalt färgad opposition och olika yttringar av konservatism. Den rivaliteten bidrog starkt till att radikalisera skribenterna i sökande efter journalistiskt-språkligt nya sätt att uttrycka nya idéer, debattera och förhålla sig till det publicistiska upp-

draget. Journalistiken fjärmade sig från maktens byråkratiska och akademiska språk. Den medelklass som ville flytta fram sina positioner var angelägen om att göra det på egna meriter. Till förmedlingen av nya idéer och tankesätt krävdes helt enkelt nya och mer radikala sätt att formulera och uttrycka sig än tidigare.

För oppositionspressen låg fokus på dels missnöje över den förda regeringspolitiken och myndighetsutövningen, dels och framför allt intresset för liberal reformpolitik, men också på intern debatt om det publicistiska uppdraget. För den konservativa pressen handlade det inte oväntat om försvar av rådande samhällssystem, avståndstagande från de radikala liberala idéerna, kritik av oppositionspressen och den nya uppkäftiga journalistiken. Ökande politiska motsättningar och de nya journalistiska uttrycksmedlen var också den fond mot vilken grundandet av en mängd nya tidningsföretag ska ses. Åren 1836–1841 startades i Sverige totalt drygt 40 tidningar eller årligen sex till sju stycken.

Vilka var då dessa skribenter/journalister? I litteratur- och presshistorien har främst de liberalt orienterade journalisterna uppmärksammats. Inte minst gäller det Lars Johan Hierta och flera av *Aftonbladets* medarbetare, bland andra Carl Jonas Love Almqvist, Oscar Patric Sturtzen-Becker, signaturen Orvar

Odd, och Johan Peter Theorell. Men också den liberalt oppositionella *Dagligt Allehandas* redaktör Fredrik Dalman och Magnus Prytz i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning*. I viss mån även ”folktribunen” August Blanche i tidningen *Freja*, Henrik Bernhard Palmaer i *Östgötha Correspondenten*, bokhandlaren och förläggaren Anders Petter Landin i Gävle-tidningen *Norrlands-Posten* och läkaren, författaren och affärsmannen John (Jon) Engström i Kalmartidningen *Barometern*. Till de som fått synas något i det historiska rampljuset i det konservativa lägret hör vid sidan av Beskow *Svenska Minervas* och *Sveriges Statstidnings* redaktör Wallmark, *Journalens* Johan Christoffer Askelöf, den ovan nämnde J.E. Rydqvist och publicistikens nestor Johan Johansson, Argus-Johansson kallad – alla knutna till Stockholmspressen. I sammanhanget bör framhållas att både *Sveriges Statstidning* och *Svenska Biet* hade tillgång till en hel kader av skrivkunniga högre tjänstemän, akademiker, präster och författare, varav flera var ledamöter i Svenska Akademien. Av dessa kan nämnas hovkanslern Jacob August Hartmansdorff, diplomaten och hovkanslern Gustaf Lagerbjelke, biskopen Anders Carlsson af Kullberg (stol nummer 7), riksarkivarien Hans Järta (stol nummer 9), ärkebiskopen Carl Fredrik af Wingård (stol nummer 10) och författaren P. D. A. Atterbom (stol nummer 18).

Mobiliseringen av den konservativa pressen

Den konservativa pressen undvek länge polemik, men under andra hälften av 1830-talet skedde en omsvängning. Motvilligt insåg man i hov- och regeringskretsar och i Svenska Akademien att polemik och slagkraftiga texter var nödvändiga vapen i opinionskampen. Motvilligheten ska ses ljuset av att man mer eller mindre föraktade "dagsbladslitteraturen" som barbarisk och inte tillträdde den någon förmåga att påverka den bildade delen av opinionen eller betraktade den som kontraproduktiv, det vill säga att den hos publiken bara kunde inge avsmak för de liberala idéerna. Man insåg att *Sveriges Statstidning* misslyckats med sitt officiella innehåll och sin alltför torrt formella journalistik. Detsamma gällde de gamla akademiskt präglade tidskriftsliknade konservativa publikationerna *Granskaren* och *Journalen* med mycket blygsamma upplagor, vilka gick kräftgång trots pengastöd från kungen. Den konservativa men självständiga *Svenska Minervas* i tidningskretsar respekterade redaktör J. C. Askelöf kunde man däremot inte styra. Ett femtontal upplagesvaga blad i landsorten med viss konservativ opinionsbildning på programmet hade ett mycket begränsat inflytande, framför allt beroende på deras ytterst obetydliga spridning utanför sina tryckorter.

Till bilden hör att Beskow i en av sina skrifter om publicistiken ännu 1839 hävdade att det vore ogörligt att "för närvarande stifta en tidning, af alvarlig syftning", då den bara skulle göras ned av oppositionstidningarna, varför han var positiv till broschyrer: "Det är en irring, att broschyrer ej verka så kraftfullt som tidningar. De verka väl ej så hastigt, på lika stor yta; men deremot vida djupare och varaktigare."⁴¹ Men att Beskow var kluven i sin syn på dagspressen visade han inte minst genom sitt stora engagemang för både *Sveriges Statstidning* och *Svenska Biet* som bladens tillskyndare. Och inte minst som flitig skribent, anammande de nya journalistiska uttrycksformerna. Kluvenheten förklaras sannolikt också av att kungen ännu 1838 var emot skapandet av en konservativ tidning.⁴²

Kretsen kring Svenska Akademien och Karl XIV Johan startade under alla förhållanden i maj 1839 tidningen *Svenska Biet*. Först med den tidningen fick konservatismen inför riksdagen 1840–1841 en daglig nyhets- och åsikstidning som kunde mäta sig med *Aftonbladet* och *Dagligt Allehanda*. *Biets* ledande tillskyndare och journalist var Beskow, som nu med sin insats inte bara tog på sig riddarrollen som de konservativa krafternas frontfigur i offentligheten och gav Svenska Akademien ett tydligt politiskt ansikte, utan även påtagligt bidrog till förnyelsen av

journalistiken. Han hade tidigare insett pressens roll i den politiska opinionsbildningen, tydligast manifesterat i det på hans initiativ förda gerillakriget mot oppositionspressen 1834–1835, ett krig eller snarare en publicistisk strategi som gick ut på att placera artiklar i befintliga regeringsvänliga tidningar i landsorten.⁴³ I ett brev till Tegnér 1835 framhöll han att dessa insända artiklar eftertrycktes i fem eller sex andra tidningar för att till slut läsas i sammanlagt 2000 nummer, ”ett icke ringa medel, att verka på opinionen”.⁴⁴

Av Beskows brevväxlingar 1839–1841 framgår med all önskvärd tydlighet hans mycket intensiva arbete med *Svenska Biet* och att få pålitliga konservativa skribenter att lämna bidrag till tidningen. Av särskilt intresse är hans uttalande i ett av hans många brev till Tegnér, som hela tiden är kallsinnig och avogt inställd till den journalistiska kampen, om hur striden ska föras: ”[...] en f a k t i s k polemik är det enda, som kan undergräva dess [oppositionspressens] skräckvälde.”⁴⁵ Till Atterbom skrev han två år efter starten, i januari 1841: ”Från landsorten tyckes requisitionerna blifva dubbelt mot det föregående årets. – Man har för säkerhets skull ökat upplagan från 1000 Ex till 1200. – Io, Triumphe! –.”⁴⁶

Yttrandet i Tegnérbrevet kan stå som motto för Beskows intensiva verksamhet som politisk skriftställare och jour-

nalist särskilt under 1830-talet. Konkret tog det sig uttryck inte bara i seriösa artiklar och talrika polemiska bidrag i *Svenska Minerva*, *Sveriges Statstidning* och *Svenska Biet*, utan även i ett stort antal inte minst i pressen mycket uppmärksammade press- och publicistkritiska skrifter. *Flugsmällan* (1833) har behandlats ovan. Till den kommer den av Strängnästidningen *Samlarens* redaktör Carl Erik Ekmarck och på Beskows tillskyndan⁴⁷ 1836 utgivna boken *De constitutionella tidningarnas strid mot den falska liberalismen år 1835*, som på nästan 500 sidor trycker av landsortstidningars missnöjesyttringar över huvudstadens tidningar och vars sammanfattning lyder: ”Allt detta bevisar, i vår tanke att Landsorts-pressen stiger, under det att den Stockholmska synbarligen faller.”⁴⁸

Mest omdiskuterade blev hans broschyrer *Dagens händelser bedömda af en landtman* (1838), *Upplösning är icke Uppllysning* (1838) och boken *Har Sverige Publicitet och Publicister?* (I och II, 1839), i vilka han kritiskt analyserar, angriper och nedvärderar såväl de liberala idéernas hållbarhet som den liberala oppositionspressens föregivet raa och auktoritetsundergrävande tillämpning av dem i kritiken av regeringens politik och åtgärder. De kritiserades naturligtvis i oppositionspressen. *Aftonbladet* gav den sistnämnda kommentaren ”digert sammelsurium utan system, början eller slut, en sådan hopväfvnad af hundrade

gångar omsagda och upprepade lösräckta satser med lögnar och, sanna och falska citationer om hvarandra, med ett ord ett sådant politiskt charlanteri”.⁴⁹

Några liberala skribenters ströskrifter blev också betydelsefulla i den politiska eldgivningen, nämligen Anders Lindebergs *Revolution och Republik* (1838) som uttrycker att monarkin är på väg att falla och Magnus Jacob Crusenstolpes *Vidräkning och Reform: betraktelser i fängelset af en svensk statsfånge* (1839) och *Röst ur ett svenskt statsfängelse: om ställningar och förhållanden* (1839), med kritik av Karl Johans regeringssätt och en bister anklagelse mot Anckarsvärd för dennes positiva syn på den norska grundlagen. Johan Peter Theorell gav också ut en motskrift från liberalt håll: *Några ord om Press, Reformer, Minister-Styrelse, samt andra dagens frågor, i anledning af Ströskriften "Upplösning är icke Uppllysning"* (1839), som är skarpt kritisk mot nämnda broschyr, men även kritiserar den för att endast rikta sig mot *Aftonbladet*. Även Wallmark gav sig 1839 in i broschyrstriden med *Reaktion och emancipation, eller Hvilken är i Landsorterne Opinionen om den s.k. Liberala Pressen i Hufvudstaden*. Beskow följde upp sina tidigare skrifter med de rabulistjournalistiskt uppsluppna broschyrerna *Papperskråkorna. Ett tidnings-äfventyr i julii 1840: fem minuters skämt: af Quintinus Carbasius, jubel-student* (1840) och *Den irrande*

Publicisten sin samtids nöje och varning (1840). Den förra skildrar en fiktiv militärisk konferens i det fria där en här av de stora liberala huvudstadsbladen och deras tillskyndare ska göra upp med landsortspressen, som slutar karnevaliskt med att hären ”aftågar under klang af trummor och pipor, mungigor, hackbräden, buk-cittror, treanglar, harskramlor, grytlock, m.m. som bilda ett fullkomligt Charivari”. Den senare är en drift med *Aftonbladet*. Här kan noteras att Beskow genom korta och längre utdrag ur flera landsortstidningar vill visa att en majoritet av dessa uppträdde mot den så kallade fria pressen i Stockholm, och i en ”Apostrof af Nationen till dess s.k. Liberala Press” retoriskt högrärande angriper oppositionspressen för dess föregivna missbruk av tryckfriheten med en förhoppning om bot och bättring. Det konservativa lägretrycks kritik fortsattes i V. F. Palmblads broschyr *Politisk Camera Optica* (1840), J. E. Rydqvists *Tidens oro och tidens kraft* (1840) och Nils Bruzelius *En röst bland folket eller Fragmenter om Tryckfrihetens missbruk och dess olyckliga följder* (1840) med deras respektive dystopiska framtidsvision för nationen om den liberala radikalismen fick som den ville, ett ironiskt tal om ”frihetens apostlar” och om de liberala tidningarna som mänsklighetens avskum och missfoster.

Sammantagna utgör alla ovan nämnda konservativt orienterade skrifter en massiv uppgörelse med hela landets liberala oppositionspress. Beskows tankar om politik kan sammanfattas med att det nuvarande samhällsskicket fungerar utmärkt, dock med vissa brister som kan reformeras med eftertanke och sans, och att monarkin är det överlägset bästa styrelseskicket. Hans syn på oppositionspressen är sammanfattningsvis: den är oseriös, oärlig och okunnig; bedriver opposition för oppositionens skull, ägnar sig enbart åt klander och formulerar aldrig konkreta förslag till reformer eller förklarar hur de skulle kunna genomföras; dess ledande skribenter är obildade maktsträvarare och dess journalistik rå, vedervärdig, vulgär och inte värdigt ett ädelt och upplyst folk.⁵⁰

Broschyren lästes högst sannolikt med stort intresse av landets bildade allmänhet, inklusive tidningsredaktörer, vilket debatten om dem i spalterna vittnar om. De fick rimligtvis en opinionsbildande betydelse, inte för att de presenterar ett politiskt program utan för att de genom den utförliga kritiska granskningen av de liberala idéerna och oppositionspressen både direkt och indirekt försvarar den bestående monarkiska samhällsordningen. De bidrog under alla förhållanden till den konservativa idé- och ideologiproduktion som hamnat i skymundan för den liberala motsvarigheten i pressen.⁵¹

Beskows stildrag och betydelse

Beskows insats inom publicistiken är alltså betydande. Som broschyrförfattare skrev han influerad av tidens akademiska stil med en bildad mans litterära och historiska referenser. Carl Gustaf Strandberg nämner i sitt inträdestal i Svenska Akademien (stol nummer 12) 1869 att Beskows broschyrer utmärker sig "för stor dialektisk skicklighet och en polemisk skärpa, som dock alltid bibehåller lyftning i tonen".⁵² "Stark visar sig författaren i löjet [...], icke det lätta, sorglösa skämt, som hos en Voltaire eller Leopold [...] det är här en Juvenalisk glöd, som med sin högröda lavaström skiner igenom [...]".⁵³ Och med retoriska stilmedel vill jag tillägga:

Fråga den "fria pressen" sjelf. Den säger ju dageligen, att allt går baklänges, att *omnia ruunt in pejus*. Och hvartill tjenar den då sjelf? Sådan den nu är – man nödgas tillstå det – har den väl mer hoptrasslat, förbryllat och förvillat, än upplyst, utredt, bildat och förädlat. Men deraf följer ej, att den så *bör vara*, att den så är *hos andra*, att den så *skall blifva hos oss*. Äfven för Sverge måtte väl en gång en periodisk press uppstå, som kan nämnas vid sidan af den i andra länder. Äfven här hoppas vi få se en "fri press", sådan, som ett ädelt, upplyst och fritt (ej laglöst) folk har rätt att fordra den: fri utan fräckhet, – granskande utan smädelse – forskande utan spionanda – folkkär utan folkvingleri – kraftfull utan lagtrots.

Och det är på tiden att verkningarne af en *sådan* "fri press" snart uppenbara sig, om ej de gamla begreppen af rätt och orätt, af lag och sjelfsväld, af folk-upplysning och småstads-squaller, af sanning och smädelse skola utrotas hos Nationen, och detta fria, ädla, kraftfulla, Wasas och Engelbrecht's folk förvandlas till kältrande pickelhäringar, löpan-de efter utländska fraser istället för att handla efter Svenskt manna-vett, stora i ord men vanmäktiga i fosterländskt råd och beslut, vändande ryggen åt fädrens minnen, utan att äga kraft, att sjelfe skapa sig en framtid. "Statens död i folkets hjärtan, föregår alltid Statens död i häfderna," har en författare sagt. "Sådant individernas moraliska lif är, sådant blifver äfven Statens." Och till hvilket moraliskt lif utsås hos oss dageligen och stundeligen frön? Till *egoismens* – den mest krassa, materiella, förstånds-inskränkta egoism. Den enskilde uppmanas i främsta rummet att göra gällande sina *rättigheter* mot Staten, sina *fördringar* af det allmänna; men motsvarande *plikter*? [...] deras band lossas, förhånas, bespottas, såsom ett föraktligt arf från enfaldiga fäder, från "de menlösa tiderna," hvilkas fjettrar det tillhör ett "upplyst" folk, en "frisinnad" tid, att ju förr dess hellre avskaka, eller åtminstone glömma. Man förgäter, och lär andra att förgäta, det "*läran om rättigheter på samma gång äfven är en lära om plikter*."⁵⁴

I pressen utvecklar Beskow en varierad och polemiskt slagkraftig journalistik, med ironi som främsta vapen; insinuant, skämtsamt och inte sällan hänfullt. Han prövar skickligt en mångfald former – längre artiklar, porträtt, dialoger, scener, fingerade protokoll, notiser och inte minst verser av skilda slag. I sin artikelserie "De sju vise i Aftonbladet" i Götheborgs Dagblad 183555 porträtterar Beskow elakt och nedsättande *Aftonbladets* ledande journalister och avslutar den med en karnevalisk militärmönstring av kretsen kring AB, med en *deus ex machina*, där Tegnér plötsligt infin-ner sig, bestiger sin Pegasus som krossar Nils Nilsson Nybergs (Palmaer) skulle innan han stiger till väders.⁵⁶ Om Hierta får vi veta följande:

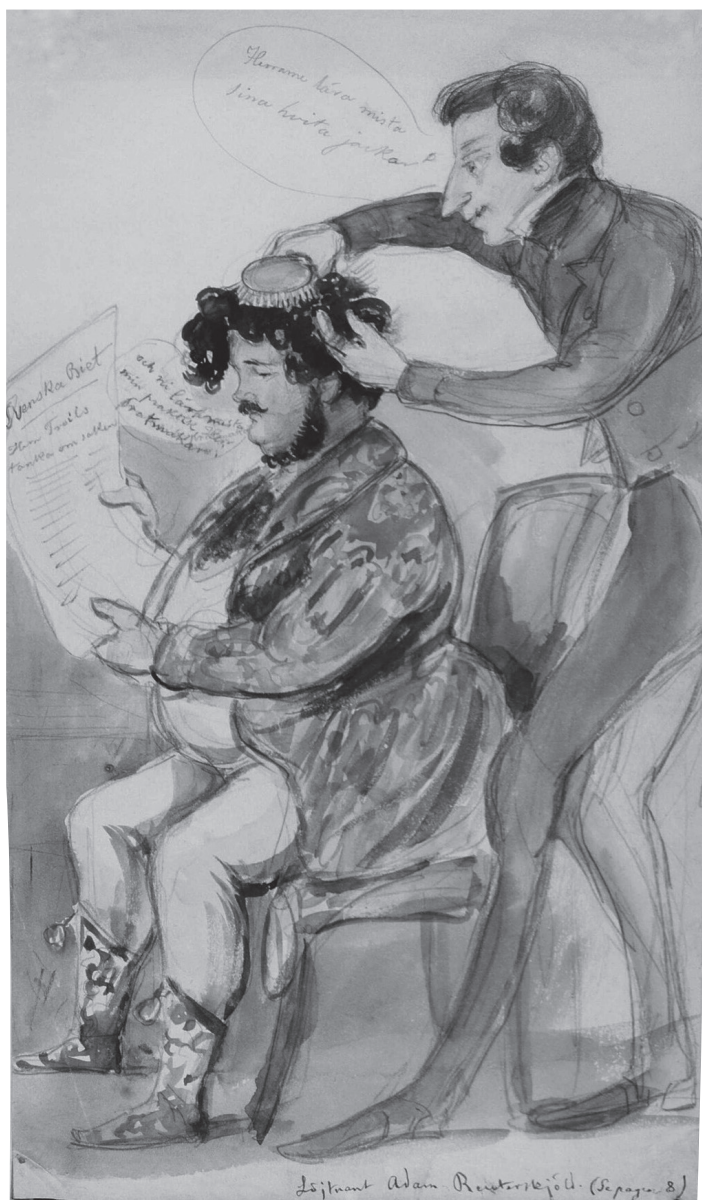
Hvad innehåller då 1826 års Calender om Hr. Hjerta L. J.? Jo, att han var tredje Notarie i BergsCollegium, i stället för Vice Notarie, såsom vi vågat kalla honom. Vi medge att denna brist på vördnad och etiquette från vår sida kan synas oförlätlig, i synnerhet då vi erinra oss, huru noggrant Hr. sjelf afväger sina ord i Aftonbladet, då han talar om Statens Embetsmän. Vi äro dock förvissade, att vår missaktning i denna del skall återgäldas genom ett trefallt hurra-rop från roddar-trappan och åkar-härbergena i Stockholm. Då de få erfara, att utgifvaren af Brobergskans Hoftidning icke varit Vice Notarie, som vi smädligen föregifvit, utan tredje Notarie!

Under den politiskt turbulenta rabulistperioden 1836–1841 var Beskow, som framhållits ovan, inte bara synnerligen aktiv som broschyrförfattare utan även som journalist. ”Han dokumenterade sig som en talangfull journalist genom en mångfald artiklar och insinuantia notiser” i *Svenska Biets* attack mot den liberala pressen.⁵⁷ Wirsén uppger att han dessutom skrev ”massor af små kritiska artiklar och hade ’Svenska Biet’ till sitt oinskränkta förfogande.”⁵⁸ I *Biet*-artikeln ”Om Svenska Biets Polemik”, högst sannolikt skriven av Beskow, formuleras ett journalistiskt credo, där redaktionen försvarar sin polemiska ton med att det är det enda sättet att bemöta de andra bladen. Skribenten hävdar att tidningen måste vara polemisk för att få läsare. Skämt och sarkasmer behövs – predikningar och seriöst upplysande skrivsätt tar död på en tidning. Så länge motståndaren använder dessa vapen ska *Biet* göra det också. Redaktionen lägger till brasklappen att den ”vill sträva efter ett ridderligt stridssätt”. *Biets* redaktion har till skillnad från *Sveriges Statstidning* och de äldre konservativa hovtidningarna nu 1840 fullt ut anammat sina liberala motståndares sätt att debattera.⁵⁹

I det följande presenteras ytterligare några typiska stildrag och teman i den journalistik av Beskow som med säkerhet kunnat tillskrivas honom.⁶⁰

Versifierade bidrag av dagsverskaraktär hör till Beskows varumärke som jour-

nalist.⁶¹ Vännen och akademikollegan Tegnér's omtalade diatrib, eller dagsvers som jag föredrar att benämna den, ”Georg Adlersparres skugga till Svenska Folket”, publicerades i ett antal tidningar våren 1839. Den får ett nedlåtande bemötande i oppositionspressen, bland annat av Almqvist i AB:s ”Hvem är Tegnér's onde genius”, som beklagar skaldens oförmåga att se något som helst ljus i samtiden då han är vilseledd som en i grunden naiv människa.⁶² Detta ger bränsle till Beskows under våren 1840 uppflammande kamp mot de liberala tidningarnas rabulism. I *Svenska Biet* publiceras hans svar på AB-artikeln ”smädelser” och ”insinuationer” i ett längre regelrätt försvarstal för poeten, prästen och politikern Tegnér i ”(Insändt) Aftonbladet utdrifver Djeflar”.⁶³ Några månader senare återkommer han i tidningen med den längre, väl genomarbetade ironiska och starkt polemiska dagsversen ”Skymningen, eller Ufvarnes krig emot Sångfoglarna”, som inte bara försvarar Tegnér utan all svensk klassisk och romantisk litteratur och ställer den mot den moderna, som kritiken i oppositionspressen lovordar: ”Och hvem är väl den vittra konstkritik, / Som lyft i Sverge Vandalismens gissel? / Vill den oss unna blott horn-ufvens skrik / Och skators sladder, lömska ormars hvissel?”⁶⁴ En månad senare publicerade två landsortstidningar ännu en av hans dagsverser: ”*Rabulismens hem*. (Till

*"Herrarna lära mista sina hvita jackor". Löjtnant Adam Reuterskiöld".
 Akvarell av Fritz von Dardel. Reuterskiöld läser Det svenska biet, den
 konservativa tidning von Beskow regelbundet bidrog till och som gavs ut i
 Stockholm 1839–1844. Foto: Nordiska Museet: NMA.0037322*

Knorrvar Knodd, i anledning af hans sång”):

Den sista Rabulisten.

Vill du få nys, hvar Rabulismen bor,
i hvad kvarter den muntra gäst sig föder?
Så vet: han bor på Norr, liksom på Söder,
och Sta'n är ej för honom fyllest stor.

[...]

Med Grev'smöhl'n kröp han in i små
pamfletter och gaf vårt gamla land en ny
epok.

Sist skänkte han åt Stockholm Juni-nät-
ter, der lagen skrevs med stenkast och
med påk.

Om han så vill, han hundra rutor knäcker
i Lund och Haparanda på en gång.

Sin färd kring Sverge på en natt han
sträcker

i dagblads-kläder, förd i fyrfots-språng.

Han alla kärngar, länsmän, prester, väcker
och gör sjelf Bispens middags-lur ej lång.

Polis-gevaljerns arm ej honom räcker
och han gör narr av Hofkanslerens tvång.

Med Farbror Mårten republik han dröm-
mer och ordar djerft och oppnäst, som en
knodd.

I Törnros-boken sin katkes han gömmer
och far på konstkritik med Orvar Odd.

Som Storhertig i aftonblad han skrifver,
syns stundom klädd som Statsråds-kan-
didat, med Stolts-Notenius i gullbyxor
klifver, och går till hoffs som dryg aris-
tokrat.

Han ligger gömd hos köpmän och baro-
ner,

Prestkappan knappt omkring hans bak-
fot når,

han tittar fram ur hundratals motioner,
i Grefvens handtag käns, som bonden får.
Bland folk-församlingar, i hus, på torgen,
förmims hans anda, verkar dold hans
hand,

Han smyger in i sjelfva Kungaborgen
förklädd till hofman, under plague och
band.

Hvar tid sin ättling har af barbarismen,
som alla seklers ljus bekämpat har,
och lyckligt är det land, der rabulismen
ej uppstått, eller glöms i lindan kvar!

*Bullernaesius Redivivus.*⁶⁵

Dagsversen ”Den siste Rabulisten”, som apostroferas i titeln till ”Rabulismens hem” är en lätt satirisk uppgörelse med allt vad den bortdöende rabulismen stod för, publicerad i *Svenska Biet* en dryg vecka tidigare (2.5.1840) av signaturen ”Knorrvar Knodd”. Även den skriven av Beskow, som alltså bakom anonymitetens mask apostroferar sitt eget alster. Idéinnehållsligt ligger Tegnér's Adlersparrevers och ”Rabulismens hem” mycket nära varandra. De hyllar båda det bestående och varnar för barbariet som hotar med de nya politiska idéerna och sättet på vilket de förs fram i oppositionspressen. Språkligt och stilistiskt är verserna däremot närmast övertydliga kontraster. De pekar ut skiljelinjen mellan en i mångt och mycket romantiskt präglad

symbolvärld och en journalistiskt beskriven konkret verklighet. Tegnérers är för att låna Kjelléns karakteristik ”en subjektiv dikt, bräddfylld av Tegnérers magistrala ironi och präglad av hans geniala ensidighet”,⁶⁶ medan den Beskowska om rabulismen förvisso även den har en ironisk ton men som är giftig, skämtsam, lätt kåserande. Det Tegnérerska högstämda litterära idealet kolliderar med den nya journalistikens vardagsrealistiska och direkta tilltal i språk och stil – en parallell till den frambrytande realismen inom skönlitteraturen. Beskow har tagit till sig den journalistiken för att också ge den sin egen färg.

I likhet med andra rabulistjournalister använder Beskow inte sällan perfiditeter av skilda slag. Han publicerar till exempel i *Svenska Minerva* ”Märkelig attrap”, en personförminskande elakhet i den pågående striden mot antagonisten Anders Lindeberg, till formen både prosa och en vers. Den inleds: ”WI FARBROR MÅRTEN, med Guds nåde/utskrattad sorgespels-poët, /OSS härigenom Sjelf benåde/med perm-bref på odödlighet.”⁶⁷

Längst i sin rabulistjournalistik går han i sina beryktade, dräpande uppgörelser i *Svenska Biet* med *AB* i artikeln ”Florilegium Aftonbladianum eller en liten föreläsning om den så mycket omtalade ’Värdighet i Tonen’”. Här bemöts bitande ironiskt ett påstående i *AB* om ”dålig ton i Biet” genom en uppräknings

av *AB*:s infama och låga benämningar, ”en liten skörd af vackra och smakfulla talesätt [...] dess vackra apostrofer mot utg. af Fäderneslandet ’myrslok,’ åt Argus egnade smekord ’Olyckliga kräk’”, om *Skånska Correspondenten* ”dryga notabilitet i sockenstugan”, ”Fnask”, ”inbillska narr!” Vidare ”lumpna landsorts-tidningar”, ”eländiga provinsblad” och om *Stockholms Dagblad* ”sophög”, *Götheborgs Dagblad* ”kloak”, om Atterbom ”krypan-de själ” och Tegnér ”pösande prelat-limpa” och så vidare.⁶⁸ Att *Biet* är en lika god kälsupare ges omedelbart prov på i en liten redaktionell polemisk notis som följer direkt efter ”Florilegium”, även den sannolikt av Beskow. Den har rubriken ”Allehandas lille f.d.’ärlige’ puttefnask”.⁶⁹

Dagsversen ”Rabulist-Lagen” i *Svenska Biet*, redaktionellt markerad som ”insänt”, är ännu ett exempel på Beskows uttrycksfulla, vardagsrealistiska och direkta tilltal i språk och stil. Det är en bildad författare som på regelrätt hexameter och i Bellmansk anda varierar sitt favorittema om den samhällsomstörtande rabulismens krafter, som hotar nationen påhejade av den liberala oppositionspressen.

Låt oss ströfva omkring genom gator och torg, som i natten den lurande skalk,

Men respekt för vår lag! Rabulisten också, må du tro, har sin Vikingabalk.

Ej må sovas i hus, ej må spisas vid bord, inom krogdörr blott fiender stå.

Blott på gatan vi gäste, med knölpåk i hand, och till tak ha vi himlen den blå.

[...]

Der är kryddbon, gif akt! Krämarn skänke vi lif, men den junkern ej vägre oss tull.

Hvarom ej, får han bita i gräset, den hund, ty vår gatsten är god som hans gull.

Nu syns vakt och polis, vexlas skällsord och hugg, det går hett under käpparna till

Om du viker ett fjät, får du femti dertill: det är lagen, gör se'n som du vill.

[...]

Så vi skrifvit vår lag, och vårt namn med hvar dag skall bli känt över land, öfver kust.

Ej vår like man sett uti Sverge ännu, "verkligt frie" vi äro med lust!

Är patrullen på Söder, så gå vi till Norr, är på Norr han, till Söder vi fly.

Fort, Cigarrerna tända, Knoddkapporna på, ett hurra mot den nattliga sky!

Knorrvar Knodd⁷⁰

I den längre artikeln "Aftonbladet på parnassen" i *Svenska Biet* raljerar han med *Aftonbladets* banala, okunniga och småsinta kritik av Svenska Akademiens högtidssammankomst och dess prismottagare: " [...] Då vi, gunås, icke hafva någon bättre julbock än Aftonbladet, torde läsaren ursäktas, om vi, i brist på

bättre, inbjuda att på julafton skåda vår gamla väns stelbenta kaprioler på parnassen [...]." ⁷¹

Den rabulistjournalistik som Beskow aktivt bidrar till att skapa bjuder på en mångfald av ämnen, språkliga uttryck, former och stilar, som vittnar om skrivglädje och vilja att både förarga och roa, samtidigt oftast med en bakomliggande seriös avsikt, i synnerhet då politiska frågor avhandlas. Den pendlar mellan högt och lågt språk. Den är satirisk, ironisk och sarkastisk. Inte sällan är den karikatyrisk. Oavsett politisk hemvist drar sig många tidningar inte för häftiga personangrepp och öknamnspolemik. Man ger sig dock inte i särskilt stor utsträckning direkt på makthavare med rabulistjournalistiskt gyckel, men däremot indirekt, inlindat och antydningssvis för att inte i onödan dra på sig indragningar eller bli åtalade för brott mot tryckfrihetslagstiftningen, trots att oro och rädsla för den förra formen av repression släpper efter hösten 1838.

Slutord

Motsättningar i det politiska klimat som pressen i hög grad medverkar till att skapa, ger upphov till motsvarande politiska spänningar mellan tidningar i hela pressen. Konflikter mellan enskilda tidningar och politiska grupperingar av tidningar ökar påtagligt under 1830-talet. Åtskilliga blir hätska motståndare i spalterna, men mest av allt tycks man

ömsesidigt inte bara uppskatta den ohämmade uttrycksglädjen utan även stimuleras av den att ta till pennan. Många redaktörer och skribenter är likt Beskow angelägna om att ta avstånd från den samtidigt som de genom egen tillämpning finner den både slagkraftig och humoristisk. Inom i synnerhet den äldre pressforskningen har språkbruket och tonen avvisats som pöbelaktig under dessa pressens "slyngelår". Man har uppenbarligen haft svårt för att förlika sig med att samtidens skribenter och tidningsläsare förhöll sig både kritisk och uppskattande till denna journalistik.⁷²

Omfattningen av Beskows journalistik är svår att fastställa eftersom han alltid skrev anonymt. Men på basis av det material som framställningen ovan vilar på vill jag hävda att hans insats som publicist och journalist under 1830-talet är väsentligt mer betydelsefull än vad som hittills framkommit i presshistorien. Litteraturhistorikernas ljumma intresse för hans epigoniska litterära verk i kombination med uppskattningen av hans arbete i Svenska Akademien har troligen stått i vägen för en rättvisande bedömning av denna insats.

Beskow var eller snarare blev en utpräglad politisk person, som mycket starkt reagerade på den radikala liberala oppositionspressens framfart med *Aftonbladet* i spetsen. Den upplevde han som synnerligen hotfull. Han tog på sig den uppfordrande och inte helt okomplicerade rollen som anonym ledare för den motoffensiv som etablissemangets press sent omsider satte igång mot slutet av decenniet. Manad att stå upp för monarkin och det bestående samhällsskicket som Karl XIV Johans mycket lojale gunstling bidrog han synnerligen aktivt till skapandet av tidningar och den nya journalistik som växte fram i ett press- och samhällsklimat präglad av starka politiska motsättningar. I publicistiskt avseende förtjänar han en plats bredvid Lars Johan Hierta och ett fåtal andra samtida inflytelserika tidningsmakare och journalister. En högst väsentlig del av Bernhard von Beskows gärning hör hemma i presshistorien, där han framstår som konservatismens främste om än anonyme riddare under 1830-talet.

Denna artikel har genomgått vetenskaplig granskning av externa bedömare enligt modellen double-blind peer-review.

Noter

- 1 Schück, Henrik & Warburg, Karl, *Illustrerad svensk litteraturhistoria VI. Efterromantiken* (3:e fullständigt omarbetade upplagan), Stockholm 1930, s. 87.
- 2 Liedman, Sven-Eric, *Att förändra världen – men med måtta: det svenska 1800-talet speglat i C A Agardhs och C J Boströms liv och verk*, Stockholm 1991, s. 211.
- 3 Pettersson, Lars, "Forskning om svensk politisk historia 1809–1865", s. 19; Lövgren, Britta (red.), *Svensk politisk historia. En kommenterad litteraturoversikt*, Uppsala 1993.
- 4 Böök, Fredrik, *Den romantiska tidsåldern i svensk litteratur*, Stockholm 1918, s. 233.
- 5 Schück & Warburg 1930, s. 100.
- 6 Rydqvist, Johan Erik, *Bernhard von Beskow. Minnesteckning*, Stockholm 1873, s. 19ff; Wirsén, Carl David af, *Bernhard von Beskow. Minnesteckning. Förra afdelningen, Sv. Ak. Handl. Ifrån år 1886, del 11*, Stockholm 1897, s. 25ff och densammes *Bernhard von Beskow. Minnesteckning. Senare afdelningen, Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886, del 12*, Stockholm 1898; Böök 1918, s. 234 och Tigerstedt, E. N., *Svensk Litteraturhistoria*, (3:e uppl.), Stockholm 1967, s. 347.
- 7 Nordmark, Dag, "Liberalernas segertåg (1830–1858)", *Den svenska pressens historia II. Åren då allting hände (1830–1897)*, Stockholm 2001, s. 36–41.
- 8 Wirsén 1898, s. 283.
- 9 Rydqvist 1873, s. 13.
- 10 Rydén, Per, *Allmänningen. Inledande studier i pressvetenskap* (Press & litteratur 16), Lund 1991, s. 17.
- 11 I Schück & Warburgs litteraturhistoriska översiktsverk från 1930 ägnas pressen under 1830-talet 26 sidor, varav den konservativa och Beskows insats får knappt två sidor, s. 86f. I uppföljaren *Ny Illustrerad Svensk Litteraturhistoria*, Stockholm 1956–1957, skrivs ingenting om Beskows journalistik och han nämns endast i samband med presentationer av andra författare. Pressen får dessutom ett mycket kort avsnitt och det handlar endast om Hierta, Crusenstolpe och några av de tongivande kritikerna i pressen (= *Aftonbladet*), del III, s. 436–439. I E. N. Tigerstedts *Svensk Litteraturhistoria*, Stockholm 1967, berörs Beskows författarskap helt flyktigt några gånger. Tigerstedt värderar hans *Levnadsminnen* från 1870 högt, som hörande till "den svenska memoarlitteraturens inte alltför talrika klassiker", s. 347. I Lars Lönnroths & Sven Delblancs *Den Svenska Litteraturen (3), De liberala genombrotten 1830–1890*, Stockholm 1997, noteras att Beskow var en "kvick pennfäktare för de kungliga färgerna i pressen", s. 30. Här citeras hans dagsvers "Uvarnas krig mot sängfåglarna" i *Svenska Biet* i april 1840, som spefult angriper dagbladslitteraturen och de litterära billigserierna eller "fadd romanlektyr". I detta sammanhang noteras även att i *Svenskt författarlexikon*, 2:a uppl., Stockholm 1970, ingenting nämns om Beskows tidningsverksamhet.
- 12 Aspelin, Kurt, *Poesi och verklighet, Del II. 1830-talets liberala litteraturkritik och den borgerliga realismens problem*, Stockholm 1977, bl. a. s. 83, 126, 128f, 134, 225f & noterna 259–261.
- 13 Lundell, Patrik, *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850* (Diss.), Lund 2002, bl. a. s. 183ff, 187, 195, 201f & 240f.
- 14 Torbacke, Jarl, "Mellan stat och akademi 1809–1877", Karl Erik Gustafsson & Per Rydén, *Världens äldsta Post- & Inrikes Tidningar under 1600-, 1700-, 1800-, 1900- och 2000-talet*, Stockholm 2005, s. 275–277, 279–286 & 306–314.
- 15 Göransson, Jean, *Aftonbladet som politisk tidning 1830–1835* (Diss.), Uppsala 1937.
- 16 Holmberg, Nils, *Medelklassen och proletariatet. Studier rörande 1840–1841 års riksdag och dess förutsättningar i svenskt samhällsliv* (Diss.), Lund 1934, s. 137–145.
- 17 Holmberg 1934, s. 138.
- 18 Holmberg 1934, s. 143.

- 19 Folke Sleman ägnar sig i sin 70-sidiga artikel "Bernhard von Beskows Levnadsminnen" i *Personhistorisk tidskrift* 1950 uteslutande åt den centrala delen i Beskows minnestext, nämligen de inrikespolitiska händelserna i Sverige 1809. Svenska Akademien gav 2009 ut en bok med dessa historiska texter av Beskow med titeln *En kedja av förblindelse och misstag. Historiska anteckningar om Gustaf IV Adolfs tid* med förord av Peter Englund. I Bo Hammarlunds *Den aristokratiska rebellen: Magnus Jacob Cruzens stolpe i 1800-talets offentlighet*, Stockholm 2017, dyker Beskow upp några gånger liksom andra av tidens framträdande politiska skribenter.
- 20 Aspelin 1977, s. 83.
- 21 Broschyren har titeln *Freds-förslag imellan Hans Publicistiska Majestät Argus Den Tredje och den Argusiska Dynastien, å ena, samt de med Honom krigande Dagblads-Furstar, å andra sidan*, Stockholm 1825.
- 22 I den pågående striden med Lindeberg gav Beskow ut även den ironiska avtalskriften *Fridsrop! Eller Vålmente Förliknings-vilkor till biläggande af den widtutseende fejden emellan den Durchlaughtigste Drottning och Fru, Fru Blankas Hofskald och thess f.d. hof-suffleur. På några witttra och lagkloka mäns inrådan i ljuset framlagde och then tappre och snillrike Capitainen her Anders Lindeberg wördsamlingen tillegnad af Pelle Jonsson Krycka, Gammal Nämndeman*, Uppsala 1833.
- 23 *Aftonbladet* 28 september 1841.
- 24 För attributionsinriktad forskning finns ett digt material i Svenska Akademiens Arkiv med Beskows manuskript. Materialet ger närmast överväldigande belegg för hans mångskiftande och inte minst polemiska journalistik mot den liberala pressen.
- 25 Arping, Åsa, "Hwad gör väl namnet?" *Anonymitet och varumärkesbyggande i svensk litteraturkritik 1820–1850*, Halmstad 2013, s. 19.
- 26 Arping 2013, s. 22.
- 27 Jfr Lundell 2002, s. 185.
- 28 Aspelin 1977, s. 225f, respektive not 9 s. 255.
- 29 Beskow avslöjade och porträtterade däremot med illa dold förtjusning ledande Aftonblads-skribenter bakom signaturer i artikelserien "De sju vise i Aftonbladet", vilken publicerades i *Göteborgs Dagblad* 16, 18 & 30 mars 1835 samt 1 & 6 april 1835. Enligt Arping 2013 s. 281 råder viss osäkerhet inom forskningen om artikeln är skriven av Beskow.
- 30 Schück & Warburg 1930, s. 87.
- 31 Om förordningen i TF 1812, se Boberg, Stig, *Carl XIV Johan och tryckfriheten 1810–1844*, Göteborg 1989, s. 48ff.
- 32 För en utförlig presentation av pressen under det tidiga 1800-talet hänvisas till Jarl Torbackes framställning "Nu grundläggs den moderna utvecklingen (1809–1830)", *Den svenska pressens historia I*, Stockholm 2000, s. 216–311. Se även Henrik Edgrens avhandling *Publicitet för medborgsmannavett. Det nationellt svenska i Stockholmstidningar 1810–1831* (Diss.), Uppsala 2005, som handlar om huvudstadspressens öppna politiska debatt och uppbyggnaden av en svensk nationell identitet efter 1809–1810 års omvälvande händelser på de politiska, militära och ekonomiska fälten.
- 33 Rosengren, Cecilia, *Tidevarvets bättre genius. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige* (Diss.), Stockholm 1999, särskilt s. 13–91.
- 34 Mortensen, Johan, *Från Aftonbladet till Röda rummet. Strömningar i svensk litteratur 1830–1879* (2:a uppl.), Stockholm 1913, s. 17.
- 35 Se vidare Andér, Bo, *Min kära Ubu! Rabulist-perioden i svensk press 1836–1841* (ges ut under 2023).
- 36 Holmberg 1934, s. 245ff & Nerman, Ture, *Cruzens stolpes kravaller. Historiskt reportage från Stockholm sommaren 1838*, Stockholm 1938, s. 23.
- 37 Beskow skulle även fortsättningsvis vara mycket aktiv vid alla turer kring *Statstidningen* under 1840-talet. Om dessa, se Torbacke 2005 s. 310ff.

- 38 Se Höjer, Torvald T:son, *Carl XIV Johan* (3). *Kungatiden*, Stockholm 1960 & Boberg 1989, s. 175.
- 39 Beskow i brev till Tegnér 29 januari 1839, *Bernh. v. Beskows brev till Esaias Tegnér*, I, utg. Carl Santesson, Stockholm 1937–1938.
- 40 Presstypen diskuteras bland annat i Johannes-son, Lena, ”Schene rariteten’. Antisemitisk bildagitation i svensk rabulistpress 1845–1860”, *Mörkrum och transparens. Studier i europeisk bildkultur och i bildens historiska evidens*, Stockholm 2001 och hos Abrahamsson, Åke, *Ljus och frihet till näringsfång. Om tidnings-väsendet, arbetarrörelsen och det sociala medvetandets ekologi: exemplet Stockholm 1838–1869* (Diss.), Stockholm 1990.
- 41 Beskows broschyr *Har Sverige Publicitet och Publicister* I, Uppsala 1839, s. XLII f. I ett brev till Tegnér 29 februari 1839, *Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886, del 47*, Stockholm 1937, hävdar Beskow att hans broschyrer ”läses och begrundas mycket i flere landsorter, såsom i Wermland, Dalarna, Hälsingland, Westmanland, Östergötland, o.s.v. Huru det är i södra Sverige, vet jag ej.”
- 42 Enligt en kalenderanteckning av Beskow sex år senare, 21 april 1846, Kungliga Biblioteket: Beskowiana, Beskows kalenderanteckningar i avskrift av Ludvig Manderström samt den. s.k. ”Kommitténs” handlingar.
- 43 Se vidare Lundell 2002, s. 183f & noter s. 331.
- 44 Beskow i brev till Tegnér 2 oktober 1835, *Bernh. v. Beskows brev till Esaias Tegnér*, I, utg. Carl Santesson, Stockholm 1937–1938.
- 45 Beskow i brev till Tegnér 29 november 1839, *Bernh. v. Beskows brev till Esaias Tegnér*, I, utg. Carl Santesson, Stockholm 1937–1938.
- 46 Beskow i brev till Atterbom 5 januari 1841, *Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886, del 37*, Stockholm 1927.
- 47 Lundell 2002, s. 183f och noter s. 331.
- 48 Ekmarck, Carl Erik, *De constitutionella tidningarnas strid mot den falska liberalismen år 1835*, Stockholm 1836, s. 264f.
- 49 *Aftonbladet* 11 januari 1840.
- 50 Uttryckt i exempelvis *Upplösning är icke Upplysning*, Uppsala 1838, s. 21.
- 51 Wichman, Knut, *Karl XIV Johans regering och den liberala oppositionen under 1830-talets senare hälft* (Diss.), Göteborg 1927, framhåller på s. 182ff att skriften *Upplösning är icke Upplysning* måste betraktas som ett av de mest vägande inläggen från konservativt håll i 1830-talets politiska diskussion. Jansson, Göte, *Tegnér och politiken 1815–1840. En skalds syn på sin tids samhällsproblem* (Diss.), Uppsala 1948, har uppgifter på s. 415f om att Beskows skrifter lästes i Svenska Akademiens krets, vilket inte är ägnat att förvåna.
- 52 Strandberg, Carl Gustaf, ”Inträdetal i Svenska Akademien”, *Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1796, del 45*, Stockholm 1870, s. 56.
- 53 Ibid.
- 54 Beskow, Bernhard von, *Upplösning är icke Upplysning, eller Bihang till Broschyren: ”Dagens händelser bedömde af en Landtman”*, Uppsala 1838, s. 51–54.
- 55 *Göteborgs Dagblad* 16, 18 & 30 mars samt 1 & 6 april 1835.
- 56 En liknande militärisk karneval återkommer Beskow till i *Papperskråkorna. Ett tidnings-äfventyr i juli 1840: fem minuters skämt: af Quintinus Carbasius, jubel-student*, Strängnäs 1840.
- 57 Ivar Simonsson i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Band 4, 1924, s. 65.
- 58 Wirsén 1898, s. 366.
- 59 ”Om Svenska Biets Polemik”, *Svenska Biet* 2 december 1840.
- 60 Se not 24.
- 61 Bland Beskows efterlämnade manuskript i Svenska Akademiens Arkiv finns ett femtiotal dagsverser av skilda slag.
- 62 Almqvist, Carl Jonas Love, ”Hvem är Tegnérns onde genius”, *Aftonbladet* 21 februari 1840.

- 63 Beskow, Bernhard von, "(Insänt) Aftonbladet utdrifver Djeflar", *Svenska Biet* 26 & 28 februari 1840.
- 64 Beskow, Bernhard von, "Skymningen, eller Ufvarnes krig emot Sångfoglarne", *Svenska Biet* 15 april 1840.
- 65 Beskow, Bernhard von, "Rabulismens hem. (Till K n o r r v a r K n o d d, i anledning af hans sång", *Correspondenten* [Uppsala] 13 maj 1840 & *Carlstads Tidning* 23 maj 1840.
- 66 Kjellén, Alf, *Sociala idéer och motiv hos svenska författare under 1830- och 1840-talen I: Till omkring 1844*, Stockholm 1937, s. 36.
- 67 Beskow, Bernhard von, "Märkelig attrap", *Svenska Minerva* 28 december 1839.
- 68 Beskow, Bernhard von, "Florilegium Aftonbladianum eller en liten föreläsning om den så mycket omtalda 'Värdighet i Tonen'", *Svenska Biet* 21 september 1840.
- 69 Beskow, Bernhard von, "Allehandas lille f.d. 'ärlige' puttefnask", *Svenska Biet* 21 september 1840.
- 70 Beskow, Bernhard von, "Rabulist-Lagen", *Svenska Biet* 28 september 1840.
- 71 Beskow, Bernhard von, "Aftonbladet på parnassen", *Svenska Biet* 24 december 1841.
- 72 Först att använda epitetet "slyngelår" och särskilt om året 1837 var sannolikt Wallmark, Peter Adam, *Också Några Ord om Styrelse- och Oppositions-Pressen i Sverige. I anledning af de i Dagligt Allehanda, N:o 142–153 för året 1837 införda Artiklar i samma ämne*, Stockholm 1838, s. 56; Erdmann, Nils, *Svenska Minerva, Partipolitiska paralleller från liberalismens slyngelår*, Stockholm 1915, använder epitetet i sin boktitel. En auktoritet som Schück 1930, s. 72 anser 1830-talet vara ett mörkt kapitel i AB:s historia sett till journalistiken, som enligt honom var "pöbelaktig" i anfallen på Atterbom, Geijer och de övriga nyromantikerna.

Att skriva biografier

av Dick Harrison

et fanns en tid när biografi-skrivandet var förkättrat på gränsen till tabubelagt, när blotta åsikten att en specifik individ gjort stor eller rentav avgörande skillnad i världshistorien var politiskt inkorrekt inom den historievetenskapliga disciplinen. Den tiden ligger bara runt om hörnet. Nästan ingen skrev biografier när jag studerade historia vid Lunds universitet i mitten av 1980-talet. Det var kollektivet och massan som gällde. Människan skapade historia som grupp, ej som individ. Detta var sanning oavsett om vi, som så många på den tiden, marscherade i akademikernas marxistiska lärofäders led eller lät oss inspireras av den franska Annalesskolans professorer eller andra strukturalister på modet. Påpekanden om att Stalin, Hitler, Mussolini, Roosevelt, Churchill och Mao faktiskt hade satt personliga avtryck i 1900-talets historia bemöttes i regel med argument som bottnade i att någon eller några andra politiker med intill visshet gränsande sannolikhet skulle ha gjort samma vägval och styrt in världen till liknande scenarier om de uppräknade personerna inte hade existerat. Alltså var individen ointressantare än struktu-

ren. Det var förlegat, konservativt eller till och med reaktionärt att plädera för biografins relevans.

Men det var på 1980-talet, före Berlinmurens fall och Sovjetunionens sammanbrott. Biografins återkomst var en av många följdverkningar av de dramatiska politiska och allmänskulturella omkastningarna under åren kring 1990. Idag är biografen en blomstrande genre, vilken har kommit att spela en icke oväsentlig roll både för historieämnet i akademisk och forskningsmässig bemärkelse och för det populärvetenskapliga förmedlandet. Från att ha varit en marginalföreteelse har biografiskrivandet kommit att utgöra en av ämnets huvudfåror. Min egen produktion utgör därvid inget undantag. När stora sammanhang skall analyseras och förklaras är det inte längre givet att jag/vi väljer att göra det inom ramen för större struktur- och kulturanalyser. Det kan lika gärna ske inom ramen för en biografi. Min ursprungliga vision om att skriva en stor bok om konstruktionen av det svenska folkhemmet utmynnade således i en biografi om Tage Erlander.

En biografi kan emellertid ta sig en mängd uttryck. Det är inte en genre

utan flera. En av de vanligaste, i synnerhet i förfluten tid, är äreminnesbiografin, monumentet över den store konungen, den store författaren, den genialiske vetenskapsmannen – stundom rör det sig om beställningsverk (sådana skrevs redan på medeltiden), stundom om ärliga hyllningar till en person som har väckt författarens beundran. Vi har också psykobiografin, den inträngande analysen av personens handlingar med hjälp av psykoanalytiska metoder, vilka inte nödvändigtvis behöver vila på bevarade skriftliga källor. Därtill kommer den existentiella biografin, en genre som syftar till att visa hur personen har varit som människa, vilka drivkrafter och känslor som format livet och gärningen. Ett fjärde exempel är livsverksbiografin, som till skillnad från den existentiella biografin är mer inriktad på personens offentliga liv och gärningar; sådana biografier kan variera kraftigt i omfång och även anta formen av korta översikter. Dessutom skiljer sig biografier åt med avseende på upplägget. En ackumulerande biografi redogör för händelserna i kronologisk ordning, ofta utan alltför avancerade tolkningsförsök av skeenden. En tolkande biografi är mer problematiserande, med fokus på särskilda händelser och vändpunkter i livet. Biografier kan också konstrueras tematiskt, med stora kronologiska hopp mellan olika aspekter av personens verksamhet. Givetvis kan genrerna förenas i det oändliga, med

skiftande tonvikt på kronologi, tolkning och tematik.

Själv har jag, i skrivande stund, författat två stora biografier, båda om svenska statsmän – en om medeltidskungen Karl Knutsson och en om 1900-talspolitikern Tage Erlander. Därtill kommer elva korta biografier om, i kronologisk ordning, Julius Caesar, Kleopatra, Jesus, Karl den store, Djingis khan, heliga Birgitta, Leonardo da Vinci, Henrik VIII, drottning Kristina, Che Guevara och Olof Palme. Jag har också skrivit två semibiografier, böcker som visserligen har ett starkt biografiskt fokus men som snarare syftar till att analysera och skildra en epok än en människa (Tutankhamon respektive Josef Stalin). Böckerna om Karl Knutsson och Tage Erlander har som ambition att vara existentiella biografier, så omfattande och förklarande som möjligt, medan de övriga är typiska livsverksbiografier i det lilla formatet. Jag har däremot aldrig skrivit psykobiografier eller verk som kan klassificeras som äreminnen, och jag ställer mig personligen skeptisk till båda dessa genrer.

Utan att vilja framhäva den egna insatsens betydelse, sett ur strikt vetenskapligt perspektiv, menar jag att denna produktion har skänkt mig åtskilliga insikter i biografiskrivandets praktik. Jag har upprepade gånger reflekterat över genrerelaterade problem, lärt mig att undvika fallgropar och ställts inför kreativa dilemman, vilka jag sökt lösa

på olika sätt. Denna artikel är avsedd att visa på några av dessa insikter, med exempel hämtade från ovannämnda verk.

*

Ett av de första problem som en biografiförfattare måste konfrontera är beroendet av andra biografiförfattare. Om vi inte skriver om nyligen avlidna personer, vilka under sin livstid inte tilldrog sig levnadstecknares intresse, kan vi vara övertygade om att vi inte är först på plan. Även om det saknas heltäckande personanalyser finns det nästan alltid ambitiösa arbeten om längre perioder, i synnerhet om ämbetsinnehav. Därvid inställer sig frågan hur man som forskare och författare skall ställa sig till de äldre kollegernas alster. Skall man skjuta dem åt sidan tills man kommit en bra bit på vägen själv, för att undvika att påverkas alltför mycket, eller skall man erkänna beroendet och utnyttja det faktum att man inte behöver uppfinna hjulet en gång till?

En av mina biografier lutar sig tungt mot en föregångare: boken om Karl den store.¹ På den punkten är jag föga unik. Beroendet gäller i princip samtliga biografier om monarken ifråga, eftersom det inte går att komma förbi kejsarens första levnadstecknare, Einhard. Denne var personligen bekant med biografiojektet och dessutom väl insatt i den karolingiska epokens

administration, krigföring och religiösa kultur, eftersom han själv var en aktiv ämbetsman vid kejsarhovet. Einhards verk, *Vita Karoli Magni*, skrevs bara några år efter Karl den stores död och rymmer mängder av detaljer som går tillbaka på egen observation. Som exempel kan nämnas Einhards ofta citerade beskrivning av kejsarens utseende:

Karl ägde en stor och kraftig kroppshydda och var mycket lång utan att vara oproportionerligt lång; hans kroppslängd var faktiskt sju gånger hans egen fotlängd. Hans hjässa var rund, och han hade ovanligt stora och livliga ögon. Näsan var något längre än genomsnittet. Han hade ett vackert grått hår, och hans uppsyn var glad och munter.

Oavsett om han stod eller satt, var hans gestalt synnerligen respektingivande och gav ett värdigt intryck. Halsen föreföll kort och tjock och magen något utskjutande, men detta doldes av de goda proportioner som i övrigt kännetecknade hans kropp. Han hade en stadig gång och överhuvudtaget en manlig kroppshållning. Hans röst var visserligen tydlig men inte så stark som man kunnat vänta av en så kraftigt byggd man.²

Hur skall en modern historiker ställa sig till dylik ögonvittnesinformation? Väl att märka kan vi dubbelkontrollera uppgiften om kroppslängd, eftersom Karl den stores skelett har bevarats. I sam-

band med en gravöppning på 1800-talet undersöktes skelettet, varvid Karl befanns ha varit mellan 1,90 och 2 meter lång, något som bekräftade Einhards uppgift att kejsaren var ovanligt högre. En röntgenundersökning år 2010 kom till slutsatsen att Karl i själva verket var 1,84 meter, men också det var imponerande på tidig medeltid.

Mot bakgrund av bristen på övrig detaljinformation om Karl, och i beaktande av gravöppningens resultat, måste vi tro Einhard på hans ord och applicera källkritik på de mer tendentiösa elementen i hans biografi. Vi kan under inga omständigheter ignorera honom. Alla nutida biografier om Karl den store är dömda att vila i skuggan av *Vita Karoli Magni*, oavsett om de är positiva eller kritiska till Einhard. Då det i sällsynna fall finns alternativa uppgifter, vilka avviker från Einhards, brukar nästan alla historiker lita på denne i alla fall. Paradexemplet är tidpunkten för Karls födelse. Det historiskt vedertagna året är 742, vilket endast grundar sig på att Einhard angav kejsarens ålder vid döden år 814 till 72 år. I en frankisk ärbok anges istället år 747, men i brist på bättre belägg, och utgående från den sakkunskap som förefaller dölja sig bakom detaljrikedomen i *Vita Karoli Magni*, brukar alla forskare hålla Einhards årtal för det mest sannolika.

Einhardexemplet är inget särfall. I studiet av många antika och medeltida

makthavare befinner vi oss i samma situation, eller i värre. Envar som skriver biografier om Julius Caesar och Kleopatra måste utgå från att samtliga idag existerande texter är grovt vinklade, i Caesars fall till råga på allt av honom själv i de böcker han författade om sina krig. Kleopatras hävdatecknare har ett ännu mer absurt utgångsläge. Trots att vi vet att drottningen härskade lyckosamt över Egypten i många år är de tillgängliga narrativen om hennes livs- och regentgärning koncentrerade till de relationer hon hade med tre romerska statsmän (Julius Caesar, Marcus Antonius och Octavianus). Det romerska imperiets hävdatecknare var ointresserade av hennes funktion som egyptisk makthavare, varför det allra mesta som Kleopatra verkligen gjorde är dömt att förbli okänt. Dessutom fabricerade påföljande seklers historieskrivare och skvallerkrönikörer en allt stridare ström av skrönor, vilka har kommit att bli en bärande del av den nutida Kleopatrabilden. Drottningens postuma historia, konstruerad av lögn, missförstånd och fantasi, blir därmed minst lika viktig som hennes äkta historia.

Motsvarande situation är omöjlig att föreställa sig för den som analyserar en modern människa. Ponera att jag, när jag skulle skriva biografen om Olof Palme,³ inte hade haft tillgång till Kjell Östbergs och Henrik Berggrens lika omfattande som skickligt skrivna volymer om

statsministern ifråga. Hade jag i så fall kunnat skriva min egen bok? Självklart. Mängden av källor till Palmes liv samt omdömen om hans gärning och betydelse, för och emot, är så många att det snarare handlar om att välja och vraka än att söka med ljus och lykta efter information. Men när man skriver om Julius Caesar, Kleopatra och Karl den store – för att inte tala om Jesus, där vi bara har de synnerligen tendentiösa och av varandra starkt beroende evangelierna att utgå från – är man iklädd en strukturell tvångströja av materialbrist. Det innebär naturligtvis inte att vi inte kan eller bör skriva om personerna ifråga, men förhållandet kräver stor källkritisk vaksamhet och ödmjukhet. Det vanskliga utgångsläget blir särskilt uppenbart om biografobjektet dels har efterlämnat en stor och avslöjande egen litterär produktion, dels har varit föremål för baktaleri och attacker från talföra fiender. Diskrepansen mellan källornas divergerande röster riskerar att bli så stor att biografiförfattarnas egna tolkningar lätt tar överhanden så till den grad att även frågor av central vikt får helt olika svar. Se bara på diskussionerna om heliga Birgitta eller debatten om varför drottning Kristina abdikade och blev katolik.⁴

Ett annat problem som inte får underskattas är att levnadstecknaren aldrig kan separeras från läsekretsen. Biografen måste kunna förstås av de män och kvinnor som tillägnar sig den. Förfat-

tarskapet innehåller alltid ett, måhända outtalat men likväl oundvikligt, element av dialog. Detta kan förefalla som ett banalt konstaterande, och i många fall är konsekvenserna – utifrån behovet att hjälpa läsaren – så självklara att skribenten aldrig reflekterar över dem. Det ger sig självt att en biografiskrivande historiker måste tillhandahålla bakgrundsinformation om 1500- och 1600-talens tidigmoderna stat och samhälle i biografier om personer som Henrik VIII och drottning Kristina, annars blir böckerna exkluderande. Det är lika naturligt att alla som skriver om Leonardo da Vinci, Michelangelo och Rafael också måste berätta om den italienska renässanskulturen och dess furstar och påvar. Det verkliga problemet infinner sig när den kulturella och tidsmässiga distansen blir så stor att den genomsnittliga läsaren endast med svårighet kan relatera till det samhälle i vilket biografins protagonister vistas. För mig blev detta ett bekymmer när jag skulle skriva om Djingis khan.⁵ Jag insåg i ett tidigt skede att boken skulle mista i såväl konkretion som begriplighet om jag nöjde mig med att skapa en narrativ fond med grundläggande fakta om nomadsamhället i 1100- och 1200-talens Centralasien. Det skulle bli många utläggningar, många namn, många skissartade framställningar av scenarier, men endast begränsad förståelse. Biografen behövde kött på benen.

Lösningen blev att introducera en "andra röst", en utomstående betraktare som var (nästan) lika främmande för mongolsamhället som nutidsmänniskan, och som lät den kulturella distansen genomsyra de egna observationerna. Lyckligtvis hade jag en sådan "andra röst" i bokhyllan: Vilhelm av Ruysbroek, en flamländsk franciskanbroder och reseskildrare. Efter att ha deltagit i den franske kungen Ludvig IX:s korståg till Främre Orienten skickades Vilhelm år 1253 på en sonderande missionsresa tvärs över den euroasiatiska kontinenten hela vägen till den nybyggda mongoliska huvudstaden Karakorum. Vilhelm följde resan och lyckades träffa Möngke khan, sonson till Djingis khan och jordens mäktigaste man på 1250-talet. Efter att ha gjort så gott han kunde – men inte lyckats omvända mongolhövets till katolicismen – återvände Vilhelm västerut i juli 1254. Han var tillbaka vid Medelhavet i augusti 1255 och skrev ihop en noggrann redogörelse, allmänt räknad som en av genrens klassiker.⁶ Som få andra västerländska resenärer i österled beskrev Vilhelm det mongoliska levnadssättet, med blick för både detaljer och helheter. Hans berättelse är inte bara en analys av mongoliskt folkliv utan också en provkarta på just sådana aspekter av stäppfolkens leverne som utomstående – såsom européer, perser och kineser – fann mest anmärkningsvärda. När vi läser skildringen är det som att

göra en kombinerad tidsresa och rymdexpedition till en annan planet. Alltså blev berättelsen guld värd för mitt arbete med Djingis khan-biografen. Genom att franciskanbrodern tilläts bli medberättare etablerades en länk mellan läsaren och ögonvittnet, vilket gjorde mongolfurstarna och deras projekt betydligt mer gripbara än vad som annars hade varit fallet.

Källberoendet och den "andra rösten" är element som jag ofta har återvänt till för att resonera om vid skrivbordet och datorn, inte bara för att problemen är svårhanterade utan också för att de alstrar kreativitet. Det är spännande att brottas med källor och laborera med medberättare. De dilemman som uppkommer i beaktandet av dessa aspekter kan inledningsvis förefalla utgöra hinder för skrivprocessen, men efter en tids arbete och tankemöda visar de sig i själva verket vara trappsteg på vägen mot en alltmer fascinerande perspektivering och textproduktion. Då är jag betydligt mer tveksam till en tredje problematisk aspekt: eftervärldens, i synnerhet det senaste seklets skribenters, vilja att färglägga de vita fläckarna hos historiska personligheter på ett vis som saknar källmässig substans.

Det mest uppenbara exemplet härpå är sexualiteten, vilken har legat till grund för intensiva diskussioner i otaliga biografier, i synnerhet avseende personer för vilka vi har föga mer än indicier

att utgå från. Ett ypperligt exempel är Leonardo da Vinci. Ingenting i dennes efterlämnade papper ger vid handen att han någonsin var gift, förlovad, förälskad eller hade intima relationer med vare sig älskarinnor eller älskare. Om vi som goda historiker utgår från hans egna efterlämnade papper är det fullt möjligt att slå fast att han närmast var av asexuell eller celibatär natur – en tänkare, konstnär och vetenskapsman som gick helt upp i sina intellektuella intressen. Enda gången Leonardo kommenterar sexualitet i anteckningsböckerna är det med nedlåtethet och ohöjlt förakt: ”Fortplantningsakten och de kroppsdelar som brukas däri är så motbjudande att vore det inte för de vackra anletena och de agerandes utstyrsel och de uppämda impulserna, hade människo-släktet dött ut”. Han noterar dessutom att sinnligheten kan drivas på flykt av intellektuell lidelse och att den som inte väljer att göra så i praktiken ”placerar sig på samma nivå som djuren”.⁷

Vid ett enda tillfälle i det samlade källmaterialet om Leonardo da Vinci länkas han till en misstanke om sexuell aktivitet. Den 9 april 1476, när han inträtt i vuxen-världen men fortfarande var knuten till läromästaren Verrocchios ateljé, inlämnades en anonym anklagelse till Florens rådhus, enligt vilken den unge guldsmedarbetaren Jacopo Saltarelli var verksam som manlig prostituerad. Saltarelli skulle ha ”accepterat många otillständi-

ga mellanhavanden och medgivanden för att behaga de personer som önskade dylik otukt av honom”.⁸ Fyra namngivna personer påstods ha idkat sodomi, det vill säga haft samlag, med Saltarelli, varav Leonardo var en. I teorin kunde den som fälldes för sodomi i Florens dömas till döden, något som dock skedde ytterst sällan. Myndigheterna valde att avfärda den anonyma angivelsen, och så skedde även när samma anklagelse riktades mot de fem männen den 7 juni. För att sodomimål skulle kunna drivas vidare måste nämligen anklagelseakten vara undertecknad, och så var inte fallet.

Trots avsaknaden av andra källor än dessa blev det på 1900-talet kutym att ta för givet att Leonardo hade varit homosexuell. Många uppfattar idag detta som ett bevisat faktum. Vissa skribenter, till exempel Sigmund Freud, har lekt med tanken att Leonardo var homosexuell men att han tog så illa vid sig av 1476 års anklagelse att han höll sig till celibatgarderoben livet ut. Andra moderna hypotesbyggare har utgått från att Leonardos hatiska utgjutelser mot könsliv inte bör tas på allvar – eller att de endast berörde heterosexuell aktivitet – och att han i själva verket levde ut sin homosexualitet konstant. Som exempel på dessa resonemang kan nämnas de försök som gjorts att tolka Leonardos sista målning, den suggestiva skildringen av Johannes Döparen, som en homoerotisk fantasi. En gång gjorde Leonardo en teckning

av sin mångårige lärning Salai som en ängel med erigerad fallos, vilken några forskare har uppfattat som en humoristisk skiss och andra som ett utlopp för konstnärens passion. Och varför, har man menat, skulle Leonardo ha hållit fast vid den omvittnat besvärlige Salai i årtionden om det inte varit för att han var sexuellt intresserad av honom?⁹

När jag skrev min biografi om Leonardo gjorde jag först hemläxan: gick igenom källmaterialet, grävde ned mig i forskarnas spekulationer och försökte lägga pussel. Sedan besinnade jag mig och slutade. Varför? Därför att mina studier lärde mig mer om 1900-talets sexfixerade värderingar än om den italienska renässansen, och jag lärde mig inget alls om Leonardo da Vinci. Försöken att postumt sexualisera dennes liv och verk vittnar, i allt väsentligt, inte om dåtidens mentalitet utan om nutidens. Mästaren kan självfallet ha varit homo- eller bisexuell, men detta avsatte inga bevisliga och konkreta spår i hans konstnärliga och vetenskapliga produktion. Då är vi desto bättre underrättade om den vuxne Leonardos vänskapliga (och icke-sexuella) relationer med flera av dåtidens främsta furstar och furstinnor – till exempel Lorenzo de' Medici, Ludovico Sforza, Cesare Borgia, Isabella d'Este och Frans I – och framstående intellektuella, som Niccolò Machiavelli och Luca Pacioli. Leonardo hade en stark social ådra och var, när han önskade vara det, en

sällskapsmänniska som hade påfallande lätt att sy ihop personliga nätverk. Han hade inte många fiender, och det är symptomatiskt att en av få stora renässansgestalter som han verkligen tycks ha ogillat också var en av hans värsta konkurrenter om mecenaternas gunst – Michelangelo Buonarroti. Denna sida av Leonardos liv är, jämfört med hans undflyende sexualitet, betydligt mer lättåtkomlig, och fick stora personliga, konstnärliga och vetenskapliga konsekvenser, varför en levnadstecknare enligt min mening bör koncentrera sig på den. Alltså nöjde jag mig med att kortfattat redogöra för sexualitetsproblematiken och övergick därefter till att analysera sådant som Leonardo själv tycks ha uppfattat som väsentligt.¹⁰

Upptagenheten vid sexualitet och privatliv, även när sanningen – som i Leonardos fall – är snudd på omöjlig att reda ut, återfinns som ett frustrerande och ständigt återkommande tema i otaliga moderna biografiska verk. När jag skrev mina biografier om Julius Caesar och Kleopatra snubblade jag ideligen över utförliga (till analyser förklädda) gissningar om hur nära de båda protagonisterna stod varandra. Går det att klarlägga att Kleopatras son Caesarion verkligen hade Caesar som far? Genomförde de en kärlekskryssning på Nilen efter att det alexandrinska kriget var lyckligen avslutat? Flyttade Kleopatra med Caesar till Rom, eller

var hon bara där på ett par visiter? Med tanke på hur få texter som är bevarade, och hur obarmhärtigt källkritisk man bör vara mot den augusteiska propagandan mot drottningen, är det obegripligt att forskare idag förmår lägga så mycket energi på att försöka lösa dylika olösbara gåtor.

I arbetet med biografen om Che Guevara konfronterade jag samma bekymmer, särskilt avseende den lugna tid då han levde ett någorlunda stillsamt familjeliv på Kuba.¹¹ Var Che trogen mot hustrun Aleida (som han gift sig med efter att ha lämnat första frun), eller var han otrogen? Det saknades inte unga kvinnor som gärna hade trängt bort Aleida, eller delat Che med henne. Jon Lee Anderson skriver i sin biografi att "kvinnor flockades runt honom som groupies kring en popstjärna". Men det hade de inget för. Om någon flirtade alltför öppet med Che svarade han med att skälla ut henne och beordra henne att uppföra sig bättre, ty Che var obrottsligt trogen mot hustrun.¹² Det vill säga enligt Anderson, vars digra volym bör parallelläsas med den mexikanske professorn och politikern Jorge Castañedas Che-biografi. Enligt dennes bok, *Compañero*, finns det indikationer på flera kärlekshistorier, och i minst ett fall skall dessa ha resulterat i ett barn. Under äktenskapet med Aleida höll sig Che med älskarinnan Lidia Rosa Pérez, som födde sonen Omar. Castañeda baserar detta på muntliga uppgifter,

brevväxling med Lidia och att Omar ser ut som Che. Hur skall en utomstående betraktare avgöra vem som har rätt, Anderson eller Castañeda? Båda är lika säkra på sin sak. Men den viktiga frågan, åtminstone för mig, är en annan: hur intressant är detta? Jag skrev inte min bok för att kartlägga en latinamerikansk politikers privatliv utan för att Che Guevara på många sätt är en betydelsefull gestalt – en revolutionär, en tänkare, en symbol, en man som gjorde skillnad. Att lägga tid och möda på att kartlägga hans knappt kartläggbara vuxna könsliv föreföll mig, och förefaller mig fortfarande, som ovidkommande och irrelevant.

Det verkligt störande är att den här typen av privatlivsdetaljer, hur ovidkommande de än må vara (det vill säga om de uteslutande är baserade på lösa rykten) i vissa fall har uppnått så stark kanonisk status att det skulle verka besynnerligt om en biografiförfattare undvek dem. Se bara på skvallret om Olof Palme och Shirley MacLaine. Den svenske politikern och den amerikanska skådespelerskan träffades i New York i början av 1970-talet och möttes igen i maj 1977, när MacLaine var i Stockholm och – liksom Palme – deltog i tv-programmet *Kvällsöppet*. Hon var intresserad av de skandinaviska staternas välfärdsmodeller, vilka hon såg som förebilder för USA, och enligt egen uppgift blev hon så intresserad av Palme att hon inledde en kärleksaffär med honom. Själv förnekade alltid Palme

detta, och MacLaines uppgifter har aldrig kunnat verifieras. Har de någon som helst betydelse för en analys av Palmes gärning? Nej. Skulle min biografi klara sig utan dem? Absolut. Likväl nämner jag ryktet, eftersom jag vet att det förväntas bli kommenterat i boken. Hur bisarrt det än låter skulle arbetet inte tas på allvar – det skulle förefalla som om jag mörklade något – om jag inte visade att jag var medveten om affären (eller rättare sagt icke-affären).

Ett av de mest bisarra exemplen på hur nutida sexfixering och kändisskvalterkultur tränger sig in i vetenskapliga biografier är fallet Jesus. Nästan varje gång jag föreläser om honom, och det är ofta, dyker frågan upp: ”var han gift? – och i så fall, hade han och Maria Magdalena några barn?” När jag började konfrontera dylika frågor trodde jag att boven i dramat var Dan Browns roman *Da Vinci-koden*, där en sådan relation bildar grund för intrigen. Men Brown är snarare symptom än orsak. Det har skrivits hyllmetrar av böcker och artiklar om Jesu eventuella familjebildning, trots att det inte finns minsta tillstymmelse till belägg för vare sig flickvän (eller pojkvän), fästmö, trolovad eller hustru. Evangelierna nämner en hel del om Jesu far, mor och syskon, men inget om huruvida han själv bildade familj. Att resonera om ämnet är alltså som att koka soppa på en spik, men vår tids fascination för sex och skvaller gör

det omöjligt – sett till författarens självbevarelsedrift – att inte ägna ett kapitel i en Jesusbiografi åt frågan. Det förväntas, och det ser konstigt ut, om man låter bli. Följaktligen satte jag av tre sidor i min *Jesus* åt äktenskapfrågan, vilket är tre sidor för mycket.¹³

Efter dessa exempel på svårigheter och utmaningar i arbetet med att skapa en levnadsteckning är det hög tid att konfrontera huvudfrågan: vad vill man egentligen åstadkomma med en biografi? Syftar man till att skapa ett helgjutet porträtt av en person, eller vill man förklara och belysa en epok genom att betrakta biografins personobjekt som exempel? Och hur höga ambitioner bör/kan en levnadstecknare ha? Är det bättre att skriva en kort översiktsbiografi, som på grund av koncentrationens oundgängliga krav tvingar skribenten att fokusera på det mest väsentliga, eller att försöka göra biografen så stor och tematiskt vittfamnande som möjligt?

Sistnämnda fråga är omöjlig att ge ett generellt svar på. Valet är beroende av vilket övergripande mål skribenten har med arbetet och på vilken läsekrets man förväntar sig. Se bara på mina biografier om Tage Erlander och Olof Palme. Båda var socialdemokrater, båda var partiledare, båda var statsministrar och båda tillhör förgrundsgestalterna i Sveriges moderna historia. Likväl kan mina böcker om personerna knappast

vara mer annorlunda, sett till formen. Jag hade olika målsättningar och olika tilltänkta publikar.

Min bestämda uppfattning är dock att en biografi vinner åtskilligt på att ha ett starkt fokus som grundar sig i skälet till att den person man skriver om överhuvudtaget är förtjänt av en biografi. Den som läser en bok om Olof Palme gör så eftersom vederbörande vill veta mer om en betydelsefull statsman. Den som läser en biografi om Djingis khan vill veta mer om en krigisk världserövrare. Den som läser om Kleopatra vill veta vad som är sant om alla skrönorna (löste hon verkligen upp pärlor i ättika?, begick hon självmord genom att låta sig bitas av en kobra?, etcetera)?¹⁴ Varje person som är tillräckligt känd för att i författarens, förlagets och läsekretsens ögon fordra en biografi bör bli skildrad utifrån skälet till ryktbarheten. Den för individen centrala gärningen skall stå i fokus. Nota bene: fokuseringen sker inte bara av relevansskäl utan också på narrativa grunder. Den för berättelsen framåt, skapar struktur och mening.

*

För att visa på de konkreta svårigheter som reser sig framför biografiprojekt har jag valt att exemplifiera med tre av mina böcker: *Karl Knutsson, Jag har ingen vilja till makt* (om Tage Erlander) och *Leonardo da Vinci*. Biografierna skiljer

sig kraftigt från varandra, både sett till källproblematiken och sett till den narrativa strukturen. Sammantaget utgör de en god provkarta på genrens inneboende möjligheter, och en berättelse om böckernas tillkomst rymmer flera av de utmaningar som en biografiförfattare möter.

Karl Knutsson, som tillhörde den ätt som senare skulle kalla sig Bonde (och som därför, något oegentligt, ofta hänvisas till som Karl Knutsson Bonde), var vad vi skulle beteckna som svensk statschef vid inte mindre än fyra tillfällen: riksföreståndare en gång och kung tre gånger. Han satte en stark personlig prägel på svensk politik från mitten av 1430-talet till sin död 1470. Han var en av de drivande krafterna bakom uppkomsten av det senmedeltida program som konkurrerade med Kalmarunionen, och som i mer konsekvent form skulle realiseras under Gustav Vasa. Karl Knutsson var därtill en färgstark gestalt, en machiavellisk maktspelare och en banbrytande propagandamakare, vilket gör honom svår att undvika om man vill lära sig om Sverige under epoken. Likväl har han blivit ringaktad av forskningen. När jag bestämde mig för att skriva min biografi var det mot bakgrund av att det saknades en fullständig analys och skildring av riksföreståndaren/kungen. Tidigare historiker (som Kjell Kumlien) hade endast detaljanalyserat enskilda episoder och perioder av Karl Knutssons liv, framför allt åren före det första

svenska trontillträdet 1448 och exilären i Preussen kring 1460. Lockelsen att skriva biografen var därför stor.¹⁵

Det största problemet var, föga förvånande, bristen på vederhäftiga och opartiska källor. Bekymret var dubbelbottnat. För det första var jag utlämnad åt det fakta- och berättelseurval som partiska krönikörer gjorde för sex sekler sedan samt åt de utsagor och påstådda sanningar (ibland lätt motbevisbara lögnar) som Karl Knutsson själv spred till omvärlden. Bristen på information närmast frambesvor en önskan att tolka in mer än jag borde, att med- eller omedvetet fiktionalisera det förflutna i syfte att skapa förklarande länkar mellan förmodad orsak och förmodad verkan. För det andra var jag tvungen att ta mig i akt för risken att förföras av föremålet för biografen. Det är lätt hänt att en historiker, i iveren att tränga genom filtret, in bakom ridån, identifierar sig med forskningsobjektet så mycket att man börjar sympatisera med vederbörande. Därav följer risken att huvudpersonens samhälleliga betydelse förstoras, att försyndelser urskuldas och allmänmänskliga värden relativiseras.

När jag reflekterade över dessa båda faror började jag laborera med olika modeller för att göra Karl Knutssonbiografen skriv- och läsbar. Varför inte visualisera Karl som en svensk Macbeth: låta honom börja som en hedersman som

gör sin plikt vid Engelbrekts sida för att i nästa akt tjusas av makten och ledas in i en spiral av våld, vilken blott kan sluta i tragedi? Alternativ: placera Karl Knutsson i en historisk kontext vars struktur för läsarens ögon vinklas åt ett håll som sanktionerar mången försyndelse. Förvisso, Karl Knutsson hängde, brände, halshög, ljög, smet med statskassan, chockhöjde skatterna, stal från kyrkan, lade Skåne i aska, skänkte Sverige ett par decennier av förhärjande krig och så vidare. Men så gjorde väl alla? Han var "ett barn av sin tid", eller hur? Kontexten rättfärdigar individen. Eller rättare sagt: individen blir förstäligen via kontexten.

Laborerandet med dylika modeller var aldrig tänkt att resultera i ett val, snarare i skisserandet av ett par *storyboards* av möjligheter. Det handlade mer om att synliggöra biografiskrivandets risker och lockelser än att styra in tänkandet i specifika spår. Genom att dramatisera historien i modellform och kritisera resultatet å det skarpaste fick jag en välbehövlig distans till Karl Knutsson. Få saker är lika nyttiga när man skriver en biografi som fasthållandet vid dylikt avstånd medelst empiriskt grundade invändningar. Vi kan inte veta om Karl Knutsson likt Shakespeares skotske ädling lockades av häxorna på heden, eller av andra fantasifoster, att sikta mot tronen, även om han faktiskt hävdade något liknande själv.¹⁶ Dessutom ger källorna inget utrymme för

psykologisk analys, och jag vill bestämt hävda att kontexten aldrig rättfärdigar individen. Varje människa är ansvarig för sina handlingar. Reinhard Heydrich, Adolf Eichmann och Rudolf Höss var också barn av sin tid, men det äreräddar dem inte. En krigsförbrytare är en krigsförbrytare. Om Karl Knutsson levt i vår tid men burit sig åt som på 1400-talet är risken överhängande att han förr eller senare tvingats försvara sig inför någon tribunal i Haag eller Nürnberg – och han skulle förmodligen ha blivit fälld.

Jag vet inte om jag lyckades upprätthålla den nödvändiga distansen till Karl Knutsson hela vägen från inledning till slutkapitel. Det får biografins läsare avgöra. Men en sak är säker: jag tyckte genuint illa om honom under arbetets gång men fann samtidigt stort nöje i att lyfta upp allt det viktiga kungen trots allt åstadkom och tog sig för. Det fyllde mig med tillfredsställelse att finna att den svenska protonationalistiska självbilden i mångt och mycket kan härledas till Karl Knutssons kansli, liksom att det svenska riksvapnet i nutida skepnad stammar från hans tid. Varje pusselbit ökade ju värdet av vad jag själv höll på med. Utan den ovannämnda distansen är det högst troligt att jag hade fått en betydligt mer positiv bild av Karl Knutsson.

Den viktigaste lärdomen av arbetet på biografen om 1400-talskungen var alltså behovet att vara vaksam, att se upp, när

man konfronterar sina objekt. Källbristen gjorde risken mycket större än vad som hade varit fallet om Karl levt några sekler senare, men just på grund av det besvärliga empiriska utgångsläget formade sig skrivprocessen till en god skola i hur man bör gå till väga – att vara konstant misstänksam mot sig själv, att utföra en knepig balansakt mellan moraliskt fördömande och relativiserande upprättande.

Källbristens dilemma transformeras avsevärt ju närmare vår egen tid vi förflyttar oss. För den som biografierar en 1800- eller 1900-talsperson kan källmängden stundom kännas bedövande stor. Den som önskar skriva om relativt nyligen bortgångna svenska statsmän kan välja mellan att plöja igenom outgivna brev (om man får tillgång till dem), dagböcker, protokoll, memoarer och mängder av offentliga handlingar. Stundom är det också möjligt att intervjua några av alla de ännu levande människor som kände personerna.

Medan min bok om Olof Palme aldrig var tänkt att vara mer än en översikt av personens politiska verksamhet – en ”Palme for beginners” – hade Erlanderbiografen höga ambitioner.¹⁷ Liksom i fallet med boken om Karl Knutsson handlade det om att göra något som ingen gjort förut. De enda arbeten med allmänt biografisk karaktär om statsministern som existerade innan jag skred till verket var antingen små och föga

heltäckande (av Rolf Alsing, Alvar Alsterdal, Per Meurling och Sven Ulric Palme) eller djuplodande analyser av vissa aspekter av hans politiska gärning (av Olof Ruin) och intervjubaserade komplement till Erlanders egna memoarer (av Arvid Lagercrantz). Inget ont om dessa böcker (utom möjligen Meurlings skrift, med alla dess oönskvärda anekdoter), men den stora biografen saknades.¹⁸ Att skriva en sådan var desto mer lockande som Tage Erlanders betydelse för Sverige knappast kan överskattas. Han var statsminister i drygt 23 år i följd, vilket är världsunikt: ingen annan människa i ett demokratiskt land har utan avbrott lett regeringar så länge. Han var statsminister när jag föddes och fortsatte att finnas med som en skugga av den närmaste ”gamla goda tid” som fanns till hands för föräldragenerationen, den era folk drömde sig tillbaka till när oljekris, inflation, regeringsturbulens och stigande arbetslöshet fick dem att konstatera att det var bättre förr. Redan detta gjorde honom spännande. För mig, och många i min generation, är Erlander personifikationen av den gyllene era då solen sken om somrarna, då levnadsstandarden ständigt höjdes, då hjulen alltid snurrade i verkstäder och fabriker, då arbetslösheten inte existerade, då våra far- och morföräldrar fick råd med bil, husvagn och semester, då de hus flertalet svenskar lever i restes i städer och förorter,

då svenska idrottare segrade i OS och VM på ett sätt som idag framstår som ofattbart. Det är dessutom ett faktum att den genomsnittliga ökningen av Sveriges bruttonationalprodukt under den erlanderska eran låg på omkring 2,5 procent per år, med toppar på mer än 5 procent 1963 och över 6 procent 1964. Mot denna bakgrund kunde staten öka skattetrycket för att finansiera reformer och massbygga bostäder samtidigt som medelinkomsten för löntagarna steg kontinuerligt.

Den stora frågan som en biografiförfattare därmed måste ställa sig är given: hur mycket betydde Erlander själv för den djupgående transformationen av Sverige under efterkrigstiden? Var han bara en av många kuggar i hjulet, eller hade han i kraft av sin personlighet en allmänrelevans som ställer honom i särklass bland epokens makthavare i regering och riksdag? Hur viktig var aktören, individen, i förhållande till massan och strukturen?

Min grundinställning – när jag gick in i arbetet och började samla material – var att Erlander hade stor personlig betydelse. Liksom i fallet med arbetet på Karl Knutssonbiografen rörde det sig ytterst om ett etiskt ställningstagande. Att negligera den politiskt handlande individen till förmån för partiet och rörelsen är likvärdigt med att fränkänna henne en hel del av ansvaret för hennes gärningar. Till råga på allt brottades Tage

Erlander ideligen med detta ansvar och de moraliska krav som ämbetet ställde på honom. Han hade makt, och han visste om det. Han var alltid den förste, bortsett från Bertil Ohlin, att ifrågasätta om han var rätt man att leda nationen. Självkritiken och tvivlet är ledmotiv i de erlanderska dagböckerna.

Under arbetets gång blev biografen om Tage Erlander följaktligen mycket mer än en djupdykning i en ryktbar socialdemokrats levnad. Fokuseringen kom att ligga på hur en välfärdsstat konstrueras genom enskilda individers viljeyttringar och vägval. Tack vare det omfattande dagboks materialet var det möjligt att skildra denna historia i skala 1:1, med alla de stickspår, orealiserade hugskott, kompromisser och felbedömningar som alltför lätt sorteras bort när historien i efterhand analyseras och skrivs ned.

I ett tidigt skede av skrivandet beslöt jag att gå ett steg längre och låta den "andra rösten", vid sidan av min, i stor utsträckning bli Tage Erlanders egen. Motivet var detsamma som när jag några år senare lät Vilhelm av Ruysbroek bli min medberättare i boken om Djingis khan. Visserligen kan de konkreta behoven inte likställas – Vilhelm behövdes för att göra det medeltida mongolsamhället påtagligt för en tämligen okunnig nutidsläsare, en typ av behov som av naturliga skäl aldrig aktualiserades i arbetet på Erlanderbiografen – men det berättartekniska greppet fyllde en lik-

nande funktion. Den analyserande historikerrösten varvades med en autentisk stämma som kompletterade, funderade och delgav läsaren infallsvinklar som, sett mot bakgrund av tillkomstsituationen, var mer konkret och äkta än någon biografiförfattare kunde åstadkomma.

Att denna strategi lyckades berodde på det titthål in i Erlanders spontana tänkande som dagböckerna utgör, ett material som är så unikt och välskrivet att det hade varit både berättelsetekniskt och historievetenskapligt fel att inte utnyttja det maximalt. Tage Erlander började skriva dagbok när han tillträdde posten som ecklesiastikminister 1945 och fortsatte under hela minister- och statsministertiden och som pensionär. Resultatet är en förstahandskälla som saknar motstycke i svensk historia. Tack vare kontinuerligt utgivningsarbete under ledning av sonen Sven Erlander är alla dagböcker till och med 1969 tillgängliga för allmänheten. Om jag hade en grundprincip för min arbetsmetod blev det att låta Erlander själv komma till tals i så nära anslutning till händelserna som möjligt. Omedelbarheten kompletterade den distans som jag hoppades uppnå genom utvärderande analys och tolkning.

Till saken hör att Tage Erlander på 1970-talet också skrev memoarer, vars källvärde, generellt sett, är betydligt lägre än dagböckernas. I memoarerna valde Erlander ut vilka aspekter av det

tillgängliga myllret av händelser och tankar som skulle prioriteras framför övriga. En vetenskaplig komparation mellan de båda källtyperna talar starkt till dagböckernas förmån. Stundom fungerar memoarerna upplysande, med resonemang som får dagboksnotiser-na att bli mer begripliga, men i andra fall motsäger de båda källorna varandra kraftigt. I valet mellan en dagboks- och en memoaruppgift valde jag lita på den förre. Det handlade inte bara om källkritik utan också om fokusering: jag var ute efter just de intryck och dagsfärska åsikter om personer, händelser och sinnesstämningar som dagboksskrivandet avslöjar. Den Erlander som blir biografins "andra röst" är impressionist, inte tillrättaläggande perfektionist.

En förutsättning för att dagboks-rösen skulle fungera var en medvetenhet om hur Erlander gick till väga när han skrev. Framför allt använde han dagbo-ken till att klaga och grubbla. Han ond-gör sig mer än han berömmar, irriterar sig mer än han är nöjd. Skrivandet blev en säkerhetsventil dit statsministern kunde kanalisera frustration, ilska och uppgivenhet. Han uteslöt nästan alltid de konkreta följderna av den samför-ståndsanda på det politiska fältet som enligt flertalet bedömare, Erlander in-kluderad, präglade epoken. Den bild som framtonar i dagböckerna är alltså vinklad. För mig var detta en fördel, ef-tersom vinklingen effektivt kontrastera-

de mot den gängse uppfattningen om Sveriges utveckling under efterkrigs-tiden. När historiker och memoarför-fattare blickar bakåt har de en tendens att renodla teman på ett sätt som inte alltid överensstämmer med den ursprungliga, omedelbara upplevelsen. Historien fri-seras, anpassas efter nutiden. Slutresul-taten omdefinieras som mål, vilka man strävat efter och arbetat för att uppnå. I själva verket var många av de politiska beslut som fattades, liksom många av de processer som har kommit att förknip-pas med Erlanders maktperiod, föga planerade. De utformades efterhand, i en kombination av taktik, strategi, respons och slump, där de inblandade individerna spelade roller som sällan framgår i efterhandsnarrativet.

Som ett resultat av dessa övervägan-den kom *Jag har ingen vilja till makt* att genomsyras av en fortlöpande kontrast mellan historiker- och dagboksvyn, mel-lan tolkningar från avstånd och ögon-blicklighet. Tage Erlander skärskåda-des från efterklokt historikerperspektiv samtidigt som han fick behålla makten över det egna ordet. Det är min bestäm-da uppfattning att biografen tjänade mycket på detta.

Den i särklass mest spännande att skriva, sett ur strikt författarsynvinkel, av mina biografier var dock varken boken om Karl Knutsson eller arbetet om Tage Erlander utan den betydligt mindre och mer blygsamma studien om Leonar-

do da Vinci. Hur skapar man en god narrativ struktur i en berättelse om en människa som på många sätt var en gåta för samtiden, har förblivit en gåta för eftervärlden och vars betydelse inte bara är fragmenterad i olika verksamheter utan också utkristalliserad i bilder som fått ikonstatus? En bok om Leonardo riskerar alltid att sönderfalla i analyser av konstverk som *Nattvarden* och *Mona Lisa*, varigenom biografien försvinner och förändras till en antologi av konst-essäer. Så hur göra?

Den enklaste lösningen är att dela in biografien i kronologiska och tematiska kapitel, men för att boken därmed inte skall sönderfalla i disparata element måste Leonardos egen personlighet vävas in överallt. Jag kom fram till att detta lättast åstadkoms genom att mästaren fick tala själv. Leonardo lämnade efter sig åtskilligt skriftligt material, allt från jobbsökningar till tekniska utläggningar och goda råd till folk som vill lära sig måla. Genom att låta honom hoppa friskt mellan teman, ämnen och hugskott kommer man renässansmänniskan nära, och det enda jag bidrar med i egenskap av biografiförfattare – och det är nog så betydelsefullt – är vad en filmare skulle beteckna som montage, arrangemanget av berättelser i en av undertecknad bestämd följd.

Resultatet är som följer. Efter en inledning, utgående från Leonardos empiristiska grundinställning att ”konst-

närens sinne bör vara likt en spegel”, och en översikt av renässansens Italien, låter jag läsaren lotsas genom Leonardos första livshalva, från födelsen till slutfasen i anställningen vid Sforzahovet i Milano, där han målade *Nattvarden*. Analyser av enstaka målningsexempel faller här inom ramen för levnadshistorien: man får se hur Leonardo lär sig hantverket, experimenterar och utvecklar ett mästarskap. Därefter gör jag en längre paus i kronologin. I fyra tematiska kapitel skildras Leonardo som bildkonstnär, vetenskapsman i vid bemärkelse, ingenjör och festfixare (det senare var ett av hans främsta yrkesåtaganden i Milano, men eftersom inga synliga rester återstår är det inte särskilt känt i våra dagar). Kapitlen är utformade för att i så liten grad som möjligt få boken att verka spretig, och genom att låta Leonardo personligen kommentera världen och nyfiket ge sig i kast med än det ena, än det andra, resulterar tematiseringen inte i att biografins helhet bryts sönder. I den avslutande tredjedelen återkommer det kronologiska berättandet, i vilket målningsanalyser varvas med livshistoria. Avslutningsvis följer en epilog, i vilken eftervärldens devota relation till Leonardo hamnar i fokus, med Gran Cavalloprojektet som exempel (själv lyckades Leonardo aldrig slutföra arbetet på den gigantiska häststatyn, mellan sju och åtta meter hög, eftersom Ludovico Sforza lät gju-

ta kanoner av bronset, men på 1980- och 1990-talen plockade man fram ritningarna, ordnade finansiering och tillverka- de två fullskaliga skulpturer).

Vad som särskilt glädde mig med arbetet på Leonardobiografin var att jag inte behövde kompromissa mellan intresset för privata detaljer, till exempel karaktärsdrag, och vikten av att skildra och framhäva biografiobjektets betydelse som sådan. Det förelåg aldrig någon motsättning mellan viljan att ta reda på vad Leonardo gjorde på fritiden, hur han agerade i relation till arbetsgivare, varför han föredrog Milano framför Florens, etcetera, och viljan att förklara för läsaren varför Leonardo är en person som är så viktig att man bör känna till honom. Eftersom Leonardo – i den mån källorna gör det möjligt för oss att följa honom – lät sin personlighet färga, prägla och dominera även yrkeslivet blir det högst relevant att analysera även nyfikenheten, upptäckarlusten, tålmodet, tankspriddheten, opålitligheten, tendensen till att vara lätt distraherad och den stundom groteska självkritiken (Leonardo var så missnöjd med *Mona Lisa* att han ännu vid sin död betraktade tavlan som ofullbordad).

Leonardo da Vinci visade sig alltså vara ett tacksamt ämne för en biografiförfattare. Det är svårare att legitimera behovet och nyttan av att gräva ned sig i motsvarande personlighetsdetaljer när det gäller en person som Tage Erlander.

Att jag lade ned stor möda på att skildra statsministerns läsvanor, teaterupplevelser, förkylningar och familjerelationer berodde inte på att jag fann detta väsentligt, sett till biografiobjektets historiska betydelse. Den som läser en biografi om en politiker gör det i regel för att statsmannagärningen är viktig, inte för att man vill ta del av ovidkommande fakta om huruvida personen tyckte om att bada, läste lyrik, störde sig på fortkörare och bullersamma grannar eller oroade sig för barnens läxor. Att jag likväl kartlade Erlander in i minsta kartläggbara detalj berodde på att jag inte kunde låta bli. Källmaterialet var så rikt och så värtaligt att jag insåg att den här chansen – att måla upp och söka förstå en historisk individ, både i och utanför den gärning som gör personen historiskt relevant att forska om – aldrig skulle komma åter. Alltså trotsade jag medvetet den ovan fastlagda regeln att en historiker bör fokusera på den för biografiprojektet centrala gärningen.

Gjorde jag rätt? En och annan recensent gav tummen ned. Andra var överförtjusta. När jag ser tillbaka på arbetsprocessen är det som framför allt slår mig hur jag ytterst var fångad av dagboksmaterialets beskaftenhet. En historiker är, när allt kommer omkring, aldrig bättre än sina källor. Om man har goda dylika – ja, då bör de utnyttjas. Även till priset av temporärt offrade principer.

Noter

- 1 *Karl den store*, Lund 2021.
- 2 Einhard, *Karl den stores liv*, övers. av Birger Bergh, Lund 2004, kap. 21 (s. 69).
- 3 *Olof Palme*, Lund 2021.
- 4 Sven Stolpes kontroversiella analys av Kristina återfinns i *Drottning Kristina*, två volymer, Stockholm 1960–1961 (samt senare utgåvor). Jämför med Weibull, Curt, *Drottning Christina: Studier och forskningar*, 4:e omarbetade upplagan, Stockholm 1966, Englund, Peter, *Silvermasken*, Stockholm 2006 och Rodén, Marie-Louise, *Drottning Christina: En biografi*, Stockholm 2008.
- 5 *Djिंगis khan: Erövraren och hans värld*, Lund 2021.
- 6 Vilhelm av Rubruk, *Resa genom Asien* (andra rev. uppl.), Ingvar Svanberg (red.), Stockholm 2006.
- 7 Solmi, Edmondo, *Leonardo* (1452–1519), andra upplagan, Florens, 1907, s. 21.
- 8 Archivio di Stato di Firenze, "Ufficiali di Notte", XVIII (2), fol. 46v., 9 april 1476. Citerat i Fumagalli, Giuseppina, *Eros di Leonardo*, Milano 1952, s. 97–98.
- 9 Freud, Sigmund, *Leonardo da Vinci: Ett barns minne*, övers. Håkan Edgren, Göteborg 1993. Jämför med Bramly, Serge, *Leonardo: En biografi*, övers. Agneta Westerdahl, Stockholm 1990.
- 10 *Leonardo da Vinci*, Lund 2023, s. 33–36.
- 11 *Che Guevara*, Lund 2021, s. 116–117.
- 12 Anderson, Jon Lee, *Che Guevara: A Revolutionary Life*, rev. uppl., London 2010.
- 13 *Jesus*, Lund 2021, s. 76–78.
- 14 *Kleopatra*, Lund 2021.
- 15 *Karl Knutsson*, Lund 2002.
- 16 I *Karlskrönikan*, vers 6713–6715, görs gällande att en 80-årig profetisk jungfru förutspådde hans trontillträde.
- 17 *Jag har ingen vilja till makt: En biografi över Tage Erlander*, Stockholm 2017.
- 18 Efter att min bok publicerades har ytterligare ett verk om Erlander getts ut: Svenning, Olle, *År med Erlander*, Stockholm 2018.

Sophie Gyllenborgs väg till självständighet

Karin Monié

Den 7 mars 1826 satt Sophie Gyllenborg vid sitt skrivbord på Farvegade i Köpenhamn och ordnade med sin korrespondens. Hon var 22 år gammal enligt vad hon själv påstod. I Malmö garnisonsförsamling anges visserligen hennes födelseår till 1801 men själv ansåg hon att hon var född 1804. Det är också det födelseår som förekommer i senare handlingar från Svea hovrätt. Det lite gåtfulla som kom att vila över hennes liv förstärks av den här oklarheten. När var grevinnan Sophie Gyllenborg född? Och spelar det någon roll? Med tanke på hur hennes liv skulle komma att utvecklas efter 1826 är det frestande att ta hennes egna och hovrättens ord på allvar.

Då, i mars 1826, skrev hon till kanslirådet Per Adam Wallmark i Stockholm, den kunglige bibliotekarien, förläggaren, kritikern och inflytelserike tidningsutgivaren. Från det året och några år framöver hade de en tät brevväxling, som förvaras på Kungliga biblioteket i Stockholm. Hon inledde sitt första brev med att ursäktas för att hon, en ”ung oerfaren flicka”, dris-

tade sig till att kontakta en så aktad och uppburen person. Efter ursäkten kom hon till sitt ärende. Det var utifrån sin påbörjade profession som översättare hon kontaktade Wallmark. Hon hade ett uppdrag från sin far, greve Henning Adolf Gyllenborg, att kvittera 25 riksdaler banco, som hon fått i avräkning på översättningar hon gjort åt Wallmark, förmodligen avsedda för hans tidskrift *Journalen*. Nu var det för henne en ”kär skyldighet” att uttrycka sin tacksamhet för den skonsamhet och uppmärksamhet hennes arbete bemötts med. Hon gjorde det med professionell artighet. Det var inte någon utbildad tjänsteflicka som förde pennan utan en yrkeskvinna i begynnelsen av sin karriär som översättare med internationella kontakter och med insikter i hur man praktiskt gjorde böcker.

Hon tillstod att hennes språk nog smittats en del av ”danskeri” men det skulle hon i framtiden göra sitt bästa att undvika. Hon förutsatte nämligen att hon skulle fortsätta arbetet för Wallmark. Hennes språk skulle i hädanefter bli renare. Det vågade hon lova. Hennes

beslutsamhet att fortsätta översätta stod fast. En framtid uppbunden i ett konventionellt äktenskap tycks inte ha varit aktuell.

Sophie hade bott i Köpenhamn sedan 1811. Fadern, Henning Adolf Gyllenborg, var militär och hade varit vice landshövding i Malmö under några oroliga år under 1800-talets första årtionde. I samband med bondeupproret i Skåne lämnade familjen landet. Greve Gyllenborgs roll i oroligheterna är inte helt klarlagd men han tycks ha tvingats lämna sin post. Hans kultur- och litteraturengagemang liksom hans språkkunskaper var avsevärda, möjligen ett arv från anfäder som skalden Gustaf Fredrik Gyllenborg och hattpolitikern Henning Adolf Gyllenborg.

I Köpenhamn var han utgivare och redaktör för den franskspråkiga tidskriften *Le Messager Français du Nord* under 1825 och 1826, det senare året enbart med titeln *Messenger du Nord*. På tidskriftens redaktion, som låg på Farvegade i centrala Köpenhamn, var Sophie verksam som assistent med uppgift att skaffa sig praktisk insikt i översättar- och redaktionsyrkena. Kanske det är mest rättvisande att se henne som en påläggskalv inom redaktörsyrket. Ensidigt koncentrerad på översättningar och tidskriftsarbete var hon dock inte. Hon arbetade också som lärare och var uppenbarligen beredd på en pedagogisk yrkeskarriär om det skulle erbjuda bättre försörj-

ningsmöjligheter. Hon var Henning Gyllenborgs enda barn och han såg henne uppenbarligen inte som någon som skulle matchas som ett gott parti på en äktenskapsmarknad. Det är också påfallande hur självständig hon skulle visa sig vara. Hon sökte vidare perspektiv. Troligen fann hon större utmaningar i den litterära världen än i pedagogiken. Och utmanad skulle hon komma att bli.

Kontakten med Wallmark ville Sophie alltså fortsätta. Det var förmodligen självklart för tidskriften och fadern. Hon bad Wallmark att göra avdrag på hennes kommande bidrag för korrigerings och renskrivning. Alla översättningar av hennes hand skulle framöver visserligen bli "läsligare" än det hon dittills presterat men ändå komma att behövas ses över. På den punkten var hon mycket tydlig och medveten. Därför var hon mån om att inte ställa för höga krav på kommande arvoden.

Redaktionen på *Messenger du Nord* hade påtagit sig uppgiften att identifiera kulturella och litterära tomrum i det nordiska kulturlandskapet. Tidskriften skulle alltså inte bara visa det nordiska för en utländsk publik utan även presentera ny intressant utländsk litteratur för en svensk läsekrets. I numret den 11 mars 1826 slår redaktionen, förmodligen greve Gyllenborg själv, ett slag för översättning av den irländska författarinnan Maria Edgeworth. I Sverige var ingenting av henne känt medan man i

Frankrike ansåg att det var ett författarskap som borde göras bekant. Det var angeläget att "annoncer un nouvel ouvrage de Miss Edgeworth, c'est annoncer une bonne action et un service rendu à la jeunesse". Gyllenborg syftade på Louise Swanton Belloc, en inflytelserik irländsk-fransk översättare, som tolkat Edgeworth till franska. Kanske såg han i henne en förebild för sin dotter. De var nästan jämnåriga.

Det föll också på Sophie att ta efter Louise Swanton Belloc och göra Maria Edgeworth bekant för svenska läsare. Vägen dit gick över Wallmark. Det är huvudärendet i hennes brev, som är daterat den 7 mars. Hon hade skickat Wallmark översättningar av några berättelser men ville också betona att hon trots sin svaghet för Edgeworth anade att det vore en alltför osäker satsning att ge sig i kast med hennes omfattande roman *Ormond* i tre delar. Romanen var inte bara tjock utan stundom moraliserande. Kanske borde, menade Sophie, Edgeworth betraktas "mera som en uppfostrarinna, än som en blott roman-spinneriska?" Hon redovisade alltså sina betänkligheter inte bara inför en djärv ekonomisk satsning utan också inför vad som riskerade att bli lite tråkigt och därför svårsålt. Sophie hade en svaghet för mer rafflande texter, inte minst rövromaner, vilket skulle komma att ställa till det för henne. Men Wallmark ville satsa på Edgeworth och svarade

Sophie ett par veckor senare, den 21 mars, att det var en större roman av henne han ville ha. Uppenbarligen lät han sig inte påverkas av Sophies tvekan. Hon förklarade sig beredd att fortsätta sitt arbete med *Ormond*, vilket dock visade sig vara lättare sagt än gjort. Den engelskspråkiga ursprungsversionen var svår att få tag i. Under tre veckor hade hon misslyckats med att få fatt i ett exemplar. "Jag följer af tvenne skäl den franska öfversättningen", meddelade hon Wallmark. Franskan var naturligare för henne än engelskan.

Böcker, nyskrivna och aktuella, var ofta svåra att få tag i. Bokmarknaden var tämligen outvecklad och så även den internationella bokhandeln, inte minst i Sverige. Wallmark var inte heller det bästa av stöd; han tycks ha lämnat oklara besked om vem som skulle åta sig att förlägga *Ormond*, det vill säga satsa ekonomiskt och därmed göra Sophies arbete möjligt. Själv fungerade han som den kritiker och tryckeriägare han var oftast som mellanhand. "Det gör mig ont at Herr Cantzlrådet ej tror sig kunna sjelf blifva förläggare af *Ormond*. Det hade smickrat mig at se den utkomma under skygd af en sådan förläggares namn", skrev hon den 23 april. Hon var uppenbarligen lite pressad. Wallmark hade emellertid inte gett upp om trilogin; han skötte affären på annat sätt än hon kanske föreställt sig. Och Sophie var beroende av hans välvilja.

Kontakter med Lund

Mer road var Sophie av arbetet med den populäre tyske författaren J. A. Christoph Hildebrandts *Fernando Lomelli, den djerfve röfvaren eller Hämdens kulor*. Den var mindre präktig än Edgeworths roman och roade henne trots att det också här handlade om ett digert arbete, men hon hade tagit sig igenom den och översättningen var färdig. Hildebrandts bok tycks dock inte i första hand ha varit något för Wallmark. I stället hade hon skickat manuskriptet till Lund och Anders Lidbeck, som var professor i estetik, bibliotekarie vid universitetsbiblioteket och engagerad i dansk litteratur. Där skulle det kanske gå att få arbetet förlagt och tryckt? I Lund fanns dessutom Berlings väletablerade tryckeri.

Det är troligt att Lidbeck kände till Sophie Gyllenborgs litterära engagemang och översättarplaner och att de förankrats hos honom i förväg. Kontakten med Lund måste ha skett genom faderns försorg. Lidbeck var en kontakt liknande Wallmark i Stockholm och hade rimligen förbindelser med *Messenger du Nord*. Lidbeck och Wallmark var dessutom vänner och båda engagerade i biblioteksutvecklingsfrågor vid sina respektive bibliotek. Någon större entusiasm tycks Lidbeck dock inte ha visat och han hade ombetts att skicka manuskriptet vidare till Wallmark i Stockholm. Sophie hoppades nu att denne skulle ta

sig an det så att boken kunde komma ut. Det skulle i så fall bli hennes första färdiga översättning av ett mer omfattande arbete.

Faderns sjukdom och död

Under våren 1826 hårdnade tillvaron för Sophie. Fadern blev sjuk vilket påverkade utgivningen av *Messenger du Nord*. Sophie rapporterade till Wallmark. Nummer 16 var i det närmaste färdigt trots redaktörens sjukdom och skulle komma från tryckeriet den närmaste veckan. Wallmark skulle alltså få sitt nummer. Det skulle även skalden Gustaf Leopolds väninna, den intellektuella Marianne Ehrenström. Sophie var väl medveten om hennes ställning i Stockholms kulturella societet; Ehrenström var viktig för den unga översättaren in spe.

Faderns sjukdom var emellertid svårare än hon från början insett. Det visade sig att han led av nervfeber. Det var smittsamt och höll medarbetare borta från Farvegade och påverkade därför planeringen för kommande nummer. Redaktionen hade närmast hamnat i karantän. Det saknades visserligen inte artiklar och förslag till kommande nummer men det fanns inte någon garanti för kvalitet i redigeringsarbetet. Sophie fattade därför på egen hand beslutet att skjuta på utgivningen tills vidare. Hon var, anförtrodde hon Wallmark, övertygad om att det skett i enlighet med faderns vilja.

Greve Gyllenborgs sjukdom gav inte med sig. Den 8 juli skickade Sophie det sorgliga budskapet om hans död till Wallmark i Stockholm. Hon ursäktade sig för att hon inte förmått sköta hans korrespondens som hon borde. Inte minst Wallmarks brev hade blivit obesvarade under den tre månader långa sjukdomsperioden. ”Den olycka, hvilken i flera dagar nästan beröfvat mig förmågan at handla, skall, hoppas jag ursäkta at jag lämnat flera af Hr Cantzli-Rådets bref til min salig far obesvarade [...]”.

Hennes arbete med översättningen av Edhgeworths *Ormond* hade också blivit försenat. Den första delen hade hon skickat till Malmö för vidare transport till Stockholm. Det kunde dra ut på tiden innan den nådde adressaten. Hon behövde pengar och hoppades på betalning från Wallmark så snart manuskriptet nått honom. När det gällde Hildebrandt-manuskriptet levde hon i stor osäkerhet. Från Lund hördes ingenting.

Till Sverige

Efter faderns död lämnade Sophie och hennes mor, Hedvig Sophia, Farvegade och hemmet i Köpenhamn för gott. I Sverige, det gamla hemlandet, fanns släkten och, trodde hon, större möjligheter till försörjning. Även om de två knappast var utblottade tycks de ha saknat möjligheter till en försörjning liknande den de förlorat. I juli 1826, strax

efter att Sophie skickat sorgebrevet till Wallmark, begav hon sig till Helsingborg med modern och en piga som nyligen städslats i hushållet och hon därför hade ansvar för enligt hushållsstadgan. Sophie hade dessutom lovat fadern att sörja för modern. Den senare hade en stor släkt; hon var född von Dellvig och var dessutom kusin till sin man, greve Gyllenborg. Att söka hjälp hos släktingar var ett mål med den resa genom Sverige som mor, dotter och piga anträdde. Det visade sig dock snart att de av släktens medlemmar inte skulle tas emot med öppna armar. Det stod också klart att Sophie var inställd på att på egen hand försöka försörja sig och modern och inte i onödan ta släktens högst måttliga välvilja i anspråk.

I Helsingborg

Väl anländ till Sverige försökte Sophie ordna försörjningen genom att arrangera internatundervisning och skaffa välbeställda elever, självklart flickor, ett krävande praktiskt arrangemang. En acceptabel anställning som lärarinna i en redan existerande läroinrättning var inte lätt att hitta. Fick hon igång undervisning i egen regi hoppades hon på relativt snabba, nödvändiga inkomster. Från Helsingborg skrev hon den 27 juli till Wallmark att hon ville inrätta en skola, en pension. Troligen skulle det vara ett säkrare kort än översätteriet och ge stabila och snabbare försörjning.

Helsingborg skulle emellertid bli en besvikelse liksom hela Skånevistelsen. Det fanns redan för många skolor av det slag hon tänkt sig. Hon hade tvingats lämna storstaden Köpenhamn för den skånska landsorten. Välkommen kände hon sig inte och den sociala acceptans som behövdes för att finna elever och inrätta en skola saknades. Hon fylldes av missmod. Kanske var det så överallt i den svenska landsorten att

[...] så många inrättningar af detta slag finnas, eller arrangeras af personer som genom hvarjehanda medel vetat att skaffa sig många gynnare, då jag stackars faderlösa, ej äger någon annan recommendation än mina rena afsigter. Och mina kunskaper, hvem frågar därefter! Hvem har tid at sysselsätta sig med sådana småsaker, då kanske et fruntimmer, begåfvad med mera lysande egenskaper än jag och som bättre än jag vet at begagna människors svaghet, för hvilken intet medel som för til målet är för lågt, uppjuder alla intrigens konster för at sätta mig i skuggan.

Hennes sociala kontakter räckte inte även om hennes börd var hög nog. Hon anklagade sig själv, tyckte att hon borde agerat annorlunda, mer offensivt och fantasifullt. Kanske skulle hon i likhet med en konkurrent ha anordnat konserter för att göra reklam för sina läroplaner. Men räckte hennes företagsamhet till det? Hade hon fel kontakter? Hon

saknade också tillräckliga musikaliska kvalifikationer, något som inte var oviktigt i de pedagogiska sammanhang där hon ville verka. Hon fick rådet att vända sig till faderns släkt, Gyllenborgarna, och söka understöd. Men där gick hennes gräns. Det vore, hävdade hon, en skam om hon som ung människa med ungdomens hela styrka och som fått en vårdad uppfostran "skulle nedlåta sig till att tigga för att försörja sig och sin mor". Hon var djupt missmodig: "vän-skapsfullt hafva vi ej blifvit mottagna vid inträdet i fäderneslandet. Och tro mig denna tillbakavisande köld har djupt smärtat mig i et ögonblick då jag trodde mig kunna göra anspråk på hvarje vältänkande menniskas deltagande."

Ångrade hon att hon lämnat Danmark? Svaret är att hon inte hade något val. Hon var omyndig, sådan var tiden, och hade att ta hänsyn till en till synes ovillig släkt i höga positioner. Hon bet ihop och ansträngde sig för att anpassa sig till ett osäkert liv utanför Köpenhamn. Under trekvarts år skulle hon komma att leta sig fram på den svenska landsorten på väg norrut. Hon var förvisso inte någon utblottad luffare men hårt pressad av ansvar och oro för sin och moderns försörjning. Och något slags mininivå krävde hennes ställning att hon levde på. Hon väjdade till Wallmark. Lyckades hon inte i Skåne fick hon resa vidare. Kunde Wallmark tala för henne i Stockholm? Så att hon kun-

de få en plats som guvernant eller helst lärare i en lämplig skola? Undervisning hade hon erfarenhet av och bifogade också intyg från Köpenhamn.

Hennes föredöme, den beundrade Marianne Ehrenström, drev en flickpension i Stockholm vid sidan av sin verksamhet som författare. Ett brev till henne hade hon bifogat sitt brev till Wallmark. Hon tänkte sig att fru Ehrenström också kunde vara henne behjälplig med rekommendationer i de kretsar hon ville tillhöra. Där kunde kanske Wallmark trycka på, antydde hon försiktigt. Den ekonomiska situationen var alltså prekär. Wallmark hade gett löfte om ett förskott på översättningen av Edgeworths *Ormond*. Fick hon det skulle det betyda tillfällig räddning i det akuta läget. Hon hoppades att hon i Stockholm skulle kunna förse honom med fler översättningar. Hon kunde översätta romaner och kulturartiklar för tidskrifter, i första hand Wallmarks *Journalen*, får man anta. Men hon kunde också arbeta som lärare om hon fann någon passande inrättning. Hon kunde också kombinera sysselsättningarna.

Det långa brev hon skrev till Wallmark från Helsingborg uttrycker hennes upprördhet men samtidigt hennes beslutsamhet att själv klara den svåra situationen. Äktenskaplig försörjning tycks inte ha föresvävat henne. Hon var inställd på att klara sin och moderns ekonomi med sin egen arbetsinsats och på en socialt

acceptabel nivå. Lätt skulle det inte bli. Släkten kunde hon, trots sina betänkligheter, inte bryta med, omyndig som hon enligt tidens regelverk var och formellt underställd modern, änkan, som hon lovat fadern att ta hand om. Hon höll alltså sin släkt i Stockholm, inte minst justitiestatsminister Fredrik Gyllenborg, underrättad om sina kontakter med Wallmark. Det är således uppenbart att hon var angelägen om att förankra sina planer hos släktens mäktige för att inte framstå som en grevedotter som tappat socialt fotfäste.

Jönköping

Försöken att finna utkomst i det gamla hemlandskapet Skåne gick om intet. Hon reste därför vidare till Jönköping där släktingar i moderns familj, von Dellwig, bodde. Ett brev från Wallmark den 1 augusti med 50 riksdaler riksgälds i ersättning för översättningar tycks ha möjliggjort resan från Helsingborg men förblev obesvarat till den 18 augusti när hon kom fram till Jönköping. Vistelsen där, som skulle vara ett par månader, gav henne tid att fundera över försörjningsmöjligheterna. Trots de dystra skånska erfarenheterna hade hon inte slagit planerna på en lärarkarriär ur hågen. Nya erfarenheter från Jönköping övertygade emellertid henne snart om att det var omöjligt att få någon framgång i landsorten. Till en början såg det dock ljus ut. Hennes skicklighet att undervisa i

franska uppskattades och hon kände sig uppmuntrad. Däremot förslog inte ersättningen. För en elev skulle hon få en riksdaler banco i månaden; fler än fjorton elever kunde hon inte ta och på fjorton riksdaler banco kunde hon inte leva eftersom också modern måste försörjas och hennes status som grevinna krävde en viss standard. Därtill kom kostnader för själva skolan.

Bekymmer med släkten

Hur hon försörjde sig var också en fråga för släkten, vilket skapade problem och irritation. Modern hade två släktingar i trakten, en i Jönköping, Gudmund Tilas, och en på godset Götberga i Skirö, Fredric August Tilas, båda var änklingar efter moderns systrar och alltså hennes svågrar. De var till åren komna och deras lust att ta sig an svägerskan var, enligt Sophie, begränsad. Den ene motarbetade aktivt och framgångsrikt hennes försök att få till stånd en halvpension i Jönköping och hindrade Sophies försök att hitta försörjning genom att undervisa. Han gjorde heller ingen hemlighet av att han inte tänkte ta hand om modern om Sophie skulle dö. Den andre, baronen på Götberga, var visserligen artig men hälsade henne varje gång de sågs med frågan när hon och modern skulle resa därifrån. Någon hjälp från svågerna Tilas i Småland var alltså inte att tänka på. Lika illa var det, som, framgår av Sophies brev, med moderns bröder; de

var fullständigt kallsinniga till all ekonomisk hjälp.

För Sophies företagsamhet var hennes omyndighet ett hinder och en källa till ständig irritation, i synnerhet när hon inte längre skyddades av överenskommelser som gjorts under hennes tid i Köpenhamn och under faderns och tidskriftens beskydd. Särskilt förödmjukande var att släkten Gyllenborg hade synpunkter på hur hon använde sitt efternamn. Frågan aktualiserades i samband med hennes försök att ordna försörjning genom undervisning. Gyllenborgarna, anförda av den inflytelserike justietistatsministern Fredrik G., accepterade inte att deras efternamn "solkades" av att Sophie inrättade en "publik" skola eller tog plats som guvernant i ett privat hem. Om hon gjorde det var hon tvungen att ge upp sitt adliga namn till dess hon kommit i bättre omständigheter. Sophie blev upprörd och förolämpad. Skulle hon avsäga sig "det enda arf" hennes salig far lämnat åt sin olyckliga dotter, frågar hon Wallmark. I så fall ville hon gärna ha hans hjälp, att han talade med kammarherre Johan Gyllenborg i Stockholm som kanske kunde bereda henne plats som sällskapsdam, vilket nog vore acceptabelt. Skulle det inte gå ville hon att det annonserades i tidningarna att hon önskade tjänst som guvernant i en privat familj eller lärare i någon skola under namnet Henningsson – ett patronymikon bildat på faderns

förnamn: ”[G]ör hvad Hr CantzliRådet finner gagneligt, fräls mig endast från nödvändigheten at flacka ifrån ort til ort för at söka min utkomst och alltid se mit hopp bedraget.” Många fattiga flickor hade ju på detta sätt funnit sin utkomst, skulle hon vara odugligare än alla andra? frågade hon retoriskt.

Parallellt med försöken att ordna en mera varaktig försörjning fortsatte Sophie att översätta. Hon var fullt upptagen med att färdigställa den tredje delen av *Ormond*. Samtidigt oroade det henne vad hon skulle ta itu med när den var avslutad. Hon behövde pengar. Skulle Wallmark betala ordentligt? Hon försökte vara blygsam i sin förfrågan till honom, tryckte på att hon insåg att hon med sin begränsade erfarenhet som översättare till svenska inte kunde komma med någon begäran. Men ersättning både behövde och ville hon ha. Arvodets storlek fick Wallmark bestämma men hon önskade ”om möjligt” få två friexemplar av det tryckta verket eftersom det var första gången hon skulle få se sitt namn i tryck och det betydde mycket för henne.

Översättningsarbete och socialt liv

Vistelsen i Jönköping varade en bra bit in på hösten 1826. Hur tedde sig det sociala livet för henne? Vid sidan av all irritation över moderns svågrar förefaller det sociala livet ha varit ganska begränsat. Hon hade uppenbarligen gott om tid för översättningsarbete sedan hon

lagt lärarkarriären åt sidan till följd av släktingarna Tilas aktiva motvilja.

Hon arbetade alltså med den tredje delen av *Ormond* och var fast besluten att förbättra sitt svenska språk. Danskan hade bitit sig fast och det bekymrade henne. Hon ville råda bot på det genom flitig läsning av svenska böcker, helst nyskrivna verk. Men det lät sig inte så enkelt göras i Jönköping där man bara hittade gamla romaner ”lika usla till innehåll som skriftsätt”. Hos släkten tycks hon inte heller ha funnit något som passade henne.

Det betydde naturligtvis inte att det var totalt eländigt överallt i Jönköping. I staden trycktes sedan 1807 *Jönköpings tidning*, en landsortstidning med gott rykte, som liksom Marquardska boktryckeriet ägdes av boktryckaren Peter Lundström. Även om tryckeriet mest var känt för sina kistebrev fanns det där utrymme för större produkter. Där trycktes exempelvis den nya psalmboken. Också rövarromaner och liknande lättsmält gods passerade genom Lundströms press. För Sophie, med erfarenheter från Köpenhamn, var det förstås lite klent. Hade hon haft manuskriptet till Hildebrandts *Fernando Lomelli* till hands är det möjligt att hon blivit mer positivt inställd till Jönköpings möjligheter. Nu låg det i Lund där det verkade ha fastnat.

Arbetet med Maria Edgeworths *Ormond* blev färdigt och översättningen

skickades till Stockholm för tryckning. Problemen med *Fernando Lomelli* var däremot inte lösta. Det hade uppstått oklarheter i överenskommelsen med professor Lidbeck i Lund. Han hade lovat ombesörja frakten av översättningen till Stockholm, där Wallmark skulle sköta förläggande och tryckning. Nu hade Lidbeck emellertid ändrat uppfattning och ville inte skicka manuskriptet. Han hade övertygats om att det skulle vara ekonomiskt mer fördelaktigt att sköta försäljningen från Lund genom subskription. Sophie hade till sist samtyckt. Men när subskriptionslistorna skulle cirkulera fann hon att boktryckaren, räntmästare Berling, skulle trycka både boken och subskriptionslistorna mot ett förskott på 499 riksdaler banco. För henne var detta som ett grymt skämt. Berling hade lika gärna kunnat begära 4000. Det hade varit lika omöjligt för henne. Nu var hon tvingad att försöka sälja manuskriptet. Kanske någon "bokhandlare" i Stockholm kunde köpa det? Hon skulle gärna sälja det för 50 till 60 riksdaler riksgälds, bara för att få något för sitt arbete. Hellre det än att bränna manuskriptet.

Hon skulle lyckas med det först när hon lämnat Jönköping. Boktryckare Lundström fick aldrig någon chans.

Landsortens begränsning

Oron över den närmaste framtiden lämnade henne inte. Hon tvekade inte att

sätta Wallmarks tålamod på prov genom att ideligen i sina brev delge honom sina bekymmer. Hur skulle justitiestatsminister Gyllenborg reagera på hennes önskemål om hjälp? Hur skulle hon kunna ordna med en anständig försörjning? Hon måste ta hand om modern och hon kände sig tvingad att uppehålla en standard som inte helt skämde ut hennes stånd. Skulle man framhärda i att göra det svårt för henne att arbeta med det hon kunde och ville? Innerligt önskade hon ett välkomnande till Stockholm. Landsortens begränsade möjligheter var tålamodsprövande. Hon var ju ändå från Köpenhamn. Det var där hon fått sin utbildning och sina intellektuella erfarenheter. Hon borde, skrev hon till Wallmark, förstås avvaktastatisternas svar med större tålamod och "undergifvenhet", men det var svårt och tålamodsprövande. Dagligen, ja "tio gånger om dagen", upprepade hon för sig själv att hon måste visa tålamod.

Situationen blev alltmer frustrerande. Det inte var av nöjeslystnad hon ville till Stockholm. Det hoppades hon att Wallmark ville förstå. I småstäderna, det hade hon nu insett, fanns mängder av obehagligheter och få möjligheter till försörjning. Att stanna i Jönköping över vintern gick inte. Minister Gyllenborgs åsikter kunde hon ju lika gärna vänta på i Stockholm, förutsatt att det gick att hinna dit innan vintern kom. Så skrev hon den 10 september. Hon var bero-

ende av häst och vagn och något eget ekipage förefaller hon inte ha haft.

Kanske kunde hon få ihop pengar till resan? Annars måste hon nog överlämna åt sin släkt att komma med förslag som gick att genomföra. Att anlända till huvudstaden utan tillgångar skulle vara svåruthärdligt. Jämförbart med en social skandal. Att modern var gammal och hennes egen hälsa inte den bästa ställde till det. Uppehållet i Jönköping hade kostat ungefär 50 riksdaler riksgälds i månaden. Det var samma summa som hon hittills fått för sitt översättningsarbete med *Ormond*. Hon väddade till Wallmarks goda vilja och bedyrade att hon inte skulle göra något som skadade hans relationer till hennes mäktiga släktingar i Stockholm.

Det hjälpte inte. Fem dagar senare kom ett besked från släktingarna i Stockholm. Wallmark hade inte kunnat eller kanske inte ens försökt påverka dem i den riktning hon önskade. Förmodligen ville han undvika att konfrontera de inflytelserika Gyllenborgarna. Han föreslog nu i stället att hon skulle följa hans råd och underkasta sig släktingarnas planer för henne, vilka de nu var. Klart var att släktingarna inte gillade hennes ambitioner att ta sig an modern och leva tillsammans med henne.

Det gjorde henne förstas upprörd. Hur var det möjligt att "Herr Cantzli-rådet" kunde gilla Gyllenborgarnas ståndpunkt? Hur kunde han föreställa

sig att hon skulle överlämna sin mor åt "nöd och bekymmer" för att själv köpa sig ett sorgfritt liv? Var hon verkligen så oduglig att hon måste födas av sin släkt? Dög hon inte till något bättre? Det fanns lättingar nog i världen utan att hon behövde utöka deras antal. Hon var "djupt förödmjukad" och rädd att de "projekt" hon hoppades kunna arbeta med för Wallmark i Stockholm skulle dröja alltför länge innan de kunde dras igång; hennes översättararbete kunde vara hotat.

Hösten närmade sig och det gällde för henne att vara beredd och få något slags besked. Men, klagade hon, först skulle "Herrskaperna" (dvs. Gyllenborgarna) återkomma från landet. Sedan skola de vidtalas, derpå öfverlägga, och slutelig afgöra". Allt detta fordrade en "hel evighet" och det kunde varken hon eller hennes kassa klara. Hon irriterade sig häftigt på deras självupptagenhet och egoism.

Men hon var inte beredd att ge upp och ville försöka en annan lösning. Hon återkom till sin gamla tanke att inrätta en pension i någon "provinnsstad". Hon hade visserligen misslyckats i Skåne och ingenting kunnat uträtta i Jönköping. Nu stod hon i begrepp att lämna Småland och resa norrut. Kunde kanske Linköping, stifts- och residensstad med ett gymnasium vara en möjlighet? Själv kände hon Linköping lika lite som om staden legat i Amerika. Men kanske kunde Linköping vara värt ett försök?

Hon bad Wallmark hjälpa henne med kontakter. Han hade kanske bekanta och vänner i Linköping som hon kunde ha glädje av? Trodde han på möjligheterna för henne att starta en pension i staden? Då vore hon tacksam för rekommendationsbrev till någon lämplig och ansedd person på platsen. Glad åt alternativet var hon knappast. Det var en plan B, en nödåtgärd. Hon var mycket orolig. Gick de lösa och diffusa pensionsplanerna i lås skulle det inte kunna bli någon avfärd till Stockholm före vintern. Det var inte vad hon innerst önskade.

I Norrköping

Den 5 november skickade Sophie lättad ett tackbrev till Wallmark. Hon befann sig i Norrköping. Dit hade hon tagit sig sedan hon och modern råkat ut för tjuvar i Linköping, som länsat hennes kappsäck och stulit dokument som rörde arvet efter fadern. Ännu en gång hade Wallmark framträtt som räddare i nöden. Han hade skickat henne 50 riksdaler riksgälds. Förvisso var pengarna ersättning för arbete hon utfört men i den uppkomna situationen hade de kommit som manna från himlen. Nu ansåg hon att hon fått betalt för alla tre delarna av *Ormond*. Med råge. Hon hade, skrev hon, aldrig räknat med mer än 2 riksdaler per tryckt ark i originalet. Och var det nu så att Wallmark tyckte att han betalt för mycket hade hon kunnat nöja sig med lite mindre. Nu hade hon emel-

lertid skickat den tredje och sista delen till honom med ett bud, en fabrikör Hoffberg som hon råkat och som bodde på Drottninggatan i Stockholm. Kanske hade manuskriptet redan kommit fram till Stockholm?

Men oron blev hon inte fri från så lätt. Våndan över ansvaret för modern gjorde sig åter påmind och hon klagade för Wallmark redan tre dagar senare. Hur skulle hon klara av att försörja modern? Hon kunde inte förlika sig med tanken att hon skulle tas om hand av främmande. Hur skulle det gå för modern om hon själv, hennes dotter, hastigt dog? Hon skrädde inte orden:

Hvem försäkrar mig at hon ej innan den efterlängtrade vårens ankomst gått at inför min älskade fader aflägga räkenskap öfver det sätt hvarpå jag upfyllt det högtidliga löfte som lugnade hans sista stunder? Lifvet kunde ej ens mera erbjuda någon njutning för en dotter som blifvit menedare emot sin aflidne far och handlat onaturligt emot den bästa mor, döden vore lika fruktansvärd, ty der på andra sidan grafven skulle han med skäl vredgande uttala förbannelser öfver henne.

Ändå kunde hon inte foga sig efter sin släkts önsknings. Hon bifogade ett brev till excellensen Gyllenberg och hans syster med ett förslag till lösning på konflikten. Hon bad Wallmark överlämna det om han trodde att hennes önsknings skulle kunna bifallas. Om

inte bad hon honom låta bli. Att bli mottagen i den gamle kammarherre Gyllenborgs hus var heller inte lockande, eftersom det var något som i så fall skulle ske enbart för att uppehålla den Gyllenborgska familjehedern.

Der jag vid hvarje måltid och kanske ännu oftare dertil föranledd af värd-folkets trumpna miner nödgas ärindra at jag äter välgörandets bröd! Vid Gud [...] jag är ej stält det skulle kläda mig faderlösa ganska illa at vara det, men det är första gången jag belastade mig med beroendets tunga fjedrar, det är således ej underligt om jag fruktar för denna förändring i min ställning. Men dessa obehagligheter komma endast at drabba mig, jag skall således med godt mod bära dem, och fröken Gyllenborg samt hennes Bror skola hoppas jag aldrig få orsak at ångra den fristad de erbjudit mig, mit upförande hitintills bör vara dem en borgen derföre.

Ett accepterande från släkten i Stockholm skulle, det var hon helt klar över, inte försörja henne och modern. Ett acceptabelt arbete måste till och därmed en bön till Wallmark om arbetsuppgifter för uppehållet.

Axel Petré i Linköping

Något positivt hade dock hänt. I Linköping hade hon lyckats sälja sin översättning av *Fernando Lomelli, den djerfve röfvaren eller Hämdens kulor* till Axel Petré,

en ny kontakt som skulle komma att bli mycket viktig för henne. Romanen, som omfattade tre delar och hade berett henne så mycket bekymmer genom hanteringen i Lund, kunde nu förläggas och komma ut i handeln. Det skedde snabbt och ett år senare, 1827, var affären avklarad. Axel Petré var inte bara förläggare och tryckeriägare. Han var också en engagerad redaktör för *Linköpings Bladet* och uppenbarligen angelägen att profilera sin tidning och hålla den à jour med kulturella aktualiteter och litteraturrecensioner. Han skulle bli betydelsefull för Sophies översättarkarriär.

I ett brev till Wallmark den 8 november 1826 berättade hon att Petré beställt en "analys" av Marianne Ehrenströms "arbete" av henne. Hon syftar på en bok Wallmark gett ut samma år, tryckt på Ecksteins tryckeri, *Notices sur la littérature et les beaux-arts en Suède*. Boken hade, framhöll hon, redan väckt uppmärksamhet men fortfarande bara ryktesvis. I landsorten var den ännu inte tillgänglig. Petré var mycket angelägen om en utförlig presentation till sin tidning. Det var förstås särskilt motiverat eftersom boken var skriven på franska.

Ett arbete av detta slag låg helt i linje med det som bedrivits på redaktionen för *Messenger du Nord* och för den hade Sophie fortfarande varma känslor. Petrés erbjudande var därför inte bara en välkommen inkomstmöjlighet utan också en inträdesbiljett till författarinnans

salong i Stockholm. Även om hon inte kände sig erfaren som litteraturanmälare och boken kanske krävde en mer övad penna än hennes hade hon svårt att föreställa sig någon som var ”mera böjd att göra den rättvisa” än hon själv. Hon bad Wallmark skicka henne boken som lån eller köp. Samtidigt bifogade hon ett brev till excellensen Gyllenborg och hans syster, som hon bad Wallmark läsa, åter försluta och skicka vidare. Det gällde för henne att dessa maktpersoner, som hade avgörande inflytande på hennes önskade framtid, var överens.

Till Stockholm

Hennes plan hade framgång. Gyllenborgarna fick sitt brev. Wallmark tycks ha kommit överens med dem om en socialt acceptabel lösning för henne. Redan den 12 november tackade hon honom innerligen för att det ordnats med bostad i Stockholm. Hon och modern skulle inackorderas hos en fru Ditmer på Söder. De skulle inte få ha med någon piga eftersom Ditmers hus erbjöd all den upppassning som de kunde behöva. Mycket tycktes vara på väg att lösa sig, kunde Sophie konstatera. Samtidigt tog de praktiska bekymmer hon stod inför på krafterna.

Det fanns nämligen en hake i erbjudandet, att lämna pigan. Hon hade rätt att vara i deras tjänst till påsken året därpå eftersom hon städslats på ett år i samband med faderns sjukdom. Sop-

hie framhöll att pigan ”i förlitande på vår ärlighet följt oss till ett främmande land, då hon i fäderneslandet kunnat göra anspråk på kost och logi”. Möjligheten fanns förstås att Sophie kunde försöka bekosta hennes resa tillbaka till Danmark när de kom till Stockholm. Men då behövde hon praktisk hjälp av Wallmark medan hon själv skulle stå för kostnaderna. Någon bra lösning var det dock inte och hon undrade därför om det skulle vara möjligt för pigan att få arbete i Stockholm om det inte fanns någon båtlägenhet söderut?

De nya bekymren tyngde henne. Vemodiga diktrader från Schiller kom för henne.

Ack huru olika voro ej de glada drömmarne hvarmed jag åter inträdde i mit fädernesland, jag hoppades der at njuta den ljuftva tillfredsställelsen at ensam försörja min mor, jag smickrade mig at ehuru qvinna likväl blifva en naturlig och arbetsam medlem i samhället, huru olika har ej mit öde genom omständigheterna blifvit. Er ist dahin der süsse Glaube, der rauhen Wirklichkeit zum Raube was einst so schön, so göttlich war! Men sjelfständighet blef ej qvinnans lott; hvad rättighet har jag, med ganska vanliga kunskaper, och ingen enda utmärkt egenskap at blifva et undantag ifrån den allmänna regelen; jag bör snarare tacka försynen at äga en så vördnadsvärd och hjälpsam släkt.

Hon tappade ändå inte modet helt, fick ny energi och vädjade till Wallmark om hjälp att ordna det praktiska så att hon kunde påbörja resan till Stockholm. ”Skola vi genast vid ankomsten taga in hos fru Ditmer? På vilken gata bor hon?” Kort tid därefter anlände hon till Södermanlandsgatan och fick ta in i fru Ditmers hus strax söder om Katarina kyrkogård. Hon ville kontakta Wallmark på en gång och berätta att hon kommit fram men insåg sin indiskretion i att vilja möta honom där på Söder. Hon tackade honom för allt han gjort i ännu ett brev. Men hans stöd skulle hon förstås ändå framgent behöva. Hon kände sig som en osäker seglare. ”Min faderlige vän har infört mig i hamnen, men äfven där finnes klippor hvilka den ovane skepparen behöfver den ärfarne styrmannens handledning för at undgå.” Men släkten hade redan tagit emot henne. Tillfälligtvis rådde lugn och förväntan. ”Idag har jag varit til middag hos Kammarherren, i morgon är mamma och jag der til middag och afton, hela släkten är bjuden.” Johan Gyllenberg bodde också på söder, i det Schönbergska huset.

Det tycktes som de värsta svårigheterna var avklarade. Nu skulle det slit-samma men nödvändiga arbetet kunna genomföras under lite lugnare former. Till Wallmarks *Journal* skulle hon leverera texter om franska operor, som hon trodde ännu inte fanns översatta

till svenska. Dessutom nämnde hon ett stycke med titeln *Les peuples et les journaux* som hon bedömde skulle vara avklarat i en handvändning. Men hon behövde mera. Kunde Wallmark lämna henne någon ny uppgift med vändande bud så vore hon tacksam. Sysselsättning var lika nödvändig för hennes humör som för hennes kassa. Hon tillade, kanske lite skämtsamt, att många översatte bättre än hon men ingen behövde pengarna lika mycket. Hon behövde nu mest ett större arbete, inte minst för att ge Wallmark lite lugn och ro.

Petri och Linköpings Bladet

Det var nu inte bara till Wallmarks blad hon lämnade bidrag. Hovrättsnotarien Petri, utgivaren av *Linköpings Bladet*, väntade på översättningar av engelska tidningstexter. Sophie började finna sig till rätta med livet i Stockholm. En fredagskväll strax före julen 1826 träffade hon dessutom Wallmark med familj och fru Ehrenström, personliga möten hon länge sett fram emot. Hon blev inte besviken på fru Ehrenström:

[D]et är omöjligt at föreställa sig et älskvärdare fruntimmer. Ack om hon bodde på Söder så skulle ingen mera höra mig klaga öfver denna afslagna del af stadens ensamhet. At någon gång njuta hennes sällskap skulle vara målet för mina önsningar men hon bor på Norr. Det är således omöjligt!

Marianne Ehrenström bodde i trakten av nuvarande Mäster Samuelsgatan. Dit var det inte helt enkelt att ta sig från Södermanlandsgatan. Att promenera den långa vägen var inte så lämpligt för Sophie. Något fordon, det vill säga häst och vagn, hade hon inte lätt tillgängligt.

Den text om Marianne Ehrenströms *Notices sur la littérature et les beaux arts en Suède* som Petré hade beställt var hon färdig med men hade ännu inte skickat den till honom. Hon ville gärna att författarinnan såg texten innan den gick iväg till Linköping. Hon trodde, anförtror hon Wallmark, att det hörde till god ton att göra så. Hon hade heller inte något emot att Wallmark nagelför hennes text och gjorde de rättelser han tyckte behövdes. Hon påminde också om ett löfte han gett att skicka henne "Leopolds dictionnaire eller hvad den kallas". Hon syftar sannolikt på Leopolds ortografi, *Afhandling om svenska stafsättet*, som hon förstås kände ett behov av. Pigan fick sköta logistiken och lämna och hämta material hos Wallmark, som hade sin bostad på Slottsbacken.

Redan den 5 januari 1827 publicerades den första delen av recensionen i *Linköpings Bladet* och följdes sedan av ytterligare två delar den 13 och 17 januari, knappt ett år efter det att fru Ehrenström daterat sitt förord den 26 januari 1826. Sophie dolde inte sitt ärende i artikeln. Det gällde att göra verket bekant i landsorten, att locka läsare och sprida

angelägen kunskap. Det var förstås också Petrés önskan. Hon pekar också på det skeva i att verket redan behandlats i huvudstadstidningar som *Kometen*, *Posten* och *Granskaren* medan ingen i landsortspressen informerat om det. Men författarinnans nationalistiska vinkling i sin presentation av den svenska konsten och litteraturen gjorde, betonade Sophie, att kunskapen om boken måste spridas i hela landet. Fru Ehrenströms arbete hade nämligen, och det var viktigt, "den, hos ett fruntimmer så sällsynta egenskapen att äfwen göra sitt kön rättwisa. Som bewis derpå behöfwer man endast anföra det sätt hwarpå hon bedömmar fru Nordenflyckt (Swerges Sapho), fru Lenngren, fru Nyberg, Grefwinnan Albedyhl, (wär tids Sevigné) fru Berger född Cronhielm m. fl."

Engagemanget för Petré och *Linköpings Bladet* hindrade inte Sophies arbete för Wallmark i *Journalen*. Hennes bidrag där är osignerade och det är svårt att avgöra vilka texter hon ligger bakom och från vilka utländska tidskrifter hon hämtade material. Men det står klart att hon arbetade med engelska och franska och förmodligen också tyska texter. Hon hade dittills själv stått för kostnaden att hålla *Journalen*. Wallmark lovade dock henne tidskriften gratis på nyåret 1827 men glömde löftet och fick en påminnelse. Sophie ansåg att hon borde ha fri tillgång till den skrift hon översatte för och påminde också om "de Engelska

journalerna” och att hon ville behålla den franska *L’Hermite de la chaussé d’Ardenne*.

Samtidigt uttryckte släkten önskemål om att det skulle anges i *Journalen* vilka verk Sophie åtagit sig att översätta. De oroades uppenbarligen över en kollision på den snabbt växande, oreglerade översättningsmarknaden. De hade också beslutat stödja hennes tidigare önskemål om att etablera en ”pensions-verksamhet” och bedriva undervisning. En modell fanns i Marianne Ehrenström, som parallellt med författarskapet drev en flickpension i Stockholm och som blivit godkänd som lämpligt umgänge. Förmodligen med acklamation.

De negativa erfarenheterna från Helsingborg och Jönköping hade inte fått henne att ge upp önskan om också en pedagogisk karriär. Den kunde kombineras med översättningsarbete något hon påmint om genom Henriette Campans arbete om undervisning av flickor, *De l’éducation, suivi des conseils aux jeunes filles* som utkommit 1824. Hon tog det till sig för översättning i samarbete med det Wallmark närstående Ecksteinska tryckeriet. Det dröjde dock till 1829 innan kom den ut av trycket.

I februari 1827 tog hon mycket konkret upp frågan med Wallmark om hur hennes etablering i Stockholm kunde utvecklas vidare. Han menade att hon kunde fortsätta att arbeta med sina översättningar från fru Ditmers hus på

Söder. Hon fick också goda råd från Marianne Ehrenström som alltså var framgångsrik även som pedagog. Bostaden hos fru Ditmer var inte idealisk för en flickpension, menade fru Ehrenström. Det fordrades något centralare, på Norr eller i trakten av Ladugårdslandet. Men att lämna söder skulle inte visa sig så enkelt. Excellensen Gyllenborg hade börjat hysa väl varma känslor för hyresvärdinnan på Södermanlandsgatan, anförtrrodde hon Wallmark, och han motsatte sig flytt. Hon fick därför bli kvar på söder under sommaren. Sophies tillkämpade respekt för släkten sattes på nya prov. Hennes omyndighet var ett påtagligt hinder för hennes försörjning.

Praktiskt översättararbete

Sophie intresserade sig inte för att översätta klassiker eller annan etablerad litteratur i en akademisk tradition. Skolad från arbetet med faderns tidskrift i Köpenhamn var det den aktuella litteraturen hon sökte. Hon ville presentera ny internationell utgivning och befann sig på en tämligen nyetablerad och expanderande litterär marknad. Hon kände sig fortfarande inte helt bekväm med sin svenska och upplevde starkt behovet att få sina alster genomgångna och vid behov rättade av någon hon litade på. Från början hade hon överlätit detta på Wallmark. Tiden på resa genom landet hade knappast tillåtit något annat men väl i Stockholm ville hon råda bot på detta.

Hon behövde en kunnig ”korrektör”. Wallmark tycks ha lovat henne att ordna med en sådan men det dröjde innan löftet uppfylldes. En kapten Schartau, en språkkunnig officer, hjälpte henne under våren 1827 med korrekturen. Hon hade, skriver hon, förstås föredragit att språklig korrigering och stilistisk översyn gjorts av ”Herr Cantzlrådet”, det vill säga Wallmark själv, men insåg det orimliga i att fortsätta så och uttryckte sin tillfredsställelse med att det nu ordnat sig: ”Schartau behagar mig mycket”.

Hur glad hon än var över kapten Schartau hade hon velat ha kontakt med statssekreteraren med mera Lars Arnell. Hans goda rykte som översättare av samtidslitteratur, inte minst Walter Scott, var hon mycket medveten om och hon var liksom han väl underkunnig om svårigheterna att få tag i aktuell litteratur. Dessutom var hon en smula engagerad i hans strävan att få tag i Scotts självbiografi, som han ville översätta. Det är osäkert om hon hann träffa den äventyrlige och sociale Arnell innan han försvann för gott från Sverige på våren 1827. Att han skulle haft tid över för hennes språkproblem är dock inte troligt.

Arbetet flöt emellertid på, både med det som skulle levereras till Wallmark och det till Petré i Linköping. Sophie fick dessutom i slutet av sommaren lämna Söder och flytta in på Malmskillnadsgatan, vid Brunkebergstorg. Där, i kvarteret Åskslaget nr 14, hade hon sin

bostad en trappa upp till vänster i porten, lycklig över att nu befinna sig mer centralt staden och förmodligen något mer försonad med tillvaron efter att idogt men fruktlöst ha försökt få modern acceptabelt placerad på Drottningholm över sommaren.

Stora, omfattande översättningar som Sophie önskat sig av Wallmark uteblev dock efter *Ormond*. Hon fick mest stå till tjänst med tidskriftsmaterial från internationella tidskrifter, engelska, franska och tyska. Kontakterna med Petré resulterade däremot i större uppgifter. Efter den omfattande *Fernando Lomelli*, som utförts i Köpenhamn, tog hon itu med tre andra tyska prosaverk för hans räkning. 1828 utkom *Thirza, profetissan från Grekland eller De tyska smyghandlarna* av Wilhelmine von Gersdorff under pseudonymen W von Morgenstern, samma år Carl Wilhelm Salice-Contessas *Dödsengeln, eller den swarte jägaren*.

Uppdragen resulterade i nya konflikter med släkten. Gyllenborgarna gjorde klart för henne att hennes namn inte fick synas i tryck på översättningarnas titelsidor. Hon lät saken bero och fortsatte som hon redan gjort med sitt namn som översättare i tryck.

Salice-Contessa hörde till gruppen *Serapionsbröder* och stod E.T.A. Hoffmann nära varför Sophie också tog sig an den senare. År 1829 gav Petré ut hennes översättning av *Natt-stycken och Bergverket i Fahlun* ur samma författa-

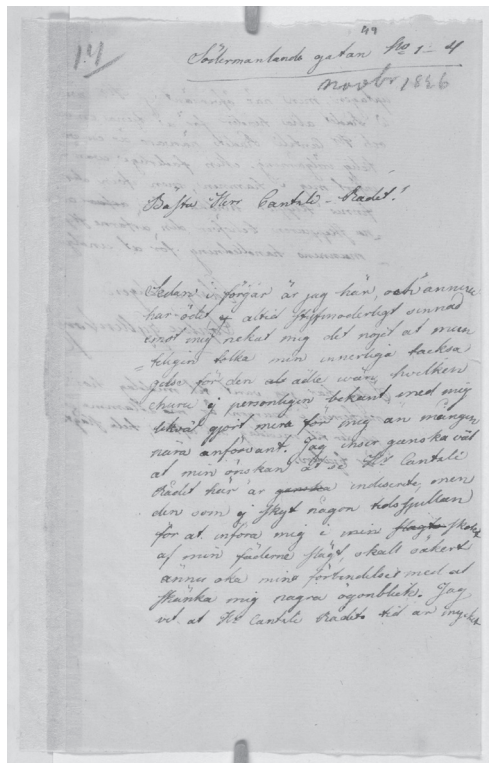
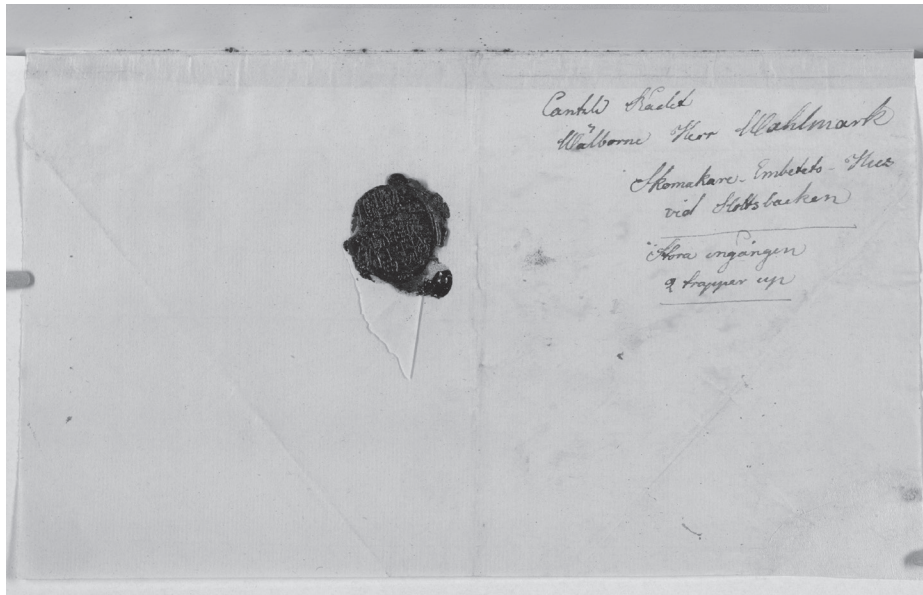
res *Die Serapions Brüder*, båda skräckromantiska berättelser, *Bergverket i Fablun* dessutom inspirerad av verkliga händelser. Hoffmanns arbete, som ägnades föga grafisk omsorg, gavs ut utan angivande av översättare. Sophie tycks motvilligt ha fått be Petré att inte ange hennes namn. Det hela upprepades med Caroline de la Motte Fouqués *Bodo af Hohenried*, också utgiven 1829 och utan översättarnamn.

Petré hade ytterst motvilligt accepterat hennes krav på anonymitet. För honom var det en tillgång att kunna ange grevinnan Sophie Gyllenborg som översättare. Namnets goda rykte gav hans verksamhet status. Kanske hade det också borgat för att hennes arvoden varit goda även om hon, som hon berättade för Wallmark, haft problem med att komma fram till acceptabla överenskommelser med Petré, som inte ville betala ut arvodet förrän arbetet var tryckt och utgivet. Med detta slutade samarbetet med Petré.

Redan på hösten 1827 hade hon intensivt försökt få Wallmark att ta sig an hennes arbete med Henriette Campans *De l'éducation*. Han hade lovat att boken skulle tryckas på Ecksteins tryckeri och hade därför ett ekonomiskt intresse i arbetet. Någon uppgörelse om ersättning fanns dock inte. Hon var beroende av Wallmark på ett djupare sätt än av Petré och det är begripligt att hon kände att hon måste vara försiktig. Wallmarks po-

sition, hans förhållande till familjen, allt måste skötas med smidighet. Men på hösten 1827 upplevde hon sin situation som svåruthärdlig. Hon hade översatt en tredjedel av *De l'éducation* och såg sin situation inför den stundande julen som djupt bekymmersam. Hon behövde pengar till kaffe, socker och julklappar men hade bara två elever en gång i veckan och det gav inte mycket. Möjligen hade hon lite dålig erfarenhet också av Wallmark när det gällde betalning. Hon gjorde ideliga små erinringar om försenade arvoden för tidskriftsartiklar och väntade fortfarande på resten av ersättningen för översättningen av *Ormond*-trilogin. Dessutom hade hon bekymmer med läsning och korrigering av sina manuskript. Schartau hade inte synts till. Hon fann ingen annan råd än att fråga Wallmark om hon kunde lämna honom manuskriptet okorrigerat mot ett mindre arvode än som var bestämt.

Skulle hon kunna lämna översättningen av *Om uppföstran* för 35 eller 40 riksdaler banco i stället för de 50 riksdaler som hon räknat ut att hon borde ha enligt de 3 riksdaler per tryckt ark som hon brukade få? Det var samma ersättning hon begärt från Petré och en annan förläggare hon nu stod i kontakt med. På nyåret 1828 betalade Wallmark 100 riksdaler riksgälds för *Ormond* och hon förklarade sig nöjd med summan. Förmodligen löste det sig med kaffe, socker och julklappar.

Sophie Gyllenborg skötte sina kontakter med Per Adam Wallmark via bud. Han bodde och arbetade centralt, rätt långt från Sophies bostad invid Katarina kyrka och senare vid Brunkebergs torg.

Sophie Gyllenborg behövde ofta påminna Per Adam Wallmark om friexemplar av sina översättningar. I fallet med Madame Campans bok om unga flickors uppföstran var hon särskilt angelägen.

Foto: Kungliga Biblioteket

Med *Om uppfostran* var det emellertid motigare. I april 1828 hade hon inte fått några pengar. Hon förväntade sig nu 50 riksdaler och upprepade hur hon räknat ut summan efter antalet tryckark. Tydligt löste det sig till sist och boken kom ut 1829. Friexemplar fick hon dock först efter en påminnelse.

Sophie sökte nu nya förläggare och tryckerikontakter. Det var inte något hon hemlighöll för Wallmark. Som ersättning för Petré hade hon förmodligen kontakt med Collins bokhandel i Norrköping. I Strängnäs fick hon kontakt med Carl Erik Ekmarck, boktryckare, själv översättare, publicist och tidningsutgivare. För honom översatte hon två danska titlar av Johannes Wildt, *Grefve Rosen och hans familjs händelser före, under och efter pesten i Köpenhamn år 1711*, som kom ut 1830, och *Den danska negerdrottningen eller Jordbäfningen i Lissabon år 1755*, tryckt och utgiven 1831. En tredje dansk titel, *Den lyckliga dagen* av Laurids Kruse, gav hon ut hos Peter Hedenius i Skara 1832.

Det hände inte så sällan att Sophie mötte hinder av annat än rent ekonomiskt slag när hon försökte ta initiativ till en översättning. Hon var sedan sin Köpenhamnstid ganska väl orienterad i den internationella bokutgivningen. Kontakten med Wallmark och hans *Journalen* gjorde att hon kunde hålla fast vid den orienteringen. Hon var genom det intressant på en ny, ännu blygsam

men expanderande bokmarknad. Inte minst för Petré hade detta betytt mycket.

I Stockholm hade hon, förutom med Wallmark, kontakt med Carl M. Carlson, som etablerat sig 1826, alltså samma år som hon själv kommit till huvudstaden. Carlson ville ge ut Casanovas memoarer och rådfrågade Sophie, som han ville knyta till sig som översättare. Hon vände sig till Wallmark. Den tyska översättning som Carlson ville utgå från var slutsåld i bokhandeln i Stockholm. Hon ville läsa boken först innan hon bestämde sig för ett så stort arbete. Den fanns på Kungliga biblioteket och där kunde Wallmark vara till hjälp. Kunde han låna henne boken? Kunde hon dessutom få Wallmarks synpunkter på den? Var den värd att översätta? Carlson var inte så litterärt medveten, menade hon, och hon ville inte att han skulle låta sig luras av något osäljbart eller uselt. Någon svensk översättning av Casanova blev det inte förrän 1855 och då var Sophie sedan närmare femton år ute ur leken.

Inte heller Johanna Schopenhauer, som hon försökte övertyga Wallmark att få ta sig an, kunde hon gå vidare med. I sitt ekonomiska bryderi efter avslutet med Petré och i väntan på att boktryckare Carlson fattade beslut och pengar kom från Ekmarck i Strängnäs ville hon övertyga Wallmark att förlägga en liten översättning av den vid tiden rätt populära Johanna, hennes *Die Genialen, eine Erzählung*, som publicerats i *Minerva*,

Taschenbuch für das Jahr 1824. Den var på 126 sidor, gränsande till satir och i mycket fint tryck. För arbetet ville hon ha 10 riksdaler banco.

Jag inser hela indiskretionen af min begäran, men det står Hr Cantzli Rådet ju fritt att afslå den och jag kan aldrig misstycka det; det skulle låta bra egenkärt om jag sade att jag nu öfversätter bättre än förr, likväl hoppas jag att så är, och om jag äfven skulle smickra mig mycket så är arbetet ju så obetydligt, att Hr Cantzli rådet sjelf under en ledig stund kunde genomse det, men jag märker att ju längre jag skrifver ju dristigare och kanske näsvisare blir jag i mina önskningsar.

Någon positiv reaktion från Wallmark tycks inte ha kommit. Schopenhauers *Berättelser* hade utkommit i svensk översättning 1826 hos Ordenstryckeriet med en anonym översättare. Ett par av hennes romaner fanns också redan översatta, liksom hennes reseberättelser av Lars Arnell.

Wallmark nappade inte på Johanna Schopenhauer och inte heller på Sophies klagan över att inte kunna förlägga arbetet själv, eftersom hon inte kunde satsa tillräckligt med pengar. Kanske hade Wallmark börjat bli angelägen att inte stöta sig med Gyllenborgarna som framhårdade i att inte vilja se sin släktings namn i tryck som översättare. Uppdraget verkade börja rinna ut i sanden.

Desto mer syntes hennes namn i dagstidningarna där det annonserades rätt ymnigt för nya böcker, inte minst översättningar och där översättarnamnet ofta var väl synligt. Släktens talesmän var angelägna om att hon tjänade till uppehållet men det var tydligt att det nog inte borde synas så tydligt att och hur hon gjorde det. Hon hade skaffat sig ett namn som yrkesutövande och det märktes i de kretsar som läste dagstidningar och intresserade sig för böcker och tryckeriverksamhet.

Sophie fick så småningom kontakter med andra släktingar i Stockholmstrakten som var mer välvilligt inställda till henne. Framför allt vistades hon de sista åren i Stockholm mycket hos Margareta Falkenberg, som bodde på Strömma i Södertälje. Också hon grevinna, änka efter Sophies farbror och uppenbarligen en mycket god vän. Mycket av sitt översättningsarbete utförde Sophie förmodligen ute på Strömma, särskilt sedan modern avlidit strax efter nyåret 1832.

Med moderns död blev Sophies liv mindre bekymmersamt ekonomiskt. Hon fick mer av den tidigare bristvaran frihet och hade bara sin egen försörjning att ansvara för. Hon planerade en resa till Skåne – kanske hade hon för avsikt att sondera möjligheterna att återvända. Ekonomiska funderingar släppte henne inte. Kanske vore det mindre kostsamt att leva i Skåne än i Stockholm? Kanske längtade hon helt enkelt tillbaka söderut?

Med Wallmarks bistånd anhöll hon om pass och gav sig av till Skåne på några veckor. Det blev ett lyckat återvändande. Hon träffade släktingar på flera ställen, och blev väl mottagen. Framför allt, skrev hon till Wallmark, var det en skön känsla att möta skånskan igen. Det var hennes språk. Hon kände sig hemma.

Vistelsen i Skåne varade inte så länge. Väl tillbaka i Stockholm kände hon att hon ville återvända. Det var tomt efter modern och även efter en annan av hennes kvinnliga släktingar som just gått bort. Hon hade hört till de Gyllenborgare Sophie trivts med och inte aktivt satt käppar i hjulet för hennes yrkeskarriär. Den enda som nog skulle sakna henne, anförtrorde hon Wallmark, var kanske Margareta Falkenberg som nog skulle känna sig ensam utan deras umgänge.

Kristianstad

I Kristianstad hade Sophie etablerat kontakt med tryckeriet Schmidt & Co. Genom dem garanterades hon en stadig inkomst av sin översättarverksamhet, något hon upplevde som en framgång och som en garanti, även om hon nu inte längre skulle vara lika starkt beroende av översättarinkomsterna som tidigare. En liten översättning ville hon dock be Wallmark förlägga innan hon lämnade Stockholm för Skåne. Det gällde en berättelse hon hittat i tidskriften *The Atlantic Souvenir* och gett den svenska titeln *Kolonistens dotter*. Hon hade under sitt besök i Kris-

tianstad tidigare lovat den till Schmidt & Co:s bokhandel. Men tydligen var det en affär som inte gått i lås. Wallmark nappade emellertid inte; berättelsen trycktes istället hos Carl Eric Ekmarck i Strängnäs 1832.

En sak till bad hon Wallmark om. Hon prenumererade på böcker från Gleerup i Lund men under Wallmarks adress. Förmodligen hängde det ihop med hans egenskap av bibliotekarie. När böcker kom vore hon tacksam om han kunde ombesörja att de levererades till hennes Stockholmsadress, där jungfrun, Amalia, ännu fanns kvar. Sophie hade "sina rum" kvar i Stockholm till den 1 oktober, men vistades de två sista månaderna hos grevinnan Falkenberg på Strömma och lät ordna med försäljning av sina möbler och andra tillhörigheter.

I Kristianstad tog hon sig an ett nytt ambitiöst projekt. Harriet Martineau, den engelska författarinnan så gott som jämnårig med Sophie, engagerad i samhällsfrågor och nationalekonomi, en av de tidigaste sociologerna, populariserade i skönlitterär form sina idéer i ett omfattande arbete, *Illustrations of political economy*. Det utgavs i nio delar under åren 1832–1834. Sophie tycks ha inlett en översättning tämligen omedelbart när hon kom till Kristianstad eller kanske redan innan. Om det var hennes eget initiativ att översätta verket är svårt att säkert veta. Men med tanke på att den

första delen av *Statshushållningen, framställd i exempel*, som blev den svenska titeln, utkom redan 1834 hos Schmidt & Co måste hon ha varit väl förberedd. Det är alltså inte osannolikt att hon gjort en överenskommelse med utgivaren redan under sitt tidigare besök i Kristianstad.

Södertälje

Sophie blev emellertid inte kvar i Kristianstad. Redan i slutet av 1834 hade hon lämnat Skåne och bosatt sig i Södertälje. Hon kom dit i december tillsammans med Jenny (Jonetta) Benzelstierna, en officersdotter från Karlshamn vars far, Jesper Albrecht Benzelstierna, hade dött året innan och lämnat efter sig en stor familj. Hur de två träffades är oklart. De var i stort sett jämnåriga och delade varandras intressen. I varje fall för självständighet och undervisning. Jenny var född 1805, Sophie hävdade, som konstaterats att hon var född 1804 trots att kyrkboken i Malmö angav 1801 som födelseår. Gemensamt hade de också ett intresse för pedagogik och undervisning som väg till självständighet och, kanske, en väg bort från påtvingade äktenskap. Tillsammans lämnade de Kristianstad och Sophie den nära kontakten med Schmidt & Co:s tryckeri och den gynnsamma atmosfären i Kristianstad hon varit så tilltalad av.

Till Stockholm återvände de inte utan bosatte sig tillsammans på Torekällgatan i Södertälje. Där började de med undervisning av flickor, ursprunget till

det som några år senare blev den Lidmanska flickpensionen. Sophie slutade inte som översättare utan fortsatte och fullföljde sitt arbete med Harriet Martineaus *Statshushållningen, framställd i exempel*. Den andra delen trycktes 1834, 1835 trycktes ytterligare tre. Den sista, åttonde delen, trycktes i Kristianstad 1836. Därmed förefaller Sophies översättarkarriär vara över. I varje fall finns ingenting av hennes hand i tryck efter 1836.

Myndighetsförklaring

På allvar började Sophie nu ta itu med att försöka ta sig ur sin ställning som omyndig. Modern hade gått bort 1832 och efter henne och i högre grad från andra avlidna släktingar hade hon ett arv att ta hand om. Den 27 januari 1836 daterade hon sitt testamente. Alla hennes tillgångar skulle tillfalla Jenny Benzelstierna, lösöre såväl som kapital. Därefter började hon förbereda sin ansökan om att få förklaras myndig. Hennes "underdåniga ansökan" till Kungl. Majt. inkom den 20 december 1837, fördes vidare och registrerades i Svea Hovrätt den 30 december 1837.

Sedan jag (enligt hvad bifogade Prestbevis innehåller uppnått den ålder att jag tilltror mig kunna utan förmyndares inseende, gods mitt, sjelf råda och förvalta, vågar jag hos Eders Kongl Majt i djupaste underdånighet anhålla att varda myndigförklarad.

Hennes födelseår uppges vara 1804. Hon anger som sin närmaste arvinge greve Carl Adolf David Gyllenborg, hennes "halvkusin" från Ulvhäll i trakten av Strängnäs, och sin förmyndare, utsedd av Svea hovrätt, lagmannen, landssekreteraren i Jönköpings län, riddaren av Nordstjerneorden Lars Löwenadler (här stavat Löfvenadler). Den senare kände hon från den tråkiga vistelsen i Jönköping 1826.

Ansökan kunde inte behandlas utan vidare. Förmyndaren och "närmaste fränder" måste yttra sig över ärendet. Och det gjordes inte så snabbt. Löwenadler ville inte ge sin tillåtelse till någon myndighetsförklaring. Flera av hennes släktingar skulle också enligt hovrättens beslut yttra sig i frågan och komma med invändningar. Löwenadler menade att Sophies goda hjärta låg henne i fatet. Syftade han möjligen på hennes relation till Jenny Benzelstier-na? Hennes generösa läggning kunde göra henne mindre lämpad att ta hand om sin ekonomiska egendom, menade Löwenadler. Han ville därför inte tillstyrka. Det fanns också testamentariska villkor i en del av hennes arv efter nyligen avlidna släktingar som kunde krångla till det för henne.

Sophie skrev den 12 oktober 1838 på nytt till kungen för att försöka skynda på sitt ärende. Hon var uppenbart både irriterad och förolämpad. Hennes brev behandlades i hovrätten den 9 november.

"Då jag för nära ett år sedan vågade besvara Eders Kongl. Majestät med en underdånig ansökning att varda myndigförklarad, kunde jag icke föreställa mig, att denna enkla sak skulle möta hinder eller motstånd." Inte bara "kära anhörige" utan också "Eders Kunglig Majestät och Rikets Svea Hofrätt" hade funnit ansökan rimlig och därför tillstyrkt.

Deremot har jag blifvit underrättad, att min Förmyndare [...] öfver samma anhållan yttrat sig med afstyrkande, och förunderligt nog, till skäl derföre anført, att min medfödda godhet skulle lätt kunna förleda mig till förskingring af mina tillgångar. Utan att vilja fränkänna mig denna hjertats egenskap, som efter min tanke är Qvinnans förnämsta prydnad, kan jag dock icke medgifva, att jag skulle deraf låta mitt förstånd och min omtanka förvillas till några för mitt eget bästa, skadliga mesurer. Någon anledning dertill har jag aldrig gifvit, och på en för lös gissning i detta fall utan stöd af vunnen erfarenhet, hittills, skulle det vara obilligt att grunda sig ett omdöme för framtiden. Under skydd af Eders Konglig Majestäts höga rättvisa befarar jag det också icke. Det ligger i Eders Konglig Majestäts hand, att vid förekommande fall mildra den stränghet hvarmed lagstiftningen fränkännt mitt kön en af mannens dyrbaraste rättigheter – vårdnaden af sin Egendom.

Släktingars testamenten från 1831 och 1832 hade förmodligen bidragit till att komplicera processen. Tillgångar hon testamenterats skulle om hon dog barnlös tillfalla kaptenen Johan Hennings hustru Fredrika Lindencrona. Nu var de intecknade och bundna i godset Stora Sundby i Sörmland. Löwenadler hade fått lämna en detaljerad uppgift om Sophies ekonomiska tillgångar. Att Sophie skulle lämna några barn efter sig var det nog ingen som väntade sig. Hennes skrivelse behandlades i hovrätten i november. Kungen tillstyrkte till sist hennes ansökan och hon blev äntligen förklarad myndig i slutet av 1838. Den utdragna processen hade tagit på hennes krafter.

Åter till Köpenhamn

Tiden i Södertälje blev inte så lång efter myndighetsbeskedet. I juli 1839 ansökte hon om pass för att tillsammans med Jenny Benzelstierna ge sig ut på en längre resa i Europa, till Danmark, Tyskland och Frankrike. I februari 1840 befann de sig tillsammans i Köpenhamn och bodde på Vingårdsstraede. Sophie återsåg nog sina barn- och ungdomskvarter med glädje. Men dessvärre var hon inte frisk. Hon hade talat om sin dåliga hälsa tidigare. Nu bekymrade den henne allvarligt och kanske särskilt konsekvenserna. Hur

skulle hon klara att sköta sin ekonomi? Det tycks knappast som hon kunde lita på att Jenny Benzelstierna skulle bistå henne. På sommaren 1841 anhöll hon om att få bli förklarad omyndig då hon inte skulle förmå att själv förvalta sin ekonomi och sina "arvsangelägenheter" i hemlandet. Hon anhöll om att som förmyndare få rådmannen och häradshövdingen i Landskrona, P. Rydeberg. Han förklarade sig villig att åta sig uppdraget.

Det blev ingen längre omyndighetstid för Sophie denna gång. I november 1841 dog hon i Köpenhamn. Jenny återvände till Södertälje och gifte sig ett år senare med apotekaren Carl-Petter Lidman och fortsatte med flickskolan, som snabbt utvecklades till något av en institution i Södertälje. Tiden med Sophie har hon inte kommenterat, inte heller det triumvirat med apotekaren Lidman som tycks ha rätt eller de ekonomiska egendomligheter som skymtar. I varje fall tycks hon inte ha lämnat några uppgifter efter sig som berörde hennes tid med Sophie Gyllenborg. Eller ligger de bara gömda? Hur som helst vilar ett ve-mod över händelserna i Köpenhamn och Södertälje. Liksom över Sophie Gyllenborgs livsöde. Det borde finnas porträtt av henne någonstans. Och platsen för hennes grav borde inte vara bortglömd och okänd.

Källor:

Citaten i texten är hämtade ur Sophie Gyllenborgs 42 brev till Per Adam Wallmark, 1826–1832, på Kungliga biblioteket, och ur hennes brev till Konungen i november 1838 i samband med myndighetsansökan, i Handlingar från Svea hovrätt rörande Myndighetsärenden på Riksarkivet.

De källor som använts är förutom breven: Födelse- och dopböcker 1792–1824 i Malmö garnisonsförsamlings kyrkoarkiv; Passansökningar 1832 och 1839 i Stockholm stadsarkiv; Förteckning uppå de hos Kongl Majt. Och Rikets Svea hofrätt bevakade testamenten 1837–1838 & 1841, Riksarkivet. Därutöver har använts Greta Hjelm-Milczyn, *Gud nåde alla fattiga översättare*, Stockholm 1996; Jakob Pettersson, *Södertäljeprofiler från adertonhundratalet*, Södertälje 1949 och *Svenskt översättarlexikon*, "Sophie Gyllenborg", https://litteraturbanken.se/översättarlexikon/artiklar/Sophie_Gyllenborg

Bröderna Brahe, aktriserna & barnen

Av Bo Lindwall & Thorsten Sandberg

ag vet inte om jag ska berätta ... Rösterna hörs tydligt och klart på bandinspelningen från 1996. Uppgiftslämnaren var vid denna tid 90 år gammal, och det han berörde är av stort personhistoriskt och genealogiskt intresse.

Men innan vi går vidare till vad sagesmannen en smula motvilligt ändå delgav uppptecknaren Karin Jansson, backar vi tillbaka till en händelse under försommaren 1930.

Greve Magnus Brahe hade avlidit i slutet av maj i sin fastighet på Västra Trädgårdsgatan i Stockholm. Jordfästningen den 4 juni följdes av *Svenska Dagbladets* utsände reporter Erik Wilhelm Olson.

Från huvudstaden fördes kistan ut till Östra Ryds kyrka, granne med Braheslottet Rydboholm, och när bilkortegen nådde gränsen till godsets domäner började kyrkklockorna ringa.

”Över allt på gårdarna där man hade en flaggstång vajade den svenska flaggan på halv stång. I kyrkans kor hade redan en katafalk uppställts, och här placerades nu kistan under de medeltida kryssvalven, vilka ännu bära sin 1400-talsdekor med Sturarnas och Vasarnas vapensköl-

dar”, skrev Olson.

På slaget 16 började klockan i tornet ringa, och några minuter senare intog Gustaf V tillsammans med hela den manliga delen av kungafamiljen sina platser i kyrkbänkarna. Jordfästningsceremonin leddes av ärkebiskop Nathan Söderblom, och när denne var klar steg riksheraldikern Adam Lewenhaupt fram till kistan och talade till den avlidne.

Lewenhaupt tog upp en sköld av trä, bemålad med ätten Brahes vapenbild, och fortsatte sitt tal: ”De svarta vingarna som du alltid buro så högt sänkas nu för alltid. Det är den främsta skölden på Riddarhuset utan fläck på den gyllene grunden, som nu krossas”. Med lätta slag bröt Lewenhaupt sedan sönder vapenskölden. Traditionen att krossa skölden när en adelsätt dör ut leder tillbaks till stormaktstiden, och var den dramatiska kulmen på begravningsceremonin.

Kistan bars sedan ner till ätten Brahes gravvalv som Nathan Söderblom låste för alltid. Enligt den avlidnes önskan skulle nyckeln sänkas i vattnet utanför slottet.

Tillsammans med Magnus Brahes systerson Fredrik von Essen antrade

ärkebiskopen och godsförvaltaren Knut Pettersson en roddbåt och tog sig med den sistnämnde vid årorna ut på Kyrkviken. Från stranden kunde begravningsgästerna bevittna hur Söderblom lät nyckeln försvinna i vågorna.

Olson summerade dagen. "Den siste bäraren av namnet Brahe var vigd till sista vilan, hans vapensköld hade krossats, hans gravplats där han vilar i mitten av fränder, var tillsluten med lås för alltid och nyckeln kastad i havet".

En krossad vapensköld. Nyckeln till ett gravvalv som sänktes i vattnet. Man kan gott säga att hädanfärden för Magnus Brahe – den siste medlemmen av denna adelsätt med nummer 1 på Riddarhuset – var kantad av dramatiska inslag.

Åter till 1996. Vad var det sagesmannen så ogärna ville berätta om? Och vem var han?

Martin Lekman hette han, var född 1906 på en mindre gård i Närke och gjorde yrkeskarriär inom lantbruket. Med början på Stjärnsund i hemlandskapet och fortsättning på fideikommisset Trollesund i Södermanland.

"Då var det en tvist om Trollesund och då fick jag erbjudande att komma till Rydboholm, som låg i Östra Ryds socken", berättade han för Karin Jansson. Våren 1943 flyttade Martin Lekman och hans fru Ellen till Rydboholm där han tillträdde befattningen som inspektör. Här stannade familjen till 1954 då han blev arrendator på Ullna gård.

Det var under tiden på Rydboholm Martin Lekman fick inblickar i förhållanden som han först tvekade att förmedla till Karin Jansson. "Greve Magnus Brahe, där fanns inga barn. Han levde ståndsmässigt. Han bodde på Rydboholm, men också på Skokloster och så på vintrarna hade han en stor våning i Stockholm". Denna sakliga redovisning följdes sedan av orden "jag vet inte om jag ska berätta ...", som fick inleda denna essä.

Men Martin Lekman valde att berätta. "Han hade tre barn utom äktenskapet och det var ingen hemlighet med det för han själv, han gjorde ingen hemlighet av det. Hans friherrinna fann sig i det också". Friherrinnan var Magnus Brahes hustru Anna, född friherrinna Nordenfalk. Paret hade i mogen ålder ingått äktenskap 1897 då han var 47 år och hon 33 år.

Martin Lekman igen:

Baron Wilhelm som ägde Rydboholm kom upp till mig på kontoret en dag. Det var på fyrtio-talet, då sa han att "Jag ska åka på jordfästning i dag och det är faktiskt min kusin", sa han, "som är död". Jaså. "Det hölls litet hemligt det där, för han hade den där kvinnan i Djursholm och fick med henne tre barn och nu är det en av sönerna som är död och det är faktiskt min kusin", sa han. "Så jag ska fara in".

”Var det Wilhelm von Essen som var kusin med ...?” undrade utfrågaren Karin Jansson. ”Ja han var kusin”, svarade Martin Lekman, ”han var kusin med de där, de hette Kleingardt de här barnen, dom fick namnet Kleingardt. Och baron von Essen ärvde Rydboholm på det sättet att hans mor var född Brahe”.

Wilhelm von Essens mor Ebba Aurora Brahe var Magnus Brahes elva år äldre syster.

Marin Lekman mindes fel i dateringen av baronens besök. Detta ägde rum

1951, året då kusinen hade avlidit. Dennes namn var Sune Magnus Kleingardt, pensionerad överstelöjtnant i armén och vid sin död bosatt i Bromma. Han var äldste son till Magnus Brahe och aktrisen Hilma Theresia Kleingardt, ”den där kvinnan i Djurholm” som greven fick tre barn med.

Vilka var de två andra barnen till Magnus Brahe och Hilma Theresia Kleingardt? Vem var hon, och hur kunde det komma sig att landets finaste greve och en kvinna av folket hade en relation?

Östra Ryds kyrka nordost om Stockholm. Närmast ses ätten Brahes gravkor där Magnus Brahe gravlades 1930. I korets gravvalv vilar han tillsammans med sin äldre bror Nils Brahe (d 1907) och ytterligare omkring 50 medlemmar av ätten. Foto: Thorsten Sandberg.

Låt oss först rekapitulera Magnus Brahes jordfästning 1930 då Östra Ryds kyrka vimlade av det svenska samhällets honoraries inom såväl den civila som den militära sektorn. Främste gäst var kung Gustaf V som följde sin tidigare överstekammarherre till sista vilan.

Under kyrkans valv befann sig måhända också två mer obemärkta begravningsgäster: den 51-årige arméofficeren Sune Magnus Kleingardt och hans syster Hilma Elisabeth, gift Morling, 42 år gammal. Båda två hemlig avkomma till Magnus Brahe.

Men deras existens var antagligen välkänd i en trängre krets. Var självaste monarken informerad? En skröna berättar att Gustaf V blev så nedstämd över att ätten Brahe hade utslocknat att han övervägde att adla sonen. Lagliga möjligheter fanns. Först 1975 med den nya grundlagen upphörde monarkens rätt att adla.

Tredje barnet? Han hette Gunnar Edvard Kleingardt, var född 1880 och avled ogift våren 1921. I dödboken för Lidingö församling uppgavs att han hade varit journalist. Artikelförfattarna har gjort vissa efterforskningar kring honom. Svensk Mediehistorisk Förening och Publicistklubben har tillfrågats om vilka tidningar han arbetat på och artiklar han skrev. Men inga yrkesrelaterade spår av honom har återfunnits.

Gunnar Edwards, Sune Magnus och Hilma Elisabeths mor, Hilma Theresia

Kleingardt, var född 1854 i Klarakvarten i Stockholm. Hon var dotter till musikern Carl Alfred Leonard Kleingardt - hautboist (oboebläsare) vid Göta Livgarde och ledamot av Hovkapellet - och dennes hustru, barnmorskan Helmina Theresia Karolina Högström.

I slutet av 1870-talet var Hilma Theresia Kleingardt verksam som skådespelerska och tillhörde ensemblen vid Mindre Teatern, belägen vid Kungsträdgårdsgatan i Stockholm. År 1876, 22 år gammal, medverkade hon i operetten *Fatinitza*. Hilma Theresia spelade odalisk, slavkvinna i en sultans harem. Och det var förmodligen här i teaterns värld hon mötte den unge löjtnanten vid Livgardet till häst, greve Magnus Brahe.

Kanske var Magnus Brahe en flitig besökare på Mindre Teatern? Familjen Brahes Stockholmsresidens på Västra Trädgårdsgatan 11 A låg inte långt från teatern, bara ett par hundra meter därifrån tvärs över Kungsträdgården. Kanske bjöd Magnus då och då hem Hilma Theresia på ett glas champagne efter föreställningarna? Det kan vi förstås inte veta, men det som hände var att hon blev gravid en sensommardag i augusti 1878 och nedkom med deras första gemensamma barn, Sune Magnus, i slutet av april 1879.

Teaterns värld var en klassisk arena för såväl aristokrater som kungligheter på kvinnojakt. Här fanns unga vackra kvinnor, inte sällan med ambitionen

Överstekammarherre Magnus Brabe (1849–1930), fideikommissarie till egendomarna Rydboholm, Skokloster och Krageholm från 1907 till sin död. Han ägde också fastigheten Västra Trädgårdsgatan 11A i Stockholm. Magnus Brabe var den siste medlemmen av grevliga ätten Brabe, nr 1 på Riddarhuset. Bilden hämtad ur Svenskt Porträttgalleri II (1899).

att klättra socialt och statusmässigt med förmögna och mäktiga män som hävstång. Några exempel från 1800-talet då skådespelerskor tog en mer aktiv roll än tidigare i det offentliga livet.

Drottning Victorias son Edward VII, som besteg den brittiska tronen 1901, hade många mätresser. Två av dessa var skådespelerskor, fransyskan Hortense Schneider, och den mer kända engelskan

Lillie Langtry, som också hade varit älskarinna åt aristokraten earlen av Shrewbury och en österrikisk prins.

Den franske kejsaren Napoleon III underhöll en mätress från scenens värld. Hon hette Marguerite Bellanger, från början tvätterska och så småningom skådepelerska vid en teater i Paris.

Ett par aktriser kan knytas till Sveriges monark Karl XV. Under kronprins-tiden hade han ett förhållande med Elise Jacobson, gift Hwasser, som var stjärna på Stockholms större teaterscener.

Äktenskapet med prinsessan Lovisa av Nederländerna var inget hinder för kungens kvinnojäkt. I slutet av 1850-talet inledde han ett förhållande med den tonåriga skådespelerskan Hanna Styrell, bagardotter från Stockholm. Hanna hade lagt sig till med artistnamnet Stjernblad, kopierat från en adlig ätt. Så småningom blev hon adlig på riktigt när hon gifte sig med officeren och bruksägaren, friherre Adolf Tersmeden.

Friherrinna blev också skådespelerskan Ellen Hartman genom äktenskapet med översten friherre Bror Cederström. Hartman var en av de allra mest firade aktriserna i Stockholm under 1800-talets sista decennier. Hon blev också ryktbar genom sina förhållanden med två grevliga bröder, Reinhold och Clarence von Rosen. Med Reinhold von Rosen rymde hon till Paris.

I sammanhanget bör förstås nämnas den mest kända relationen under

1800-talet mellan en kvinna från underhållningsbranschen och en aristokrat, den mellan Elvira Madigan och löjtnant Sixten Sparre. Han var dock inte greve som det står i skillingtrycket om deras tragiska kärlekssaga.

Åter till relationen mellan löjtnanten greve Magnus Brahe och skådespelerskan Hilma Theresia Kleingardt. Denna inleddes i slutet av 1870-talet och varade under många år. Parets tredje barn, dottern Hilma Elisabeth, föddes 1888.

Magnus Brahe var en man som tog ansvar för både sin älskarinna och sin avkomma. En livränteförbindelse daterad den 27 oktober 1896 avslöjar framtida utbetalningar till "fröken Th Kleingardt", "fröken H E Kleingardt", "löjtnanten S Kleingardt" och "herr E Kleingardt". Utfärdare var Magnus bror Nils Brahe eftersom denne var fideikommissarie och satt på gods och guld.

Varför just hösten 1896? Det började då dra ihop sig till äktenskap för Magnus Brahe och hans tillkommande, friherrinnan Anna Nordenfalk. Måhända hade hustrun satt sig på tvären om livränteförbindelsen kommit på tal efter giftermålet, som ägde rum den 12 januari 1897, två och en halv månad efter utfärdandet. "Hans friherrinna fann sig i det också", berättade Martin Lekman på tal om barnen. *Fait accompli* således.

Livränteförbindelsen återopades i Magnus Brahes bouppteckning. För-

månstagarna var "Th Kleingardt (f 25/1 1854)", "S Kleingardt (f 30/4 1879)" och "E Morling, f Kleingardt (f 1/10 1888)". Sonen Gunnar Edvard hade då bouppteckningen upprättades varit död sedan ett decennium.

Livränteförbindelsens garant Nils Brahe hamnade i fokus för artikel författarna av ett annat skäl. Vi hörde nämligen talas om att även han hade avkomma, en dotter.

Nils Brahe var född 1841, åtta år före sin bror Magnus, och gjorde en likartad karriär som denne inom krigsmakten och hovet med slutbefattningar som ryttmästare respektive översstekammarjunkare. Nils Brahe avled ogift 1907, 65 år gammal.

Fanns möjligen något i arkiven om den påstådda dottern? Ja, det fanns det och mer därtill. I bouppteckningen efter Nils Brahe som upprättades 1908 finns en livränteförbindelse avseende fyra kvinnor. Den första som nämns är "Fröken Ebba Johanna Elisabeth Laurens-son, född den 11 september 1881". Hon garanterades en årlig livränta på 12.000 kronor, men skulle också få ärva ett antal föremål av silver och "en tavla av Zorn".

Övriga tre kvinnliga förmånstagare var "fröken Mathilda Andrietta Lundberg, född 9 april 1861" och hennes döttrar "Katharina Ingrid" och "Margaretha Elsa". Enligt födelseböckerna för Hedvig Eleonora församling i Stockholm var dessa födda 1895 respektive 1898.

I notisen om Ebba Johanna Elisabeth Laurensen i Hedvig Eleonora församlings födelsebok 1881 anges modern som "okänd". Men denna uppgift har senare strukits över och ersatts med "Moder: Emma Charlotta Thunberg". Med samma handstil har också datumet "6/1 1889" noterats. Det var denna dag Emma Charlotta Thunberg erkände att Ebba Johanna Elisabeth var hennes dotter.

Vem var Emma Charlotta Thunberg? Hon var född i Åbo i Finland 1851 och var mellan 1867 och 1873 verksam som skådespelerska vid Svenska Teatern i Helsingfors. Tre år senare dyker hon upp i ensemblen på Mindre Teatern i Stockholm – i operetten *Fatinitza* tillsammans med Hilma Theresia Kleingardt. Båda tillhörde gruppen av odalisker, haremsslavinnor.

Således, bröderna Magnus och Nils Brahe fick barn med två skådepelerskor, kollegor på samma teater ett stenkast från familjen Brahes stadsresidens. Kan-ske var det rentav Nils som gick i brä-schen och drog med sin yngre bror på kvinno-jakt i teaterns värld?

Två starka indicier kan anföras för att Ebba Johanna Elisabeth Laurensen var dotter till Nils Brahe. För det första hennes mycket ovanliga efternamn, Laurensen, som direkt pekar på en Braheanknytning. Ätten Brahes äldste kände medlem var nämligen hövitsmannen Magnus Laurensen, besutten i Södermanland på 1400-talet. Ett namn-

Skådespelerskan, sedermera hattmodisten, Hilma Theresia Kleingardt (1854–1942). Magnus Brahes älskarinna och mor till deras tre gemensamma barn. Här ses hon 1876 i rollen som odalisk i en operett på Mindre Teatern i Stockholm. Foto: Statens Musikverk, SMV - H4 236.

val som ser ut som en tanke. Gjordes det i samråd mellan Nils Brahe och Emma Charlotta Thunberg? Sannolikt, men den genealogiska kunskapen fanns nog bara hos honom. För det andra den titel som åtföljde hennes namn på en räkning från bosättningsfirman Gebrüder Jürgens i Hamburg. Hit hade hon flyttat sedan hon 1904 ingått äktenskap med Gerhard Frankenberg Adler.

På räkningen anges kunden som "Frau Gerhard Adler, Hochwohlgebo-ren". Högvälboren på svenska. Greve Nils Brahe var i allra högsta grad högvälboren, och "Frau Gerhard Adler" hade knappast kallats högvälboren om hon inte själv stoltserat med denna titulatur, väl medveten om sin härkomst.

Nils Brahes livränteförbindelse för Mathilda Andrietta Lundberg och hennes döttrar Katharina Ingrid och Margaretha Elsa torde peka på att greven var barnafadern. Varför skulle han annars garantera ekonomiska förmåner för dem?

Magnus Brahe och hans bror Nils efterlämnade inte några barn officiellt sett. Men de var båda två uppenbarligen kapabla att skaffa avkomma. Hur gick deras tankar på släkten Brahes framtid? De måste ha funderat en hel del på detta,

men ingen av dem förmådde förhindra att ätten utslocknade.

Artikelförfattarna har inte ägnat sig åt frågan om "Frau Gerhard Adler" och hennes make fick några barn, eller om döttrarna till Mathilda Andrietta Lundberg gifte sig och lade grunden för nya generationer. Däremot har litet fakta inhämtats om barnen till Magnus Brahe.

Sune Magnus Kleingardt (1879–1951) ingick äktenskap med Brita Gustafva Margareta Abrahamson (1885–1966). De hade en adoptivdotter.

Hilma Elisabeth Kleingardt (1888–1956) gifte sig 1916 med Sixten Jacob Morling (1889–1957). De fick två barn, en dotter 1917 och en son 1919, vilka båda har avkomlingar. Paret Morlings dotter - greve Magnus Brahes dotterdotter - gifte in sig i en grevlig familj. Kaka söker maka, skulle man kanske kunna säga.

Källor:

Bouppteckning efter Magnus Brahe, Södra Roslags domsaga, volym F2A:37, nr 163, s. 4, Skulder och avgående poster; Bouppteckning efter Nils Brahe, Svea Hovrätt, Adelsn bouppteckningar, vol EIXB:379; Födelseböcker för Hedvig Eleonora församling i Stockholm; Erik Wilhelm Olson, "Den siste greve Brahe har förts till griftero" (*Svenska Dagbladet* 4 juni 1930); Barndomsminnen från Närke, bokhållare på Trollesund, inspektor på Rydboholm, arrendator på Ullna, berättar om statare och deras förhållanden på Rydboholm. Intervjuperson: Martin Lekman. Intervjuare: Karin

Jansson 1996-01-31. Utskrift: Karin Jansson 1996. Utskrift och ljudfil: www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record%3A109782&dswid=9065 (Utskriften och ljudfilen skiljer sig åt. Ljudfilen innehåller Martin Lekmans kompletta berättelse medan övergången mellan sidorna 2 och 3 i utskriften verkar ha påverkats. Här saknas textstycket där Lekman nämner efternamnet på Magnus Brahes tre barn: Kleingardt); Hélène Ohlsson, *Gudomlig, ingenting mindre än gudomlig! Skådespelerskan Ellen Hartmans iscenättning på scen och i offentlighet* (2018); artiklar på Wikipedia <https://sv.wikipedia.org> och i *Nationalencyklopedien*.

Recensioner

BIRGITTA RENGMYR LÖVGREN

Mot kvällen uppklarnande

Stockholm: Eget förlag, 2022.
61 s. Illustrerad

Hösten 2022 avled Birgitta Rengmyr Lövgren, född 1939 och den sjätte kvinnan att prästvigas i Sverige. Hon blev måhända aldrig lika känd för den stora massan som vare sig de allra första aspiranterna, exempelvis Margit Sahlin, eller de kvinnor vilka sedermera letat sig fram till biskopsstolarna – skada i så fall. Birgitta Rengmyr Lövgren var inte bara en uppskattad församlingspräst utan också en högt bildad teolog som författade lärda verk i skilda genrer;

mest intressant ur personhistorisk synvinkel är kanske biografien från 2010 över omstridda statsrådet och ”kyrkoministern” Nils Quensel, som hon äreräddade och rentav kallade en Franciscusfigur (boken uppmärksammades i *PHT* 2011:2 av professor Birger Olsson).

Mot kvällen uppklarnande är en kort och koncentrerad framställning av den egna livsbanan. Vore recensenten riktigt sträng *skulle* boken kunna klassificeras, och väl därigenom i PHT-sammanhang diskvalificeras, såsom fiction eller ”dramadokumentär” – Rengmyr Lövgren har nämligen valt att skriva i tredje person och dessutom döpa om det som skulle vara ”jaget” till ”Lisa”. Så sträng vill jag emellertid inte vara, eftersom de flesta övriga personer, ofta presenterade med bild och allt, bär sina verkliga namn.

Rengmyr Lövgren föddes i arbetar- och frikyrkostaden Örebro 1939, kongenialt nog av en baptistisk moder och en fader som var ateist och närmast kommunist. Flickans håg stod länge till sjuksköterskekallet men efter hand ändrade hon sig, reste till Uppsala och började studera teologi. Först hade hon tänkt sig att bli missionär, sedan ändrade hon sig igen och valde prästbanan.

Det blev för Härnösands stift som Birgitta Rengmyr Lövgren prästvigdes 1962 och där hade hon sina första församlingstjänster, framför allt i Jämtlandsdelen av detta vidsträckta stift.

Biskopen Ruben Josefson, sedermera ärkebiskop, var en av de stiftschefer som var först ut att viga kvinnliga präster. I ett lustigt och märkligt mellanstick i boken kritiserar Rengmyr Lövgren av en av de ännu tidigare kvinnoprästerna – kallad ”pionjären” – därför att hon valde ett redan kvinnoprästbejakande stift i stället för att utmana nyordningens skeptiker exempelvis nere i Växjö.

Efter ett äktenskap som slutade tragiskt genom makens död i cancer blev Rengmyr Lövgren doktorand i kyrkohistoria och disputerade 1982 på en avhandling om kvinnosakskvinnan Lydia Wahlström. Därigenom blev Rengmyr Lövgren den, såvitt mig är bekant, första kvinnliga prästen som också var teologie doktor (Sahlin hade en doktorsgrad redan vid sin prästvigning men det var inom filosofisk fakultet).

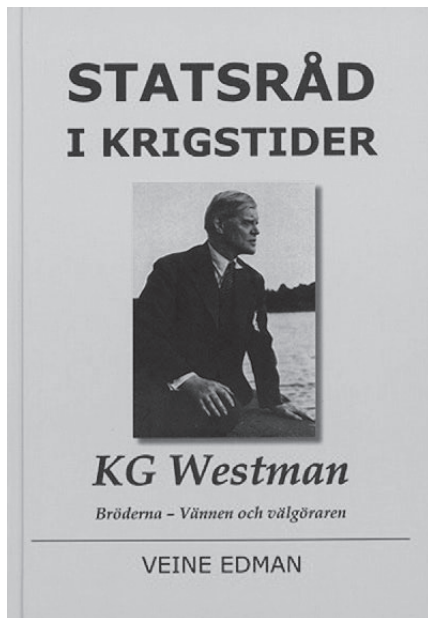
Ett nytt äktenskap med prästen och psykiatern Gösta Lövgren (som på 1990-talet konverterade till katolicismen) följde och så en omplacering till Stockholms stift, närmare bestämt Oscars församling där Rengmyr Lövgren blev komminister. Oscars förknippas med den välmående stadsdelen Östermalm men omfattar även Djurgården. Rengmyr Lövgren fick till sin glädje huvudansvaret för Djurgårdskyrkan, detta förtjusande lilla trätempel från 1828 som hukar mellan turistmagneterna Gröna Lund och Skansen.

Rengmyr Lövgren beskriver många problem och slitningar i samband med de prästerliga sysslorna, kanske var hon svår att samarbeta med, men hon ger inget intryck av att ha varit någon rättshaverist. Ej heller tycks det vara kombinationen av kvinna och präst som utgjorde huvudproblemet, vilket man kanske annars kunde förledas att tro. En ny chef, en kyrkoherde som tog tag i besvärigheterna, gjorde emellertid Rengmyr Lövgrens sista år som församlingspräst mera drägliga.

Flera lyckliga år som forskande och skrivande pensionär unnades sedan Rengmyr Lövgren innan sjukdomen slog till. Titeln *Mot kvällen uppklarnande*, naturligtvis hämtad från otaliga väderleksrapporter men också titeln på en dokumentär om och ett konstverk och en bok av konstnären Lars Lerin, ger läsaren en vink härom. Det kan förstås också vara så att författaren anade dödens närhet.

Det är alltså en kortfattad och anspråkslös självbiografi som Birgitta Rengmyr Lövgren lämnat till eftervärlden. Det betyder inte att den är konstlös; greppet med ”Lisa” har jag redan nämnt och bland bildmaterialet hittar man inte bara fotografier utan också färglagda små teckningar, naturligtvis utförda av författarens hand.

Michael Beijke

VEINE EDMAN

*Statsråd i krigstider. K. G. Westman:
Bröderna – Vännen och välgöraren*

Mjölby: Atremi, 2020. 315 s. Illustrerad

Det är som omstridd justitieminister i andra världskrigets samlingsregering Karl Gustaf Westman blivit känd, för vissa närmast okänd. Han har fått kläskott för den presscensur och de indragningar som nazismbekämpande tidningar, som *Trots allt*, *Göteborgs Handels och Sjöfartstidning* och *Eskilstuna-Kuriren* drabbades av. Vilka åsikter som fick uttryckas i detta "Westmanland" berodde på den nyckfulle justitieministerns dags-

humör, menade hans främste vedersakare Torgny Segerstedt. I rättvisans namn må invändas att Westman utåt fått bära ansvaret för beslut som hela regeringen i flertalet fall, om än med inre spänningar, ställt sig bakom. Även sentida historiker har attackerat Westman. Hårdast fram gick den liberale lundahistorikern Sverker Oredsson, som ansåg att Westman intog en tätposition bland Sveriges skadligaste statsråd genom sina ideliga aktioner mot tidningar som inte höll inne med sin aversion mot den tyska naziregimen. Med Maria-Pia Boëthius pamphlett *Heder och samvete. Sverige och andra världskriget* fick debatten en moralisk sida, som övriga forskare sökte förhålla sig till. Klas Åmark menar att då man bor granne med ondskan räcker det inte med att tuga medan Alf W. Johansson fortsatte hålla fast vid den föga heroiska småstatsrealistiska linje, som lyckades hålla Sverige utanför kriget. I frågan om ideologisk principfasthet har Westman själv uttalat sig. Hans något cyniska hållning framgår av orden: "Det elementära för all politik är att ta hänsyn till maktens realiteter varför det förvånar att så många varit anhängare av det ideologiska självmordets förträfflighet". Citatet är hämtat från de *Dagboksanteckningar* som utgivits av Wilhelm Carlgren och som blivit en viktig källa för studiet av Sveriges agerande under världskriget. Det gäller inte bara ingreppen i pressfriheten utan även

permittenttrafiken liksom midsommarkrisen 1941

I biografen *Statsråd i krigstider. K.G. Westman: Bröderna – Vännen och välgöraren* författad av Veine Edman, folkhögskollärare, skribent och centerpartistisk lokalpolitiker, ges en betydligt mer mångsidig bild. Med en huvudsakligen kronologisk uppläggning med jämn lunk genom den svenska tidiga 1900-talshistoriens välkända terräng, bränner det till i mer kontroversiella skeden. Uppväxt i en postmästarfamilj, där fadern kom på obestånd, bedrev Westman framgångsrika studier och kom efter en glansfull studentexamen i Linköping 1894 till Uppsala för en lika lyckosam akademisk karriär. Som elev till Harald Hjärne kastade han sig in i medeltidens konstitutionella historia. Avhandlingen om *Svenska rådet till 1306* förblev länge ett standardverk. Efter ytterligare en studie av ett angränsande tema valde han att övergå till juridisk fakultet, där han rätt omgående erhöll en professur i rättshistoria.

Politiskt fick Westman tidigt sin hemvist i konservativa Heimdal med starkt engagemang i försvarsfrågan och graviterade åt det tyskvänliga hållet före och under första världskriget. Finlands frigörelse och Ålands överförande till Sverige hörde till hans hjärtefrågor. Han får beskrivas som klar aktivist driven av ideologisk övertygelse, i kontrast till hans hållning under andra världskri-

get då han ironiserade över dem som hemföll åt ideologisk principfasthet. Då den Hammarskjöldska kungaministären tillkom efter bondetåg och borggårdskris blev Westman tack vare sitt goda kontaktnät ecklesiastikminister. Stort uppseende och hård kritik väckte hans utnämning av Nathan Söderblom, som med möda tagit sig in på tredje förslagsrummet, till ärkebiskop. Westman gavs också tillfälle att inviga sitt eget läroverks nybyggnad i Linköping, en imposant tegelborg i samma stil som de samtida Östra Real i Stockholm och Göteborgs Latinläroverk/Hvitfeldtska. Då hade han också blivit tongivande läroboksförfattare genom realskoleutgåvan av *Fäderneslandets historia* med Clas Theodor Odhner och Nils Forssell som medförfattare. Den gavs ut i över trettio upplagor ända in på 1950-talet, då jag fick ta del av innehållet. Därtill fick jag den då snart åttioårige Forssell till kollega decenniet därpå. Westman sökte förena objektivitet med fostran till fosterländskhet men läroboken innehöll också korta avsnitt om de nordiska grannländerna, ett arv från Odhner, som haft skandinavistiska sympatier.

Från 1920-talet återfanns Westman tillsammans med Nils Wohlin och Carl Axel Reuterskiöld bland de bemärkta riksdagsprofessorerna inom Bondeförbundet. Trots sin intelligensaristokratiska hållning ägde han sinne för politiska realiteter. Det framkom vid krisupp-

görelsen, den så kallade kohandeln, mellan Bondeförbundet och socialdemokraterna på våren 1933, där Westman spelade en huvudroll. Vid sidan om Axel Pehrsson i Bramstorp var han den som förde förhandlingarna med socialdemokraterna definitivt i hamn. Följden blev att Bondeförbundet gavs rejält tillträde till den politiska arenan och att nazismen motades bort redan i portföret. Till Bramstorp fortsatte förhållandet, politiskt och personligt, att vara gott och i den kortvariga "semesterregering" som denne ledde fram till valet 1936 innehade Westman posten som utrikesminister. Han visade skepsis till Nationernas Förbund och eftersträvade minsta möjliga utrikespolitik i kontrast till den hållning han intagit under första världskriget. I den koalition mellan socialdemokraterna och Bondeförbundet som därpå vidtog blev han justitieminister, en position han behöll inom den samlingsregering som följde på krigsutbrottet. Möjligen var han påtänkt som utrikesminister, men valet föll på karriärdiplomaten Christian Günther, inte heller främmande för opportunistisk eftergiftspolitik.

Edman, liksom Westman med östgötsk anknytning, presenterar vid sidan om huvudpersonen även dennes bröder. Det gäller riksdagsmannen och storbonden Karl Allan och inte minst den yngste brodern Karl Ivan, framträdande diplomat som blev ambassadör i Paris.

Därtill kommer den förmögne vännen och ekonomiske välgöraren Henric Westman, trots namnet ingen släkting, som residerade på Valla gård, där i vår tid Linköpings universitetscampus breder ut sig. Denne bistod generöst med medel för såväl sin begåvade skyddslings utbildning som med bidrag till länshuvudstadens utsmyckning och kulturmiljö. Det gäller exempelvis Carl Milles staty av Folke Filbyter och Östergötlands länsmuseum.

Westman engagerade sig inte bara i hemprovinssen; han hade även livlig kontakt med Anders och Emma Zorn i Mora, dit han förlade årliga sommarvistelser. Han gjorde upp makarnas testamente och reste under sin långa ungkarlstid – gift först vid 58 års ålder – på kulturresores ut i Europa med Emma Zorn, tidigt änka, och konsthistorikern Gerda Boëthius, Zornmuseets intendent. Det kan tilläggas att den förmögna Emma Zorn gav Bondeförbundet ekonomiskt stöd. Westmans umgängeskrets omfattade även makarna Erik Axel och Gerda Karlfeldt liksom ärkebiskopsparet Nathan och Anna Söderblom.

Allmänt kan Westman karakteriseras som nationalist och allmänt konservativ. Det gäller inte bara politiskt utan lika mycket litteratur och konst, där han stod främmande för modernismen. Han ogillade utformningen av Östergötlands länsmuseum med funkisarkitekterna Nils Ahrbom och Helge Zimdal som

upphovsmän, i motsats till Zornmuseet i Mora, i mer traditionell stil signerat Ragnar Östberg. Han motsatte sig länge avkriminaliseringen av homosexualitet, genomförd av efterträdaren Thorwald Bergquist året efter Westmans avgång. Under sitt tidigare liv tycks Westman ha hyst närmast misogynia böjelser. Som nämnts bildade han familj sent och fick genom sin tidiga bortgång 1944 knappt ens uppleva de tre barnens skolgång. Kanske hade hans kvinnosyn förändrats om han fått uppleva sina båda döttrars akademiska framgångar, där den äldsta, Ingun Montgomery blev professor i

kyrkohistoria och Signhild Westman-Naeser medicindocent. Den nyligen bortgångne sonen Karl Joar avancerade långt inom bankvärlden.

Utan akademiska pretentioner har Veine Edman gett sin studie ett handfast konkret innehåll. Där ges en god helhetsbild av K. G. Westmans livsgärning, men författaren tillstår att framställningen på sina ställen blivit fragmentarisk och ofullgån. Därför ser han gärna att den kompletteras och välkomnar andra forskare att gå vidare och räta ut en del frågetecken.

Bert Mårald

MARIA VAINIO-KURTAKKO

Ett gott parti. Scener ur Ellan de la Chapelles och Albert Edelfelts liv

Helsingfors/Stockholm: SLS, Helsingfors/
Appell förlag, 2022. 416 s. Illustrerad

Vad rör sig i hjärtats innersta vrår? Hur kan kärlek förstås och förklaras och hur blir den en del av och formar en människas liv? Dessa stora och allmänmänniska frågor ger sig historikern Maria Vainio-Kurtakko i kast med i sin nyligen utkomna *Ett gott parti. Scener ur Ellan de la Chapelles och Albert Edelfelts liv*. Även om det är den kände konstnären Albert

Edelfelt (1854–1905) och hans hustru under 17 år, friherrinnan Anna Elise, eller Ellan som hon kallades, de la Chapelle (1857–1921) och deras äktenskap som står i centrum är dessa större frågor hela tiden närvarande. Hur makarna förhåller sig till och förhandlar fram en tillvaro i sin egen samtid kan sägas vara den röda tråden. Det är detta som är bokens största förtjänst, analysen av hur individ och struktur samverkar och möjliggör och är en förutsättning för varandra.

Boken är upplagd efter ett livsloppstema. Den avhandlar både äktenskapet som sådant och hur Ellan de la Chapelles liv var som det var och blev som det blev. Genom sju kapitel samt inledning och avslutning vindlar sig historien om den store målarens och hans hustrus förhållande. Kapitlen kan på olika sätt sägas representera äktenskapets livstrappa från ung till åldrande, från ogift till änka och gift igen. Det som driver berättelsen framåt är Edelfelts och de la Chapelles relation, dess uppgång och fall, och sedan dess efterverkningar.

Ellan de la Chapelles och Albert Edelfelts äktenskap kom för många som en överraskning. De var varandras motsatser och båda hade tidigare uttryckt en tvekan till att överhuvudtaget ingå äktenskap. Dessutom hade de uppnått en förhållandevis mogen ålder, Edelfelt var 33 och de la Chapelle 30. Men gifte sig gjorde de i januari 1888, och tiden mellan förloving och äktenskaps ingående var kort.

Som en underström genom berättelsen går frågan varför. Det finns inga brev bevarade från dem från den korta förlovningshösten, deras egna förklaringar saknas. Varför gifte sig dessa väsensskilda personer? Äktenskapet framstod till en början som ett i alla stycken lyckat förbund mellan två släkter, men bilden började snart krackelera. Var äktenskapet den enda vägen för en kvinna vid denna tid och från denna samhällsklass att nå någon sorts självständighet? Edelfelt och de la Chapelle kom från samma kretsar, hade liknande bakgrund och borde på många sätt ha passerat varandra som hand i handske. Lika barn leka bäst, brukar det heta, men i det här fallet kanske det var så att olikheterna med tiden blev alltför tydliga. Edelfelt med konstnärens brokiga liv och svajiga ekonomi och de la Chapelle med ambitioner för egen del och längtan efter självständighet. Och ovanpå det konventionerna och förväntningarna. Vilken makt hade kvinnorna över sina liv kring sekelskiftet 1900?

Till grund för studien ligger en stor mängd korrespondens. Det är ett oerhört rikt material, väl valt för de frågeställningar Vainio-Kurtakko arbetar med, och hon är mycket skicklig i att måla upp och fram den kontext som omger huvudpersonerna. Vainio-Kurtakko tecknar med varsam penna och med försiktiga penseldrag den tillvaro som omger Edelfelt och de la Chapelle. Jag tycker mig kunna promenera

runt i Helsingfors och Paris, och träffa på människorna, betrakta dem och det liv de lever. Det är intressant att få alla kopplingar mellan olika elitfamiljer tydliggjorda, liksom hur det sociala och kulturella kapitalet samverkar, och den vikt det ekonomiska och politiska kapitalet hade. Att det ekonomiska saknas i vissa fall gör det intressant att se vilka typer av kapital som övertrumfar de andra och vad som tillmäts värde i en särskild kontext.

Via den omfattande korrespondensen får vi följa det unga paret från bröllopet i Tyska kyrkan i Helsingfors, via S:t Petersburg och Berlin till Paris, där paret ska inrätta sitt liv tillsammans. Albert ska måla och tjäna pengar och Ellan ska ägna sig åt hushållet. I korrespondensen med modern berättar Edelfelt om hur han och hustrun, i stort sett utan pengar, skapar sig en tillvaro i den franska huvudstaden. Ellan de la Chapelle har förmågan att med mycket små medel förvandla den lägenhet de hyr av den svenske läkaren Axel Munthe till ett konstnärshem som präglas av smakfullhet och elegans. De lappar och lagar, ställer ut vackra föremål på hyllor och bord för att skapa känslan av ett förmodet hem, trots att resurser till detta alltså saknades. Och detta med pengar kommer att prägla en stor del av makarnas samvaro. Det kostar att leva, och att leva ständsmässigt i Paris kostar än mer. Hyra, målarfärg, mat och kläder. Än kostsammare blir det när sonen Erik

föds. Edelfelt får ta ut pengar från sina besparingar. Snart bestämmer paret sig för att ge upp familjelivet i Paris, säga upp våningen och flytta hem till Helsingfors och periodvis leva åtskilda.

Vainio-Kurtakko visar hur brev kan användas i forskning, den nya kunskap som kan hämtas i en konversation mellan människor som delar vardag med varandra genom orden. Boken är på olika sätt fylld av de la Chapelles och Edelfelts röster. Jag hade dock gärna sett att materialet ägnats något större uppmärksamhet, liksom hur Vainio-Kurtakko arbetat med breven, det vill säga hur brevsamlingen gjordes till ett forskningsmaterial. Även om korrespondens på många sätt kan vara mycket innehållsrik, har den sina begränsningar. En del personer, som på olika sätt måste ha stått huvudpersonerna nära, blir ibland tämligen osynliga. Ett exempel är Edelfelts relation till modern. Avsaknaden av svar gör ofrånkomligen att personen blir mer suddig i kanterna. Därför hade jag gärna läst mer om brev som källa, dess förtjänster och begränsningar, men även om andra typer av källmaterial som använts. Det finns en viss skillnad mellan korrespondens och skönlitteratur som källor. Deras olika förutsättningar, syfte och mål hade gärna fått synas mer.

Maria Vainio-Kurtakkos språk är drivet och engagerande och genomgående i texten finns en reflekterande underton som jag som kulturhistoriker finner till-

talande. Det resonerande anslaget skapar en närhet till individerna och deras tankesfär. Perspektiven vrids och vänds på och olika personer får berätta sin historia. Synen på äktenskap, kärlek och val av livspartner är återkommande teman. Det sammelsurium av känslor, plikt, rädsla för ensamhet, statushöjningen i att ingå i det äkta ståndet, viljan att fortsätta sin släktlinje, längtan hem och ut och bort samtidigt, som ingår i de la Chapelles och Edelfelts fall är inte unikt och Vainio-Kurtakko lyckas på ett utmärkt sätt lyfta fram och levandegöra just det när det gäller dem. Boken belyser alltså inte bara deras tillvaro och äktenskapets vedermödor utan kanske allra mest det finska samhället i en brytningstid vid sekelskiftet 1900. Det moderna livet anas mellan raderna, en annan tid där man kan kasta av sig konventionens bojar.

Väl värda att lyfta fram är även de bilder som finns i boken, som är rikt illustrerad med allt från planritningar, teckningar och målningar till fotografier av platser och personer. Illustrationerna och det levande språket gör att det ibland är svårt att låta bli att bläddra fram och tillbaka mellan kapitlen och låta sig ryckas med av levnadsöden och platsbeskrivningar.

Maria Vainio-Kurtakkos *Ett gott parti* är en läsupplevelse för personer med ett särskilt intresse för äktenskap och känslor men också för läsare intresserade av den undersökta perioden i stort.

Marie Steinrud

Nyheter

Personhistoriska samfundets årsmöte 2023

Personhistoriska samfundets medlemmar och styrelse samlades den 9 maj 2023 till årsmöte i Riksarkivet. Efter årsmötesförhandlingarna samtalade konstnären och författaren Joanna Rubin Dranger med tidskriftens redaktör Lars M Andersson om sin uppmärksammade och prisbelönta bok *Thågkom oss till liv*, en tecknad dokumentärroman om

de släktingar som försvann, mördade i Förintelsen.

I styrelsen omvaldes samtliga, det vill säga till ordförande fil.dr Lena Milton, vice ordförande fil.dr Åsa Karlsson, skattmästare sektionschef Morgan Svedlund, redaktör fil.dr Lars M Andersson och sekreterare r:e arkivarie Carina Gunnarsson samt till ledamöter docent Git Claesson Pipping och arkivarie Jessica Andersson.

Medverkande i detta nummer

Bo Andér (f. 1944) har varit tjänsteman vid Stockholms kulturförvaltning, vilket han berättat om i *Mitt liv i kulturpolitiken 1977–2010* (2016 & 2019). Han har även skrivit *Farfar steg alltid upp klockan fyra – en bok om Oscar Andér 1870–1965* (2012), memoaren *Tryggarekan* (2019) och låtit sitt äldsta barnbarn få röst i *Födelsemärken som går – det är fästingar* (2022) samt medverkat i antologin *Är det samma bok vi läst? – om en långlivad bokcirkel* (2012). Under 2023 utkommer hans presshistoriska studie *Min kära Uhu! Rabulist-perioden i svensk press 1836–1841*.

Michael Bejke (f. 1960) är fil. mag. i historia, kulturvetare, diplomerad journalist och omvärldsanalytiker. Han arbetar för närvarande som gymnasielärare. Han är en återkommande medarbetare i *Personhistorisk tidskrift*.

Dick Harrison (f. 1966) är professor i historia vid Lunds universitet samt mångsidig författare till både fack- och skönlitteratur. Han tilldelades år 2000 Augustpriset i fackboksklassen för en monografi om digerdöden och var huvudredaktör för Norstedts åttabandsverk *Sveriges historia* (2009–2013). Hans forskning sträcker sig över hela perioden från antiken till samtiden, och det största enskilda arbetet är trevolymverket *Slaveriets historia* (2006–2008).

Bo Lindwall (f. 1953) är genealog, författare och skribent, belönad med Victor Örnbergs hederspris 2007. Han har publicerat många artiklar i *Släkthistoriskt Forum* och *Släktforskarnas årsbok*. Han ägnar sig också åt lokalhistoria och har bland annat gett ut böckerna *Familjer och gårdar i Ulrika* (2003), *Södertälje i förvandling* (2008), *Södertälje i backspegeln* (2021) och *Ortnamn i Södertälje stad* (2022).

Karin Monié (f. 1937) är fil. dr. Hon disputerade 1985 på avhandlingen *Den etablerade vetenskapsmannen, Gustaf Ljungren, svensk litteraturhistoriker* och har skrivit levnadsteckningar över Carl August Hagberg (2008) och Lars Arnell (2013). Hon har varit handläggare och informationsansvarig vid Statens kulturråd, redaktör för myndighetens skriftutgivning, teater- och litteraturkritiker vid *Arbetet* och *Aftonbladet* samt har bidragit med artiklar till tidskrifter och referensverk som *Svenskt Biografiskt Lexikon*, *Svenskt översättarlexikon* och *Personhistorisk tidskrift*.

Bert Mårald (f. 1938) är fil. dr i historia. Han disputerade 1974 vid Göteborgs universitet på avhandlingen *Den svenska freds- och neutralitetsrörelsens uppkomst* och var universitetslektor vid Luleå Tekniska Universitet 1980–2003. På senare tid har hans forskning varit inriktad på utbildningshistoria. Han utkom tidigare i år med *Läroverken in memoriam. En studie av kulturmiljö, pedagogik och politik under 100 år*. Mårald är en regelbunden medarbetare i *Personhistorisk tidskrift*.

Thorsten Sandberg (f. 1952) är fil. kand., teol. kand. och skribent med inriktning mot historia och kulturhistoria. Han medverkar bland annat i *Gods & Gårdar*, *Släkthistoria*, *Populär Historia* och Statens Fastighetsverks *Kulturvärden*. Han har lämnat bidrag till i *Personhistorisk tidskrift* vid tre tillfällen, senast med essän ”Personhistoria, genealogi och heraldik i 1600-talets Grödinge” (*PHT* 2021:1). Han utkom 2022 med biografien *Karl XV – Folkets monark*.

Marie Steinrud (f. 1976) är fil. dr i etnologi. Hon är verksam på Kungliga bibliotekets avdelning för forskarstöd och användartjänster. Steinrud har tidigare arbetat på Nordiska museets arkiv med bland annat arkivpedagogisk verksamhet. Förutom arkivarie är hon etnolog och kulturhistoriker och forskar om tjänstefolk på svenska herrgårdar under 1700- och 1800-talen.

Personregister

A

Adler, Gerhard Frankenberg	177
Aföck (sannolikt Choy Chun Ng)	1–25
Ahlberg, Alf (1892–1979) filosof, författare, översättare, folkbildare	96
Ahrbom, Nils (1905–1997) arkitekt	184
Almqvist, Carl Jonas Love (1793–1866) författare, lärare, präst, tonsättare	109 & 115
Ameer Ali (1849–1928) indisk jurist, politiker, muslimsk reformator	63
Arfwedsson, Jacob (1700–1783) grosshandlare, brukspatron	6
Arnell, Lars (1781–1856) militär, landshövding, statssekreterare, översättare	165
Askelöf, Johan Christopher (1787–1848) tidningsman	109 & 110
Atterbom, Per Daniel Amadeus (1790–1855) författare, kritiker, professor, ledamot Svenska Akademien	103, 109, 111 & 118

B

Beck-Friis, Johan (1862–1929) friherre, konservativ politiker	25
Bellanger, Marguerite (1838–1886) fransk skådespelerska, kurtisan	175
Benecke, John (1783–1870) grosshandlare	40
Benzelstierna Jenny (Jonetta) (1805–1880) flickskoleföreståndare	167–169
Benzelstierna, Jesper Albrecht (1763–1833) militär	167
Berger, Christina Charlotta Ulrika (1784–1852) skillingtrycksförfattare	159
Bergquist, Thorwald (1899–1972) ämbetsman, jurist, politiker (Fp) justitieminister	185
Berling, Carl Fredrik (1785–1847) boktryckare, räntmästare	153
Beskow, Anna Wilhelmina (1843–1939)	94
Beskow, Elisabeth ("Runa" 1870–1928) författare	91–95
Beskow, Gustaf Emanuel (1834–1899) präst, pedagog, riksdagsman	94
Beskow, Maja (1877–1964) teckningslärare	95
von Beskow, Bernhard (1796–1868) friherre, författare, ämbetsman, hovmarskalk, Svenska Akademiens sekreterare	99–120
Birgitta Birgersdotter ("heliga Birgitta" 1303–1373) katolsk författare, ordens- och kloster- grundare, helgon	126 & 129
Blanche, August (1811–1868) tidningsman, politiker, journalist, folktribun	109
Boëthius, Gerda (1890–1961) professors namn, konsthistoriker, Intendent Zornmuseet	184
Brahe, Anna Augusta (f. Nordenfalk 1863–1929)	172
Brahe, Ebba Aurora (g. von Essen 1838–1924)	173
Brahe, Magnus Per (1849–1930) greve, militär, överstekammarherre	171–178
Brahe, Nils (1841–1907) greve, underkansler ...	171–178
Branting, Hjalmar (1860–1925) tidningsman, politiker (SAP), statsminister	80
Brown, Dan (f. 1964) amerikansk thrillerförfattare	134
Burman, Göta Johanna	66–69 & 71
Burman, Maria, hemmafru	67–69
Burman, Nils, åkare	67–69

C

Campan, Jeanne-Louise Henriette (f. Genet 1752–1822) fransk hovfunktionär, memoarförfattare, pedagog	160 & 162–163
Carl (1748–1818), hertig, sedermera kung Karl XIII	9–10, 14, 16 & 25
Carlson, Carl M. (1797–1842) utgivare	164
Cederborgh, Fredric (1784–1835) tidningsman, tryckare, författare	106
Cederström, Bror (1860–1932) friherre, militär, spårvägsdirektör, kommunalpolitiker	175
Cesare Borgia (1475–1507) hertig av Valentinois, italiensk kondottiar, furste, politiker, kardinal	132
de la Chapelle, Anna Elise ("Ellan" 1857–1921) friherrinna	186–188
Chitqua, kinesisk resenär	23
Choy Chun Ng, se Aföck	
Churchill, Winston (1874–1965) brittisk politiker, officer, författare, premiärminister	76 & 125
Clairfelt, Mauritz (1780–1841) generalmajor	88
Crusenstolpe Magnus Jacob (1795–1865) författare, historiker, publicist, riksdagsledamot, hovrättsassessor	102, 108 & 112

D

D'Albedyhll, Eleonora Charlotta (1770–1835) författare	159
Dalman, Vilhelm Fredrik Achates (1801–1881) ämbetsman, liberal journalist, politiker	109
Dardel, Fritz von (1817–1901) militär, överintendent, konstnär	116
Davidsson, David Isaac (Johan) (1806–1867) föreståndare Norrköpings judiska församling	39
De Geer af Finspång, Aurora (f. Taube, 1753–1806) grevinna	5–6 & 15–16
De Geer af Finspång, Emilie (1782–1828) hovfröken	88–89
De Geer af Finspång, Jean-Jacques (1737–1809) greve	2, 3, 7–8 & 14
Desirée (1777–1860) drottning	89
Ditmer, fru	157–158 & 160
Djingis khan (1162–1227) mongolisk härskare	126, 129, 130, 135 & 139

E

Edelfelt, Albert (1854–1905) finlandssvensk konstnär	186–188
Edelfelt, Erik (1888–1910)	187
Edgeworth, Maria (1767–1849) brittisk-irländsk författare	145–147, 148, 150 & 152
Edward VII (1841–1910) brittisk monark, kejsare av Indien	175
Ehrenström, Marianne (1773–1867) hovdam, konstnär, musiker, författare	137 & 158–160
Ehrensward, Sofie (f. Sparre af Söfdeborg, 1761–1832)	10
Eichmann, Adolf (1906–1962) tysk SS-officer, chef Amt IV:B4 inom Reichssicherheitshauptamt ..	137
Einhard (Eginhard 775–840), kansler, krönikör/biograf	127–128
Ekéus, Rolf (f. 1935) diplomat, ambassadör, förhandlare	83–84

Ekmarck, Carl Erik (1784–1846) boktryckare, översättare, publicist, tidningsutgivare 164
Eliasson, Jan (f. 1940) diplomat, biträdande generalsekreterare för FN, utrikesminister 82–85
Eliasson, Kerstin (f. 1945) statssekreterare 83
Elvira Madigan (Hedevig Antoinette Isabella Eleonore Jensen 1867–1889) cirkusartist 176
Engström, John (Jon 1794–1870) läkare, författaren, affärsman 109
Erlander, Sven (1934–2021) matematiker, professor, rektor Linköpings universitet 139
Erlander, Tage (1901–1985) politiker (SAP), statsminister 79, 125–126, 134–135, 137–140 & 142
von Essen, Fredrik (1871–1936) friherre, kammarherre, godsägare 171
von Essen, Wilhelm (1879–1972) friherre, militär, ryttare 173

F

Falkenberg, Margareta (f. Gyllenberg 1781–1844) grevinna 165–166
Ferm, Anders (1938–2019) politisk tjänsteman (SAP), ambassadör, tidningsman 83
von Fersen, Axel (1755–1810) militär, politiker 88
Forssell, Nils (1889–1969) historiker, lärare, läroboksförfattare, journalist 183
Frans I (1494–1547) fransk kung 132
Franzén, Frans Michael (1772–1847) kyrkoman, författare, ledamot Svenska Akademien 103
Fredenheim, Carl Fredrik (1748–1803) kommerseråd 11
Freivalds, Laila (f. 1942) jurist, politiker (SAP), justitieminister, utrikesminister 84

G

von Gersdorff, Wilhelmine ("W von Morgenstern" 1768–1847) tysk författare 161
Gjörwell d.ä., Carl Christoffer (1731–1811), förläggare, bibliotekarie 5, 11–14, 16 & 20–22
von Goethe, Johann Wolfgang (1749–1832) tysk författare, diktare, naturforskare 101 & 102
Grevesmöhlen, Carl August (1754–1823) ämbetsman, skriftställare, debattör 117
Guevara, Ernesto ("Che" 1928–1967) revolutionär, läkare, författare, politiker, kubansk industriminister, gerillaledare 126 & 133
Gustaf V (1858–1950) kung 171 & 174
Gustav III (1746–1792) kung 6, 9, 11–12, 17, 19–20 & 25
Gustav Adolf (1778–1837) kronprins, sedermera kung Gustav IV Adolf 20
Gustav Vasa (1496–1560) kung 135
Gyldenstolpe, Aurore (f. De Geer 1779–1834) grevinna, hovdam, salongsvärd 86, 88 & 90
Gyldenstolpe, Christina Charlotta, se Stierneld, Christina Charlotta
Gyldenstolpe, Jacqueline (1797–1839) 86–90
Gyldenstolpe, Nils (1799–1864) greve, militär, krigsminister 86 & 88–89
Gyllenberg, Carl Adolf David (1787–1863) greve, protokollssekreterare 168
Gyllenberg, Fredrik (1767–1829) greve, justitiestatsminister 150–151, 153, 155 & 157

Gyllenberg, Gustaf Fredrik (1731–1808) greve, författare, ledamot Svenska Akademien 145
Gyllenberg, Hedvig Sophia (f. von Dellvig 1759–1832) 148, 150, 151, 154, 157 & 167
Gyllenberg, Henning Adolf (1765–1826) militär, vice landshövding, publicist 144–145, 148 & 151
Gyllenberg, Henning Adolf (1713–1775) hattpolitiker 145
Gyllenberg, Johan (1741–1811) kammarherre 151 & 158
Gyllenberg, Sophie (1801/1804–1838) översättare, introduktör 144–170
Günther, Christian (1886–1966) diplomat, utrikesminister 184

H

Hagberg, Carl August (1810–1864) professor, ledamot Svenska Akademien 103
Hartman, Ellen (g. Cederström 1860–1945) skådespelerska 175
Hartmansdorff, Jacob August (1792–1856) ämbetsman, politiker, hovkansler 109
Hedenius, Peter (1800–1872) boktryckare 164
Hedvig Elisabeth Charlotta (1759–1818), hertiginna 9–10, 12, 17, 19 & 25
von Heidenstam, Verner (1859–1940) författare, ledamot Svenska Akademien 70
Henrik VIII (1491–1547) brittisk monark 126 & 129
Heydrich, Reinhard (1904–1942) tysk nationalsocialistisk politiker, chef Reichssicherheitshauptamt, ställföreträdande riksprotector i Böhmen-Mähren ... 137
Hierta, Lars Johan (1801–1872) politiker, tidningsman, bokförläggare, företagare 99, 109, 114 & 120
Hildebrandt, Johann Andreas Christoph (1763–1846) tysk författare 147–148 & 152
Hilder, Gustaf (1836–1888) 89
Hirdman, Gunnar (1888–1963) folkbildare 96
Hitler, Adolf (1889–1945) partiledare N.S.D.A.P., rikskansler Tyskland 125
Hjärne, Harald (1848–1922) professor, historiker, politiker, ledamot Svenska Akademien 183
Hoffman, E.T.A (1776–1822) tysk författare, tonsättare 102 & 162
Högström, Helmina Theresia Karolina (1832–1894) 174
Höss, Rudolf (1901–1947) tysk SS-officer, kommandant i Auschwitz 137

I

Isaac, Johanna (Jentel) (1765–1840) 34, 42–44 & 50
Isabella d'Este (1474–1539) markisinna av Mantua, intellektuell, konstmecenat 132

J

Jacob, Salomon (1750–1805) 34–35, 41 & 50
Jacobson, Elise (g. Hwasser 1831–1894) skådespelare 175
Jancke, Friedric (1743–1824) fabrikör 8–9
Jeremias, Philip (omkr. 1752–1828) grosshandlare, fabrikör 37
Jesus (7–4 fvt–33 evt) judisk förkunnare 126, 129 & 134
Johansson, Johan ("Argus-Johansson" 1792–1860) liberal journalist, publicist 109

Personregister

Josefina (Josephine 1807–1876) prinsessa,
sedermera drottning 89
Josefson, Per Love Ruben (1907–1972)
ärkebiskop, teolog 181
Julius Caesar (100–44 fvt) romersk militär,
statsman, skriftställare 126, 128–129 & 132
Järta, Hans (1774–1847) politiker, skriftställare,
riksarkivarie, ledamot Svenska Akademien 109

K

Karl XIV Johan (1763–1844)
kung 106–107, 110, 112 & 120
Karl XV (1826–1872) kung 175
Karl den store (742–814)
frankisk kung, romersk kejsare 126–129
Karl Knutsson (omkr. 1408–1470)
riksföreståndare, kung 126, 135–138 & 140
Karlfeldt, Erik Axel (1864–1931)
poet, ledamot Svenska Akademien 184
Karlfeldt, Gerda (f. Holmberg 1883–1981) 184
Kennedy, John F. (1917–1963) president USA 83
Kjällman, Hulda, syateljéinnehavare 68
Kleingardt, Carl Alfred Leonard (1824–1873)
musiker 174
Kleingardt, Gunnar Edvard (1880–1921)
journalist 173–174
Kleingardt, Hilma Theresia (1854–1942)
skådespelare 173–174 & 176–177
Kleingardt, Sune Magnus (1879–1951) militär 173–174,
176–177
Kleopatra VII Thea Filopator (69–30 fvt)
egyptisk drottning 126, 128–129, 132 & 135
Kristina (1626–1689) drottning 126 & 129
Kruse, Laurids (1778–1839) dansk författare 164
af Kullberg, Anders Carlsson (1771–1851)
statsråd, biskop, ledamot Svenska Akademien 109

L

Lagerbjelke, Gustaf (1777–1837) diplomat,
hovkansler, ledamot Svenska Akademien 109
Landin, Anders Petter (1811–1881)
läkare, bokhandlare, förläggare 109
Langtry, Lillie (Emilie Charlotte Le Breton
1853–1929) brittisk skådespelerska 175
Laurensson, Ebba Johanna Elisabeth
(g. Adler f. 1881) 176–178
Lavater, Johann Kaspar (1741–1801) filosof,
präst, författare, skapare av fysiognomiken 22
Lekman, Martin (1906–1998)
inspektör, arrendator 172–173, 176 & 179
Lenngren, Anna-Maria (1754–1817) poet 159
Lénström, Carl Julius (1811–1893)
präst, litteraturhistoriker, författare 103
Leonardo da Vinci (1452–1519)
italiensk konstnär, vetenskapsman,
universalgeni 126, 131–132, 135, 140–141 & 142
af Leopold, Carl Gustaf (1756–1829) författare,
ämbetsman, lärdomshistoriker, bibliotekarie,
ledamot Svenska Akademien 113, 147 & 159
Lerin, Lars (f. 1954) konstnär 181
Levin, Malke, fru 47
Lewenhaupt, Adam (1861–1944)
greve, riksheraldiker 171

Lewenhaupt d.y., Charles Emil (1721–1796)
greve, lantmarskalk, hattpolitiker 12
Lidbeck, Anders (1772–1829)
professor, universitetsbibliotekarie Lund 147 & 153
Lidén, Johan Hinrick (1741–1793) skriftställare .. 11–12
Lidman, källarmästare i Norrköping 8
Lidman, Carl-Petter (1807–1881) apotekare 169
Liljencrantz, Johan (1730–1815) riksråd 12 & 25
Lilliestam, Åke (1925–2023) biblioteksman,
redaktör Personhistorisk tidskrift 96–97
Lincoln, Abraham (1809–1865) president USA 76
Lindahl, Olof (1748–1801) superkargör
Ostindiska kompaniet 1, 3, 4, 6–16 & 19–22
Lindeberg, Anders ("farbror Mårten" 1789–1849)
journalist 103–104, 112 & 118
Lindh, Anna (1957–2002)
politiker (SAP), utrikesminister 83
Linnerhielm, Jonas Carl (1758–1829)
riksheraldiker 16 & 22
Lorenzo de' Medici (1449–1492)
florentinsk statsman, poet 132
Loum Ki-qua, kinesisk resenär 23
Lovisa av Nederländerna (1828–1871)
prinsessa, drottning 175
Luca Pacioli (1445–1517) italiensk
franciskanermunk, matematiker 132
Ludovico Sforza (1452–1508)
hertig av Milano 132 & 141
Ludvig IX (1214–1270) fransk kung 130
Lundberg, Katharina Ingrid 177–178
Lundberg, Margaretha Elsa 177–178
Lundberg, Mathilda Andrietta 177–178
Lundström, Peter (1783–1868)
boktryckare, tidningsutgivare 152–153
Löfdahl, Göran (1936–2000)
kulturattaché, departementssekreterare UD,
chef för Svenska institutet, Statens kulturråd,
statssekreterare 83
Löfdahl, Karin (1935–2020)
bibliotekarie, översättare 83
Lövgren, Gösta präst, psykiater 181
Lövgren Rengmyr, Birgitta (1939–2022)
teol. dr, präst, teolog, författare 180–181
Löwenadler, Lars (1777–1863) lagman,
landssekreterare Jönköpings län, förmyndare 168–169
Löwenhielm, Carl Gustaf (1790–1858)
militär, diplomat 87 & 89–90

M

MacLaine, Shirley (f. 1934) amerikansk
sångerska, dansare, skådespelare 133–134
Malmström, Bernhard, Elis (1816–1865)
professor, ledamot Svenska Akademien 103
Mao Zedong (1893–1976) ordförande
Kinas kommunistiska parti, president Kina 125
March Torres, Aleida (f. 1936)
kubansk revolutionär 133
Marcus, Jacob (1749–1819)
grosshandlare, fabrikör 34–35
Marcus, Joseph (1750–1838)
grosshandlare, fabrikör 35
Marcus, Ludvig (1822–1904) klädesfabrikör 34

Marcus, Sara (f. Salomon 1798–1836)34
 Marcus Antonius (83–30 fvt)
 romersk politiker, fältherre128
 Martin, Elias (1739–1818) konstnär 3, 5–6 & 15
 Martin, Johan Fredrik (1755–1816)
 konstnär2 & 13–14
 Martineau, Harriet (1802–1876)
 brittisk författare166
 Mehmed Said Efendi osmanskt sändebud 24
 Meijergeer, Oscara (omkr. 1820–1880)88–90
 Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni
 (1475–1564) italiensk skulptör, målare, arkitekt,
 poet129 & 132
 Milles, Carl (1875–1955) skulptör184
 Montgomery, Ingun (f. 1936)
 kyrkohistoriker, teolog185
 Morling, Hilma Elisabeth
 (f. Kleingardt 1888–1956)173–174 & 176–177
 de la Motte Fouqué, Caroline (1773–1831)
 tysk författare162
 Mugabe, Robert (1924–2019) president Zimbabwe 84
 Munthe, Axel (1857–1949) läkare, författare187
 Mussolini, Benito (1883–1945) grundare
 av den italienska fascismen, statschef Italien125
 Möller, Gustav (1884–1970) politiker (SAP),
 socialminister79–81
 Möngke khan (1200-talets början–1259)
 mongolisk storkhan130

N

Napoleon III (1808–1873) fransk kejsare175
 Niccolò Machiavelli (1469–1527)
 italiensk statsman, historiker och filosof132
 Nilsson Nyberg, Nils (se Palmaer)
 Nordenflycht, Hedvig Charlotta (1718–1763)
 författare159
 Norrlin (Salomon), Abraham (1822–1880)34
 Norrlin (Salomon), Josef (1794–1880)34
 Norrlin (Salomon) Selig34
 Nyberg, Christina Juliana (Julia)
 ("Euphrosyne" 1785–1854) författare159

O

Octavianus (63 fvt–14 evt Caesar Augustus)
 romersk kejsare128
 Odhner, Clas Theodor (1836–1904)
 professor, historiker, riksarkivarie183
 Ohlin, Bertil (1899–1979) nationalekonom, professor,
 politiker (Fp)139
 Oscar (1799–1859) kronprins,
 sedermera kung Oscar I87–90 & 107

P

Palmaer, Henrik Bernhard (1801–1854)
 riksdagsman, författare, tidningsman109 & 114
 Palmblad, Vilhelm Fredrik (1788–1852) professor,
 författare, översättare103 & 112
 Palme, Olof, (1927–1986) politiker (SAP),
 statsminister83–84, 126, 128, 133–135 & 137
 Pehrsson, Axel (i Bramstorp 1883–1954) politiker,
 partiledare BF, jordbruksminister, statsminister184
 Pérez, Lidia Rosa133

Pérez, Omar (f. 1964)133
 Petré, Axel (1775–1850) förläggare,
 tryckeriägare, redaktör156, 159, 161–162 & 163
 Pettersson, Knut godsförvaltare171–172
 Philipson, Carl David (1827–1899)39
 Philipson, John (1829–1899)39 & 46
 Pihl, Anders (1757–1836) ämbetsman2, 8 & 16
 Piper, Carl Fredrik (1785–1859) greve, jägmästare ...88
 Posse, Knut Knutsson (1755–1814) greve2 & 8
 Prytz, Magnus (Måns) (1802–1874) tidningsman ..109

Q

Quensel, Nils (1894–1971) jurist, statsråd180

R

Rafael (Raffaello Sanzio/Santi 1483–1520)
 italiensk konstnär, arkitekt129
 Reuterskjöld, Adam Didrik (1819–1880)
 militär, kammarrherre, riksdagsman116
 Reuterskiöld, Carl Ludvig August Axel (1870–1944)
 professor, politiker (Bf), riksdagsledamot183
 Roosevelt, Eleanor (1882–1964)
 amerikansk FN-delegat, first lady76–78
 Roosevelt, Franklin D. (1882–1945)
 president USA76–78 & 125
 von Rosen, Clarence (1867–1955)
 greve, militär, hovstallmästare175
 von Rosen, Reinhold (1865–1946) greve, militär175
 Royer, Jean Theodore (1737–1807)
 nederländsk amatörsinolog24
 Ruuth, Eric (1746–1820) statssekreterare
 för finansexpeditionen12
 Rydeberg, P. häradshövding i Landskrona,
 förmyndare169
 Rydqvist, Johan Erik (1800–1877)
 språkforskare, litteraturkritiker, bibliotekarie vid
 Kungliga Biblioteket, ledamot Svenska
 Akademien100, 103, 109 & 112

S

Saddam Hussein Abed al-Majid al-Tikriti
 (1937–2006) irakisk president84
 Sahlin, Margit (1914–2003) fil. dr., präst180–181
 Sahlin, Mona (f. 1957) politiker, partiordförande
 (SAP), riksdagsledamot, statsråd83
 Salai (Gian Giacomo Caprotti da Oreno, kallad
 il Salaino – den lille djävulen – eller Andrea Salai
 1480–1524) italiensk modell & konstnär131
 Salemonson, Isac (omkr. 1790–1863)
 monteur, handlande33–52
 Saltarelli, Jacopo
 italiensk guldsmedsarbete131
 Schiller, Friedrich von (1759–1805)
 tysk dramatiker, filosof157
 von Schlegel, Friedrich (1772–1829)
 tysk författare, litteraturteoretiker102
 Schlesinger, Isaac Meyer (d. 1888) sidenhandlare39
 Schneider, Hortense (1833–1920)
 fransk skådespelare175
 Schopenhauer, Johanna (1766–1838)
 tysk romanförfattare164–165
 Schori, Pierre (f. 1938) politiker (SAP),
 kabinetssekreterare, utrikesminister83–84

Personregister

Schönthal, Moritz (1820–1886) rabbin39
 Segerstedt, Torgny (1876–1945)
 religionsforskare, professor, publicist182
 Senedinjeff, Andertsén, köpman 66–67
 Sergel, Johan Tobias (1740–1814) bildhuggare ..20 & 25
 Shakespeare, William (1564–1616)
 engelsk dramatiker, poet136
 Sloman (Salomon) Levin (1800–1896)
 grosshandlare34, 40–41 & 50
 Sofia Albertina (1753–1829) prinsessa 10, 12 & 22
 Sparre, Carl (1723–1791) friherre, ämbetsman25
 Sparre, Fredrik (1731–1803)
 greve, riksråd 9, 11, 20 & 25
 Sparre, Sixten (1854–1889) militär, journalist, poet ...176
 Stafström (f. Wahlberg), Johanna Charlotta43
 Stafström, Johan Erik (d. 1850) ekonomidirektör43
 Stalin, Josef (Iosif Vissarionovitj Dzjugasjvili
 1878–1953) partiordförande S.U.K.P.,
 statschef Sovjetunionen125–126
 Stierneld Christina Charlotta
 (f. Gyldestolpe, 1766–1825) grevinna 10 & 19
 von Stockenström, Erik (1703–1790)
 greve, riksråd, justitiekansler, bergmästare,
 politiker 1, 7–10, 20 & 22
 Strandberg, Carl Gustaf (1825–1874) jurist,
 författare, ledamot Svenska Akademien113
 Sträng, Gunnar (1906–1992)
 politiker (SAP), finansminister 79 & 81
 Sturtzen-Becker, Oscar Patric ("Orvar Odd"
 1811–1869) journalist, författare109 & 117
 Styrell, Hanna (g. Tersmeden 1842–1904)
 skådespelerska175
 Swanton Belloc, Louise (1796–1881)
 irländsk-fransk författare, översättare146
 Söderblom, Anna (1870–1955) lärare, författare184
 Söderblom, Nathan (1866–1931)
 ärkebiskop171–172 & 184
T
 Tan Assoy, kinesisk resenär 24
 Tegnér, Esaias (1782–1846) biskop, författare, ledamot
 Svenska Akademien 191, 103, 111, 114–115 & 118
 Tersmeden, Adolf (1836–1914)
 friherre, militär, bruksägare, riksdagsman175
 Theorell, Johan Peter (1791–1861)
 tidningsman109 & 112
 Thunberg, Emma Charlotta, skådespelerska ...176–178
 Tilas, Fredric August (1758–1830)
 militär, hovjägsmästare 151
 Tilas, Gudmund (1754–1829)
 militär, tullförvaltare151
 von Troil, Uno (1788–1839)
 rysk-finsk friherre 87 & 90
 Trump, Donald (f. 1946) president USA 84
U
 Ullsten, Ola (1931–2018) politiker (Fp),
 utrikesminister, statsminister83
 Umerkajeff, Ebrahim (1877–1954)59–72
 Umerkajeff, Gaffor, affärsinnehavare65–65

Umerkajeff, Hussain6 & 70
 Umerkajeff, Keline, lantbrukare 61–62
 Umerkajeff, Letejeff, lantbrukare, körsnär 62
 Umerkajeff, Lisa60, 67 & 70
 Umerkajeff, Salik61 & 64–65

V

Verrocchio (Andrea di Michele di Francesco de'
 Cioni 1435–1488) italiensk konstnär och guldsmed ...131
 Vilhelm av Ruysbroek, (omkr. 1220–1293)
 flamländsk franciskan reseskildrare130 & 139

W

Wahlström, Lydia (1869–1954)
 historiker, pedagog, författare, centralgestalt i den
 svenska kvinnorörelsen181
 Wahren (f. Philip), Emilie (1810–1882)34
 Wahren, Gustaf39
 Wallmark, Per Adam (1777–1858)
 författare, kritiker, bibliotekarie vid
 Kungliga biblioteket102, 107, 109, 112 & 144–170
 Wallström, Margot (f. 1954) politiker (SAP),
 utrikesminister, ledamot EU-kommissionen83
 Washington, George (1732–1799) president USA ...76
 Wendt, Thure (f. 1865) poliskonstapel 66–67 & 69
 Wessling, Johan Gustaf sufflör104 & 106
 Westman, Henric (1853–1937)
 militär, godsägare, donator184
 Westman, Karl Allan (1883–1948)
 lantbrukare, politiker, riksdagsledamot (Bf)184
 Westman, Karl Gustaf (1876–1944)
 professor, historiker, rättshistoriker, politiker (Bf),
 riksdagsman, justitieminister182–185
 Westman, Karl Ivan (1889–1970)
 diplomat, kabinetssekreterare185
 Westman, Karl Joar (1939–2022) bankman 195
 Westman Naeser, Signhild (f. 1937) läkare, docent 185
 af Wetterstedt, Gustaf (1776–1837) greve,
 ämbetsman, ledamot Svenska Akademien 88–90
 Whang Atong, kinesisk resenär23–24
 Wikström, Tage (f. 1908) latinlärare83
 Wildt, Johannes (1782–1836) dansk författare164
 af Wingård, Carl Fredrik (1781–1851) ärkebiskop,
 ledamot Svenska Akademien109
 af Wirsén, Carl David (1842–1912) författare,
 Ständig sekreterare Svenska Akademien100 & 115
 af Wählberg, Magdalena
 (g. von Beskow 1810–1873)102

Z

Zimdal, Helge (1903–2001) arkitekt, professor184
 Zorn, Emma (f. Lamm 1860–1942)
 kulturpersonlighet, donator184
 Zorn, Anders (1860–1920) konstnär184

Å

Åström, Sverker (1915–2012) diplomat 83

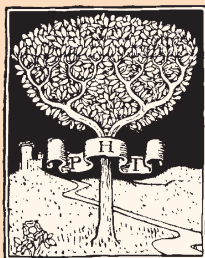
Ö

Östberg, Ragnar (1866–1945) arkitekt, professor185

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

2023:2

Personhistorisk tidskrift utges av Personhistoriska samfundet, en ideell förening som har till ändamål att väcka och underhålla intresset för personhistorisk och biografisk forskning. Tidskriften grundades år 1879 och vänder sig till alla som är intresserade av personhistoria. *PHT* publicerar vetenskaplig forskning och bevakar nyutgiven litteratur inom området. Den utkommer med två nummer per år.

ISBN 0031-5699